

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.

Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 23 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

Зустріч Президента України В. Зеленського з обраним Президентом

США Д. Трампом і Президентом Франції Е. Макроном в оцінках

експертів.....4

Тарасенко Н.

Візит до Києва ключових посадовців

ЄС як чіткий сигнал підтримки України.....11

Потіха А.

Візит канцлера

Федеративної Республіки Німеччина О. Шольца в Україну.....16

Аулін О.

Ситуація в Сирії: наслідки для України за оцінками експертів.....23

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Внутрішній ринок і розвиток аграрно-промислового
сектору економіки України**

(Продовження. Початок у № 22).....30

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....40

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....48

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки.....58

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Берегельська А.

Аналіз світового досвіду збереження

та захисту об'єктів культурної спадщини в умовах війни.....62

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

Кадрові зміни відбулися саме для того, щоб перезавантажити систему підготовки наших воїнів – звернення Президента

Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Провів сьогодні Ставку. Одне з питань – якість підготовки наших воїнів. Це те, що потребує відчутних змін. Кадрові зміни відбулись. Саме для того, щоб перезавантажити систему підготовки наших воїнів. Олег Апостол і Михайло Драпатий цим будуть займатись. Сьогодні був початок відповідного обговорення на нашій Ставці. Я дав доручення на наступну Ставку підготувати детальну доповідь. А зараз – зробити аудит того, які речі потребують негайних змін, що саме має бути виправлено, що маємо додати й кого ще замінити. Все, що необхідно, може бути забезпечене і на організаційному рівні, і на рівні фінансів. Саме якість підготовки воїнів – це багато в чому результативність наших воїнів у боях і, звичайно, це збереження життів наших хлопців.

Була сьогодні доповідь Головкама Сирського. Фронт. Захист наших позицій. Всі основні напрямки. Курська операція. Дякую всім нашим воїнам, які знищують окупанта. Була також окрема доповідь Павла Паліси щодо сум прямих коштів у бригади безпосередньо – для додаткової закупівлі дронів.

Нещодавно вже ухвалили рішення про суму таких прямих грошей. Але зараз я бачу, що тієї суми також недостатньо. Я доручив Прем'єр-міністру найближчими днями збільшити фінансування для бригад додатково – на порядок збільшити.

Важливі міжнародні зустрічі сьогодні були. Новий Прем'єр-міністр Естонії Крістен Міхал – із першим візитом саме в Україну. Ми вдячні за всю підтримку – оборонну, політичну, гуманітарну. Вдячні Естонії і всім Балтійським державам. Говорили про те, як досягти більших результатів у захисті нашої землі та людей від Росії – у захисті нашої Європи. Зокрема, одне з питань – це комплектування бригад. Україна вдячна Франції, Президенту Макрону за підготовку однієї бригади, і зараз ми будемо говорити з французькою стороною про підготовку другої бригади. Також зараз у Європі, а саме в Німеччині, американська сторона готує українську бригаду. І це важливо. І ми говорили також з нашими партнерами, з нордиками, із країнами Північної Європи, що вони разом із державами Балтії можуть теж підготувати ще одну бригаду. Це буде дуже відчутний внесок в оборону Європи. Звичайно, ми говорили з Прем'єр-міністром Естонії і про заходи, які відбудуться незабаром.

Сьогодні ж із візитом в Україну був також Фрідріх Мерц, лідер німецької опозиції. Ми вдячні Німеччині за лідерство у Європі за обсягами підтримки і, зокрема, за підтримку в розвитку нашої протиповітряної оборони. Тисячі життів уже врятовані завдяки системам ППО та іншій зброї,

яку надала Німеччина. Ми можемо зробити значно більше. Говоримо про це на всіх рівнях. Сьогодні було кілька тем. Перше – це запрошення в НАТО. Друге – мені подобається позиція Мерца, і це просто правда, справедлива позиція – що для України несправедливо та неефективно воювати однією рукою: нам потрібні «тауруси», як і інші далекобійні ракети, щоб бити по необхідних військових, саме військових, цілях у Росії й саме так закінчити війну якнайшвидше. Що меншим буде російський військовий потенціал, то швидше буде досягнутий мир.

Україна представила партнерам пункти Плану перемоги, і всі партнери це знають. Всі знають пункти, і геополітичні пункти, і воєнні, – і ми вважаємо, що країни, від яких залежить і питання щодо НАТО, і далекобійна зброя для нашого захисту, і всі ті країни, хто фінансує виробництво зброї в Україні, потребують спільної позиції та повної координації. Європа, Америка, інші частини світу – ми всі маємо бути в єдності заради безпеки, бо не буває безпеки часткової. Якщо є Росія, яка руйнує життя інших, це завжди битиме по всіх. Ми маємо бути разом. І ми обговорювали саме таку координацію, таку групу для Європи, і ми готували її, і найближчим часом організуємо таку зустріч координаційної такої групи для Європи. Важливо, щоб усе відбувалось у єдності. Наш підхід до такої групи – щонайменше Німеччина, Франція, Британія, Італія, Польща, сподіваємося буде Данія, інші партнери. Політична координація, яка має значення. Єдність, яка дає успіх. Нам усім потрібен справжній мир. Вдячний кожному й кожній, хто допомагає!

Слава Україні!

*(Офіційне інтернет-представництво Президента України
(<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 09.12).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Зустріч Президента України В. Зеленського з обраним Президентом США Д. Трампом і Президентом Франції Е. Макроном в оцінках експертів

Міжнародна політика як складне і комплексне явище так чи інакше охоплює своїм впливом усі більш-менш значущі події у переважній більшості сфер діяльності людства. Найбільш визначним прикладом такого впливу наприкінці першої декади грудня 2024 р. стало відкриття відреставрованого після пожежі собору Паризької Богоматері. З огляду на масштаб проекту реставрації і участь благодійників із багатьох країн, які

надсилали кошти на відновлення архітектурної перлини столиці Франції, ця подія була приречена на широку увагу світової спільноти. Разом з тим керівництво Франції і особисто Президент Е. Макрон був зацікавлений запросити якомога більше гостей і зробити цей захід максимально значущим на тлі чергової політичної кризи, яка призвела до відставки Прем'єр-міністра М. Барньє. Відновлення собору і участь у церемонії лідерів декількох десятків країн світу мають підтримати імідж Е. Макрона як сильного лідера, який має авторитет у світі і здатний впоратися з проблемами всередині країни.

Водночас перший закордонний візит обраного Президента США Д. Трампа у Францію підвищує її роль у Європі, особливо в умовах певної невизначеності подальшої політики США щодо НАТО й участі європейських країн у гарантуванні безпеки в регіоні у випадку можливого скорочення частки Сполучених Штатів. Не менш важливим фактором, що привернув увагу спостерігачів, став візит до Парижа Президента України В. Зеленського і його зустріч із Д. Трампом та Е. Макроном.

Візит до Франції став першою міжнародною поїздкою Д. Трампа після обрання на другий президентський термін у листопаді. У Парижі його зустріли з повноцінними президентськими почестями, включаючи червону килимову доріжку, зазначає агентство AP. При цьому онлайн-видання Politico зазначає, що Д. Трамп прибув на зустріч з Е. Макроном із запізненням більш ніж на 40 хв. Перед початком бесіди з французьким лідером Д. Трамп сказав: «Звичайно, здається, що світ зараз трохи божеволіє. І ми поговоримо про це». Обраний Президент Сполучених Штатів підкреслив також, що він мав «прекрасні стосунки» з Е. Макроном під час його першого президентського терміну (URL: <https://www.dw.com/ru/makron-prinal-v-elisejskom-dvorce-trampa-i-zelenskogo/a-70992534>). Увага до деталей на кшталт запізнення з боку спостерігачів цілком очікувана, оскільки зазвичай протокольні зустрічі і пересування містом ретельно плануються з визначенням відповідного хронометражу, але іноді життя вносить свої корективи, і запізнення може мати цілком природні пояснення, а не намагання принизити чи образити опонента. Крім того, заява Д. Трампа про «прекрасні стосунки» відповідає дійсності і підтверджується численними фотографіями і репортажами з попередніх зустрічей обох лідерів.

Згодом до Єлисейського палацу прибув і Президент України В. Зеленський, де і відбулася його зустріч з обраним Президентом США Д. Трампом та Президентом Франції Е. Макроном. Розмова тривала близько 35 хв. Пресконференції за підсумками не було. Президенти вирушили на церемонію відкриття відновленого після пожежі собору Паризької Богоматері. В. Зеленський після зустрічі написав в офіційних акаунтах у соцмережах, що вона була гарною та продуктивною. «Спілкувались про наших людей, ситуацію на полі бою і справедливий світ для України. Ми всі хочемо завершити цю війну якнайшвидше і справедливніше», – заявив він (URL: <https://www.svoboda.org/a/v-parizhe-nachalasj-pervaya-vstrecha->

zelenskogo-s-trampom-posle-noyabrjskih-vyborov-v-ssha/33230544.html).

Пізніше учасники зустрічі у різний спосіб і на різних інформаційних майданчиках оцінювали результати зустрічі й оприлюднювали свої позиції.

Зокрема, обраний Президент США Д. Трамп заявив, що вимагає «негайного припинення вогню» в Україні. У пості, розміщеному в соцмережі Truth Social в неділю, 8 грудня, він закликав Москву і Київ розпочати переговори. Президент України В. Зеленський прагне «угоди» з Росією заради завершення війни, «щоб покласти край божевіллям», зазначив Д. Трамп. «Занадто багато життів було безглуздо витрачено, занадто багато сімей зруйновано, якщо так продовжувати і далі, це може призвести до чогось набагато більшого та жахливішого», – застеріг Д. Трамп, додавши, що Росія ослаблена війною в Україні, «яка ніколи не повинна була початися і може продовжуватися вічно». За його словами, втрати російської армії в ній становлять уже 600 тис. військових убитими та пораненими. Україна ж, стверджує політик, втратила 400 тис. військових «і набагато більше за мирних жителів» (URL: <https://www.dw.com/ru/tramp-trebu-et-nemedlennogo-prekrasenia-ogna-v-ukraine/a-70993924>). Отже, Президент США підтверджує свою позицію щодо війни, яку він висловлював під час своєї передвиборної кампанії. По-перше, війну треба завершувати швидко. По-друге, вона не мала початися взагалі. Нагадаємо, що Д. Трамп неодноразово наголошував на тому, що якби він був Президентом США, В. Путін не розпочав би війну.

У свою чергу В. Зеленський заявив, що зустріч була «хорошою та продуктивною». «Ми всі хочемо, щоб ця війна закінчилася якнайшвидше і справедливіше... мир через силу можливий», – написав В. Зеленський на медіаплатформі X (URL: <https://www.golosameriki.com/a/zelenskiy-trump-macron-elysee-palace-after-trilateral-meeting/7890953.html>). Проте спостерігачі зазначають, що ситуація залишатиметься невизначеною аж до інавгурації Президента Д. Трампа. Сьогодні йдеться про обговорення певних планів, з'ясування позицій і пошук можливих компромісів, на які будуть згодні піти учасники конфлікту і партнери. У команди Д. Трампа поки є декілька сценаріїв розвитку подій, які вирізняються деталізацією і кінцевим результатом.

Зокрема, «позиція К. Келлога, якого Трамп запропонував призначити своїм спеціальним посланцем по Україні та Росії, була сформульована навесні у стратегічному документі “Америка насамперед, Росія та Україна”... Суть цієї пропозиції полягає в заморозці конфлікту по лінії фронту, що склалася, але при цьому США повинні забезпечити Україні можливість “вести переговори з позиції сили” і донести до Кремля інформацію про наслідки недотримання ним умов такого мирного договору. Келлог також заявляв, що Трамп пообіцяє Києву більше зброї, тільки якщо той погодиться на переговори, і одночасно попередить Москву, що Вашингтон “озброїть Україну”, якщо РФ відмовиться обговорювати можливість припинення війни. Переговори щодо вступу України до НАТО при цьому будуть відкладені. Віцепрезидент США Д. Венс у вересні заявив, що мирна домовленість

включатиме створення демілітаризованої зони існуючою лінією протистояння. За його словами, ця зона буде “сильно укріплена”, щоб запобігти можливому російському вторгненню в майбутньому. Наголошується, що пропозиція Венса не передбачає членства України в НАТО. Експоголова Національної розвідки та колишній посол США у Німеччині Р. Гренелл ще у липні виступив за створення так званих “автономних зон” на Сході України, не уточнивши деталей цього плану. Як і Венс, він висловив думку, що членство України в НАТО “не відповідає інтересам США”» (URL: <https://www.dw.com/ru/tramp-trebu-et-nemedlennogo-prekrasenia-ogna-v-ukraine/a-70993924>). Як бачимо, питання вступу до НАТО залишається найбільш чутливим для команди Д. Трампа. Це і не дивно, оскільки чутливість цього питання яскраво підтвердилася на останній зустрічі міністрів закордонних справ НАТО, на якій знову пролунали заяви про неможливість запрошення України до Альянсу в поточних умовах. Разом з тим, у планах команди Д. Трампа не лунають заклики припинити війну за будь-яку ціну і за рахунок України, що дає певну надію на більшу рішучість Д. Трампа після його вступу на посаду.

Зазначена невизначеність позицій відкриває перед експертною спільнотою широке поле для аналізу роздумів та прогнозів. Зокрема, деякі спостерігачі звернули увагу на блискуче використання Е. Макроном приводу підвищити свою роль у європейській політиці. Зокрема, ведучий радіо НВ П. Новіков зазначає: «Аналітик InformNapalm Антон Павлушко пише, що французька дипломатія, як завжди, на висоті, поки німці роблять вигляд, що найважливіші в Європі та носяться зі своїми кліматичними проблемами. Французи звели Президента України Володимира Зеленського і обраного президента США Дональда Трампа у себе на тлі відкриття Нотр-Дама після реконструкції. Чудові фото, особливо на тлі позицій у Сирії. Окрема цікава деталь, що не був запрошений канцлер ФРН Олаф Шольц, який днями був у Києві. Мені здається, що це справді розкішна перемога президента Франції Еммануеля Макрона» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/asad-ne-keruye-siriyeyu-tramp-dav-lyarasa-putinu-vidkrittya-notr-damu-porazka-rosiji-politolog-50472560.html>).

У свою чергу політолог І. Рейтерович також відзначає виключно вдалий хід з боку Е. Макрона, який несе одночасно чималу користь і Україні: «... Макрон виконав відразу кілька завдань. І, крім підтвердження лідерства Франції, мені здається, найголовніше полягає ось у чому. Він нагадав у дуже правильний спосіб про те, що будь-які розмови про майбутній мир, завершення війни і так далі, вони неможливі без участі Європи. Тобто Європа повинна відігравати роль ключового актора. Це, до речі, те, чим страждає значна частина так званих планів завершення війни, які презентували і продовжують презентувати Дональду Трампу. Вони дуже слабко торкаються загалом Європейського Союзу, ролі його в цьому. Макрон показує, що без участі європейських країн (і, власне, Франції) це зробити буде просто неможливо. Це, до речі, дуже вигідна позиція для України,

оскільки між нами, європейцями, менше є якихось питань принципово-дискусійного характеру, на відміну від тих питань, які можуть бути з командою новообраного президента Сполучених Штатів» ([URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/asad-ne-keruye-siriyeyu-tramp-dav-lyapasa-putinu-vidkrittya-notr-damu-porazka-rosiji-politolog-50472560.html](https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/asad-ne-keruye-siriyeyu-tramp-dav-lyapasa-putinu-vidkrittya-notr-damu-porazka-rosiji-politolog-50472560.html)). Цілком зрозуміла й природна подібність позицій України і решти європейських країн у запропонованому зустрічю у Парижі форматі подальшої взаємодії зі США, на думку спостерігачів, значно більш вигідна для нашої країни. За океаном ситуація видається дещо іншою, ніж безпосередньо на континенті, і деякі поступки чи компроміси, які в Америці є цілком прийнятними, у Європі можуть бути неприпустимими.

Проте невблаганний протокол і затверджений порядок передавання влади у Білому домі потребує свого. Тобто так чи інакше, позиція Д. Трампа почне набувати реальних рис лише після інавгурації. Зокрема, політолог В. Фесенко вважає, що переговори можуть розпочатися уже 20 січня. Він підкреслив, що нині потрібно визначитися, коли і як може розпочатися сам переговорний процес. На думку політолога, спочатку це будуть неофіційні консультації, які можуть відбутися найближчими тижнями, і якщо до Різдвяних свят вдасться домовитися про місце, час і формат перемовин, тоді, можливо, у січні після новорічних свят «цей процес розпочнеться більш офіційно». «Тобто почнуть роботу новий склад Палати представників США, Сенату та офіційне визнання перемоги Трампа на виборах. У середині грудня у Вашингтоні має відбутися засідання колегії виборників, які засвідчать перемогу своїми голосами. Після цього Сенат на початку січня затвердить результати. Потім почнеться підготовка до інавгурації Трампа та передача справ від адміністрації Байдена. І вже в січні можуть бути спроби вийти на неофіційні переговори», – прогнозує політолог. Він також нагадав, що є повідомлення пресекретаря Д. Трампа ще від листопада про те, що вони планують розпочати відповідні переговори 20 січня. «Однак тут є нюанси. Ідеальний сценарій (хоча він і малоімовірний) – це коли 20 січня оголосять про переговори, а за кілька днів заявлять, що “завдяки Дональду Трампу встановлено мир в Україні”», – резюмував В. Фесенко ([URL: https://www.unian.ua/politics/mirni-peregovori-mozhut-rozpochatisya-vzhe-20-sichnya-politolog-12845031.html](https://www.unian.ua/politics/mirni-peregovori-mozhut-rozpochatisya-vzhe-20-sichnya-politolog-12845031.html)).

Спостерігачі зазначають, що в риториці Д. Трампа зберігається рішучість і налаштованість на швидке досягнення миру. Зокрема, політолог П. Олещук зазначив, що висловлювання американського Президента засвідчило про його «рішучу налаштованість» домогтися припинення вогню та війни загалом. Причому в достатньо короткий термін. «Це його принципова позиція. Він її, очевидно, всім висловлює», – наголосив експерт. Також він прокоментував повідомлення Д. Трампа про втрату 400 тис. українських військових. Як зазначив П. Олещук, В. Зеленський після допису американського колеги мав би відреагувати на нього. За словами експерта, звинувачувати Д. Трампа в чомусь було б «поганим ходом», як й ігнорувати

інформацію, яку той подав (URL: <https://hromadske.radio/news/2024/12/08/ekspert>).

Оприлюднена обраним Президентом США кількість втрат України потребувала відповідного коментаря і, незважаючи на неодноразові заяви і всупереч сталій практиці не оголошувати втрати до припинення гарячої фази війни, Президент України В. Зеленський конкретизував загальні цифри, оголошені Д. Трампом. «Наші люди ціною своїх життів захищають свій дім, і кожне життя наших воїнів і наших цивільних цінне для нас. Від початку повномасштабної війни Україна втратила 43 тис. воїнів, які загинули на полі бою; 370 тис. випадків надання допомоги пораненим, і це з урахуванням того, що в нашій армії приблизно 50 % поранених повертаються у стрій, і фіксуються всі поранення, зокрема легкі й повторні», – написав він у Телеграмі. Водночас, за його даними, втрати РФ перевищують 750 тис. – 198 тис. загиблих та понад 550 тис. поранених. «Із вересня цього року Росія втрачає на полі бою людей у співвідношенні п'ять і навіть шість проти одного у нас. Так вони хочуть захопити більше землі, перш ніж тиск світу на них може посилитись до нестерпного», – додав В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-vtraty-zelenskyu/33231193.html>).

На думку спостерігачів, Президентові В. Зеленському слід учергове надати належне. Незважаючи на можливі звинувачення у приховуванні чи применшенні втрат, він назвав ці жахливі цифри і запобіг можливим перекручуванням та інсинуаціям. Так чи інакше, з огляду на цифри співвідношень втрат, які оприлюднювалися неодноразово від лютого 2022 р., з урахуванням того, що наші війська здебільшого стоять в обороні і за всіма законами військової статистики мають втрачати щонайменше втричі менше бійців, а також з огляду на звичну тактику російських офіцерів, що не шкодують життів своїх підлеглих, зазначені цифри цілком правдиві.

Не менш важливою, ніж зазначена відкритість Президента В. Зеленського, на думку експертів, є демонстрація готовності до переговорів. Так, політолог І. Чаленко зауважує: «Нюанс в тому, що завдання України на даному етапі – показати свою готовність до перемовин. Однак Україна не відходить від стратегічних цілей, які зміщуються з точки зору реалізації. Наприклад, в темі територій ми не та активно озвучуємо свої прагнення про повернення територій 1991 р., а змістили фокус до контрольованої Україною території станом на 23 лютого 2022 р. Тобто Україна показує, що готова йти на комунікацію. Натомість РФ після зустрічі Е. Макрона, Д. Трампа та В. Зеленського вкотре продублювала свої ультимативні вимоги. Тому Росія ставить себе у становище, коли США будуть продовжувати допомогу нашій державі» (URL: <https://i-ua.tv/news/89245-ekspert-prokomentuvav-peremovyny-trampa-i-zelenskoho-v-paryzhi>).

Отже, з огляду на настрої Д. Трампа швидко завершити війну, єдиним шляхом залишається досягнення миру через переговори. У такому випадку виграє та сторона, яка підтримає його позицію. На сьогодні Кремль

намагається захопити ще більше території України і своїми діями демонструє неготовність до переговорів і, відповідно, дратує обраного президента, який хоче розпочати свою каденцію з перемоги.

Зокрема, журналіст В. Портников зазначає: «Отже, якщо В. Путін не буде звертати уваги на всі ці заклики Д. Трампа, буде продовжувати війну або пропонуватиме умови, які є катастрофічними для українського народу і принизливими для Сполучених Штатів, для їхнього суспільства, навіть для їхнього президента та його адміністрації, що в цій ситуації буде робити Д. Трамп? Щось або нічого? Це і є головне питання, на яке ми отримуємо відповідь у січні 2025 р. Не відразу, звичайно, я б сказав, із січня 2025 р.» (URL: <https://espresso.tv/poglyad-z-takim-uyavlenniam-trampa-pro-ukrainski-zhertvi-nas-chekayut-neprosti-chasi>). З огляду на поведінку Д. Трампа за часів його першої каденції, більшість спостерігачів сходяться на думці, що він, скоріш за все, буде щось робити у випадку нехтування його інтересами чи пропозиціями.

Разом з тим В. Портников звернув увагу на оцінку Д. Трампом втрат України як «безглуздох». Ось це викликає занепокоєння експерта, оскільки може свідчити про нерозуміння того, що Україна веде війну за своє існування як країна, українці виборюють своє право на існування як нація. «З таким сприйняттям світу, з таким уявленням про українські жертви, які потрібні для того, щоб ми з вами просто вижили, нас чекають дуже непрості часи, я б сказав, звання до адекватності. І що б вам хто не говорив, обраний президент Сполучених Штатів, жертви українців у цій війні не були безглуздими й не були даремними. Ми завжди будемо пам'ятати наших героїв, а не політиків з інших країн, навіть тих, які нам допомагають оцінювати даремність чи недаремність наших жертв», – наголосив В. Портников (URL: <https://espresso.tv/poglyad-z-takim-uyavlenniam-trampa-pro-ukrainski-zhertvi-nas-chekayut-neprosti-chasi>).

Отже, організована Президентом Франції Е. Макроном урочиста церемонія відкриття собору Паризької Богоматері відбулася. Крім культурного, релігійного і громадського значення, ця подія містила і чимало політичних сенсів. Організатори чітко і цілком успішно позначили претензії Франції на політичне лідерство у Європі за президентства Д. Трампа, а також підкреслили свою роль у досягненні миру. Важливу роль у піднятті статусу події відіграла і тристороння зустріч Президента України В. Зеленського з обраним Президентом США Д. Трампом та Президентом Франції Е. Макроном. Озвучені за результатом зустрічі заяви учасників демонструють наявний конструктивний настрій з боку ключових партнерів України, спрямований на досягнення швидкого і максимально можливого справедливого миру. Разом з тим аналіз інформаційного поля свідчить, що цей шлях не буде простим і потребуватиме чимало зусиль учасників.

Візит до Києва ключових посадовців ЄС як чіткий сигнал підтримки України

Початок грудня для України позначився дипломатичним візитом ключових представників Європейського Союзу з нового складу Єврокомісії, яка розпочала роботу 1 грудня під керівництвом У. фон дер Ляєн. До Києва прибули висока представниця ЄС із закордонних справ і політики безпеки К. Каллас, комісар з питань розширення М. Кос та новообраний президент Європейської ради А. Кошта. Візит нових очільників європейських інституцій до України став знаковим у розумінні непохитності підтримки України Європейським Союзом, готовності ЄС продовжувати допомогу, необхідну для української перемоги, прагнення підкреслити, що Україна є ключовим партнером ЄС, а війна в Україні – це не лише конфлікт однієї країни, а й боротьба за європейські цінності, демократію та свободу. Відвідини України європейськими лідерами мали значну вагу і для ЄС, адже нові обличчя у європейських інституціях, зокрема К. Каллас і М. Кос, мають посилити голос Європи на міжнародній арені, особливо в умовах війни, що триває на території України. А. Кошта, який напередодні замінив Ш. Мішеля на посаді президента Європейської ради, має досвід управління кризами як колишній Прем'єр-міністр Португалії. Його підтримка України нині є продовженням політики попередника, однак він також стикнеться з низкою викликів, зокрема в питанні координації підтримки України між країнами-членами ЄС.

Позаштатний радник болгарської делегації Європарламенту, експерт Free Russia Foundation у справах ЄС П. Танєв зазначив, що нове керівництво Євросоюзу після початку повномасштабної війни Росії проти України нарощує зусилля щодо підтримки всеосяжної спільної зовнішньої політики ЄС. «Євросоюз хоче нарощувати можливості для того, щоб захищати як країни-члени ЄС, так і ті країни, які мають суверенне право стати членами Європейського Союзу. Я думаю, у зв'язку з цим вибір Каї Каллас (на посаду високої представниці ЄС із закордонних справ і політики безпеки) ознаменувався тим, що вона зараз є одним із лідерів проукраїнської та продемократичної політики. Водночас Кая Каллас на посаді глави європейської дипломатії може зіткнутися з безліччю проблем. Насамперед це стосується питання кваліфікованої більшості, коли Євросоюз втрачає вдвічі більше часу для того, щоб ухвалити рішення, наприклад, про нові пакети санкцій. Звісно, так тривати далі не може, і Кая Каллас на слуханнях Європарламенту не раз про це заявляла» (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-bude-v-priorityeti-u-jevrosoyuzu-vizyt-novyh-lideriv-yes-do-kyueva-proanalizuvaly-eksperty/>).

Очевидно, у Євросоюзі потрібно шукати нові підходи та формати, вважає П. Танєв. Він очікує, що щонайменше К. Каллас у рамках свого

мандата запустить нову риторику про те, як можна змінити підхід консенсусу щодо рішення про підтримку України й загалом у контексті зовнішньої політики, щоб перейти до кваліфікованої більшості.

Новопризначені європейські лідери під час візиту до Києва наголосили, що прибули для того, щоб продемонструвати незмінність підтримки України з боку Європейського Союзу. Висока представниця ЄС із закордонних справ і політики безпеки К. Каллас наголосила, що її присутність у Києві демонструє чітку позицію Європейського Союзу щодо підтримки України. У своєму повідомленні, опублікованому на платформі X, вона зазначила: «Європейський Союз хоче, щоб Україна перемогла у цій війні. Ми зробимо для цього все можливе». Ці слова підкріплюють послідовну політику ЄС, який із самого початку повномасштабної війни надає Україні політичну, фінансову, військову та гуманітарну допомогу (URL: <https://www.daycom.com.ua/news/ievropeyski-lideri-pribuli-do-kiieva-chitkiy-signal-pidtrimki-ukrayini>).

А. Кошта у свою чергу підкреслив, що ЄС не зійде зі шляху підтримки українського народу. «З першого дня війни ми стоїмо на боці України. Наш мандат чіткий – зміцнювати європейську солідарність із українським народом». Він пообіцяв, що ЄС буде продовжувати надавати Україні економічну, гуманітарну та військову допомогу. Зокрема, виділить 4,2 млрд євро для підтримки українського бюджету вже до кінця цього року, а наступного року перераховуватиме Україні 1,5 млрд євро щомісяця. «Ці кошти ми отримуємо від використання заморожених російських активів, і вони також можуть бути використані для військових цілей», – повідомив А. Кошта.

Верховний представник ЄС із закордонних справ К. Каллас заявила в інтерв'ю «Суспільному», що питання допомоги Україні необхідно розглядати крізь призму безпеки та захисту, включно з продовольчою та кібербезпекою, а також міграційними викликами. «Оборонна промисловість важлива, тому що на європейській землі, в Україні, триває війна. І Путін не показує жодної ознаки, що він відійшов від своїх цілей», – наголосила К. Каллас.

«Україна може розраховувати на непохитну та потужну підтримку Європи на шляху до свободи, миру та повністю європейського майбутнього», – наголосила також М. Кос. Вона підкреслила, що Євросоюз у першому півріччі 2025 р. відкриє два переговорні кластери з Україною щодо вступу (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kallas-koshta-ros-peremoha-eskalatsiya-koryst/33223527.html>).

Президент України В. Зеленський під час зустрічі з новим президентом Європейської ради А. Коштою зазначив, що його прибуття в Україну в перший же день роботи на посаді символічно відображає пріоритети всіх у Європі. «Ми обговорили наше бачення європейських і глобальних справ – наявні проблеми та перспективи... Мир – це фундамент, і ми робитимемо все й надалі, щоб якнайшвидше закінчити цю війну, розв'язану Росією не лише проти України, а й проти об'єднаної Європи, закінчити цю війну справедливо

та посилити нашу Європу – інституції Євросоюзу та політику підтримки кожної європейської країни», – повідомив В. Зеленський за підсумками зустрічі (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-bude-v-priorityteti-u-yevrosoyuzu-vizyt-novyh-lideriv-yes-do-kyueva-proanalizuvaly-eksperty/>).

Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль за результатами зустрічі з лідерами Євросоюзу заявив, що обговорювали питання євроінтеграції, оборонної підтримки та санкцій проти Росії. «Цей перший візит у перший день на нових посадах є жестом непохитної підтримки та солідарності керівництва Євросоюзу з нашою державою в боротьбі з російською тиранією», – наголосив Д. Шмигаль. Він також зазначив, що Україні необхідна достатня кількість зброї не лише для стримування РФ, а й для перемоги. «Україна суттєво збільшила потужності оборонно-промислового комплексу. Слід забезпечити необхідні інвестиції, зокрема за прикладом данської моделі, щоб продовжити нарощування української оборонної спроможності», – повідомив Прем'єр-міністр України (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-bude-v-priorityteti-u-yevrosoyuzu-vizyt-novyh-lideriv-yes-do-kyueva-proanalizuvaly-eksperty/>).

З європейськими лідерами також обговорювали важливі деталі щодо 15-го пакета санкцій Євросоюзу проти Росії. Так, Україна розраховує, що всі суверенні активи РФ на території ЄС будуть конфісковані, а санкційний тиск посилюватиметься. Такі рішення мають сигналізувати РФ і всьому світу, що західні союзники чітко налаштовані на перемогу України.

Голова європейської дипломатії К. Каллас закликала Європейський Союз працювати над втіленням своїх обіцянок Україні щодо постачання військової допомоги. Висока представниця ЄС із закордонних справ і політики безпеки поділилася результатами поїздки до Києва з журналістами в штаб-квартирі НАТО. «У них були дуже конкретні запити, як завжди, а також розчарування, що все, що було обіцяно, насправді не доходить до них. Тож нам дійсно потрібно працювати над усіма цими обіцянками, щоб справді їх виконати», – зазначила К. Каллас (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kallas-pro-vizyt-do-kyeva/33225522.html>).

Верховна представниця ЄС із закордонних справ зазначила, що Євросоюз працює над новим пакетом санкцій проти Росії, а також над розблокуванням коштів з Європейського фонду миру. З нього країнам-членам відшкодовують витрати на зброю, передану Україні, й понад шість із половиною мільярдів євро залишаються недоступними через угорське вето. «Є надходження від заморожених активів, які будуть використані. Але нам також потрібно працювати далі щодо самих заморожених активів... Маю на увазі тиск на Росію, щоб вона припинила цю війну. Це, звичайно, нелегко, але нам потрібно це зробити», – зауважила посадовиця.

Топдипломатка також заявила, що конфлікт стає більш глобальним на тлі залучення солдатів із Північної Кореї й посилення російських гібридних атак на країни НАТО, і лише залишаючись єдиними, союзники зможуть цьому, на думку К. Каллас, протистояти. «Ми також маємо тісно

співпрацювати, тому що це насправді питання глобальної безпеки... Війни не завжди виграються, але їх неможливо виграти, якщо не поставити перемогу за мету. Якщо поставити за мету перемогу – буде також дуже зрозуміло, що робити, яка стратегія, яка тактика, щоб допомогти Україні виграти війну. Вважаю, це те, що ми повинні зробити, щоб вони були якомога сильнішими», – резюмувала К. Каллас.

Новий голова Європейської ради А. Кошта, повернувшись з України, оголосив про скликання саміту Європейської ради на 19 грудня – про це він повідомив у запрошенні для лідерів країн Євросоюзу, оприлюдненому 7 грудня. А. Кошта зазначив, що членам Європейської ради розіслали попередній порядок денний саміту.

«Ситуація в Україні буде в центрі наших дискусій. Я щойно повернувся з візиту до Києва, у перший день мого мандату. Нам потрібно підтримувати Україну стільки, скільки буде потрібно, і робити все можливе, щоб вторгнення Росії зазнало поразки та міжнародне право перемогло», – заявив голова Європейської ради (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-costa-zelenskyi-pershyi-sumit-ievropeiska-rada/33230299.html>).

А. Кошта назвав грудневий саміт Європейської ради «важливою нагодою» надіслати однозначне послання підтримки Україні для досягнення всеохопного, справедливого та тривалого миру. «Я запросив Президента Зеленського приїхати до Брюсселя з нагоди засідання Європейської ради, щоб розповісти нам про останні події на місці та свої погляди на те, як Європа може найкраще підтримати Україну», – додав президент Європейської ради. Він уточнив, що дискусія з В. Зеленським має відбутися після традиційного обміну думками між членами Євроради на початку саміту. Після цього рада проведе дебати щодо України, де підіб'є підсумки ситуації та обговорить «найкращий спосіб виконати наші зобов'язання перед українським народом».

За оцінками експертів, приїзд європейських лідерів до Києва – це не лише символічний жест, але й важливий сигнал про те, що ЄС готовий і надалі підтримувати Україну у її боротьбі з російською агресією. За словами політологині О. Яхно, символічно, що у свій перший робочий день європейські лідери приїхали в Україну – це свідчить про підтримку нашої держави. Те, що до Києва приїхала єврокомісар з питань розширення Євросоюзу М. Кос, демонструє те, що питання вступу України до ЄС буде ключовим у найближчі пів року, вважає політологиня. Такий візит дає змогу припускати, що співпраця України та Європейського Союзу відбуватиметься не лише на рівні підтримки, а й на рівні конкретних рішень.

Уже обговорюється питання про використання заморожених російських активів. Відомо, що більша їхня частина перебуває у Європі, а отже, ключове рішення щодо їхнього використання має ухвалити Євросоюз. Також варто очікувати вже конкретні кроки щодо нашого подальшого руху шляхом євроінтеграції, запевняє О. Яхно (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina->

bude-v-prioritytetu-u-yevrosoyuzu-vizyt-novyh-lideriv-yes-do-kyueva-proanalizuvaly-eksperty/).

На думку експертки, важливо підкреслити спадкоємність у ЄС у плані позиції щодо України. Зокрема, президент Європейської ради А. Кошта правильно підкреслив, що мир не може досягатися шляхом капітуляції. Це може свідчити про розуміння Європою того, що це не буде мир, а черговий етап війни. Також А. Кошта заявив, що довгостроковий мир неможливий без політичних рішень, які стосуються архітектури безпеки. І Україна має стати повноцінною частиною західного світу.

«Україна має стати частиною системи безпеки у Європі та увійти в коло розвинутих демократичних держав через євроінтеграцію. У ЄС потрібен механізм, щоб окремі держави не блокували темпи вступу України до Євросоюзу, а також фінансову допомогу. У Євросоюзі є розуміння, що Україна не повинна програти, бо тоді програє весь Захід. Я очікую, що оновлений керівний склад у ЄС працюватиме над тим, як зупинити війну і зробити мир довгостроковим. Окрім публічної та політичної підтримки Україні потрібна конкретика – реальна євроінтеграція, коли ми стаємо частиною демократичного євроатлантичного світу», – підкреслив президент Європейської ради.

Експерт аналітичного центру «Об'єднана Україна» І. Попов також переконаний, що Україна буде в пріоритеті у нового керівництва Євросоюзу. «Те, що нові лідери Євросоюзу таким складом у своїй перший робочий день приїхали до Києва є дуже важливим жестом. Це означає, що Україна буде в пріоритеті роботи нової Єврокомісії та нового керівництва Європейського Союзу. Ми почули дуже зрозумілі та чіткі заяви. Вони були про справедливий мир, а не війну. Також було обговорено питання щодо двостороннього співробітництва України та Євросоюзу, а саме – вступ до ЄС. Президент Європейської ради А. Кошта вже заявив, що перші два кластери відкриваються на початку 2025 року. Відповідно, це вже дуже предметна розмова», – зауважив І. Попов.

Експерт також наголосив, що кредит для України під заставу відсотків заморожених російських активів у Європі – це болюче питання для РФ. Адже щойно це рішення буде остаточно технічно ухвалено, це означатиме, що Росія своїх заморожених активів не побачить 20 років. Кредит буде випущено на 50 млрд євро, і щоб отримати ці відсотки, 20 років ці кошти Росії повертати не будуть. Для України ж такі фінансові рішення є дуже важливими, тому що в нас бюджетний дефіцит. Ми витрачаємо всі податки, які збираємо, на війну і для покриття поточних витрат. Важливо, що Україна не буде віддавати цей кредит. Можна говорити про те, що фінансова ситуація в Україні на найближчі півтора року буде відносно стабільною, запевняє І. Попов (URL: <https://uatv.ua/uk/ukrayina-bude-v-prioritytetu-u-yevrosoyuzu-vizyt-novyh-lideriv-yes-do-kyueva-proanalizuvaly-eksperty/>).

Отже, візит високопосадовців ЄС до Києва в перший день роботи нового складу Єврокомісії та Європейської ради став важливою подією для

українсько-європейських відносин. Заяви А. Кошти та К. Каллас підтверджують, що ЄС готовий і надалі стояти пліч-о-пліч з Україною у її боротьбі за свободу та територіальну цілісність. Це ще раз підкреслює, що підтримка України залишається ключовим пріоритетом для Європейського Союзу.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит канцлера Федеративної Республіки Німеччина О. Шольца в Україну

Канцлер Німеччини О. Шольц 2 грудня прибув до Києва з візитом, де він мав зустрічі з Президентом України В. Зеленським та іншими представниками влади. Після прибуття до української столиці німецький канцлер наголосив на своїй підтримці України, яка зазнала нападу з боку Росії. О. Шольц запевнив, що Німеччина «залишатиметься найсильнішим прихильником України у Європі». Він також висловив сподівання на швидке постачання зброї. О. Шольц повідомив про подальші постачання озброєнь на суму 650 млн євро, які мають бути доставлені до кінця грудня. «Ми говоримо, що будемо робити. І ми робимо те, що говоримо», – запевнив канцлер Німеччини.

Як інформують ЗМІ, пакет допомоги Україні на суму 650 млн євро включає системи IRIS-T, танки Leopard-1, розвідувальні та ударні БпЛА (URL: <https://tsn.ua/exclusive/sholc-iz-divnoyu-valizoyu-raptovo-priyihav-do-zelenskogo-scho-priviz-2714589.html> - 2024. – 02.12).

Крім того, Україна отримає від Німеччини пускові установки для Patriot та САУ Gepard у грудні 2024 р. О. Шольц зазначив, що Німеччина вже надала Україні п'ять повних систем IRIS-T, три системи Patriot та понад 50 зенітних самохідних установок Gepard. Також у пакеті допомоги зимове спорядження, ручна зброя та засоби обігріву. «Я тут у Києві адресую ці слова Путіну – Німеччина буде стояти на боці України стільки, скільки потрібно», – заявив Шольц.

Раніше Міноборони Німеччини зазначило, що ці поставки є частиною пакета допомоги, про який Берлін оголосив у жовтні.

За словами багатьох оглядачів, своїм візитом в Україну О. Шольц хоче дати зрозуміти, що Німеччина продовжує стояти на боці країни, до якої вторглася Росія (URL: <https://novosti-n.org/ua/news/SHolcz-prybuiv-iz-neogoloshenym-vizytom-do-Kyueva-304787> - 2024. – 02.12).

За інформацією ЗМІ, під час візиту німецького канцлера до Києва В. Зеленський та О. Шольц вшанували пам'ять загиблих героїв України, які віддали своє життя, захищаючи нас від російських загарбників. Також політики відвідали українських воїнів, які були поранені в боях проти окупантів і проходять лікування та реабілітацію.

Президент України і федеральний канцлер Німеччини також оглянули виставку зразків роботизованих безпілотних систем, розроблених українськими компаніями, зокрема в кооперації з німецькими. Про це повідомив радник Президента України зі стратегічних питань О. Камишін.

За його словами, лідерам двох країн було презентовано розробки у сфері використання «розумних» компонентів, комп'ютерного зору, автоматичної системи цілевказання та донаведення. «Разом оглянули 12 виробів від 11 виробників. Це дрони-камікадзе, розробки рою дронів та наземні роботизовані комплекси з турелями. Усі вони виготовлені в Україні, а два вироби з представлених були розроблені у співпраці з німецькими компаніями», – зазначив О. Камишін (URL: <https://inshe.tv/important/2024-12-03/889052/> - 2024. – 03.12).

Він акцентував увагу на продукті українського виробництва, у якому впроваджуються системи штучного інтелекту німецької компанії Helsing. Інший зразок – це продукт локалізованої німецької компанії Quantum Systems, яка відкрила в Україні центр для обслуговування вже поставлених виробів, а також для розроблення та виробництва нових. «Ці два продукти – гарний приклад співпраці двох сильних гравців. Українсько-німецька кооперація вже показує хороші результати, і я переконаний, що поглиблення співпраці дасть ще більші», – наголосив радник Президента.

Він подякував німецькому уряду та особисто О. Шольцу за всю допомогу, яка була і буде надана Україні, а також за участь у розвитку українського оборонно-промислового комплексу.

Проте, як відзначають спостерігачі, найважливішим було обговорення мирного плану. Ще напередодні візиту прогнозувалось, що О. Шольц на зустрічі з В. Зеленським спробує з'ясувати, на що готова піти українська сторона заради перемир'я.

На думку авторів публікації в Bild, така позиція є місією Шольца. «Якщо президент США Дональд Трамп розпочне переговори про припинення війни, як було оголошено, Шольц хоче агітувати за позицію України», – ідеться в статті (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cwyd4704q8vo> - 2024. – 02.12).

Як відомо, свою останню позицію щодо мирної угоди В. Зеленський озвучив днями в інтерв'ю британському каналу Sky News. Тоді він вперше заявив, що припинення «гарячої фази війни» можливе, якщо Україні запропонують членство в НАТО навіть без гарантій безпеки для тимчасово окупованих територій.

При цьому він наголосив, що саме запрошення до Альянсу має бути для України у її міжнародно визнаних кордонах. «Якщо ми хочемо зупинити гарячу стадію війни, треба взяти під парасольку НАТО ту частину України, яку ми контролюємо», – зазначив В. Зеленський.

Після цього, за його словами, окуповані території Київ зможе повернути дипломатичним шляхом. «Припинення вогню необхідне для того,

щоб гарантувати, що Путін не повернеться, щоб захопити ще більше українських територій», – заявив Президент України.

Після зустрічі з О. Шольцем В. Зеленський повідомив, що переговори з канцлером Німеччини у форматі тет-а-тет тривали майже дві з половиною години замість запланованих 40 хв. «Я говорив, наскільки нам важливо мати серйозні гарантії безпеки, я був достатньо відкритим з канцлером щодо теми НАТО і щодо наших гарантій безпеки. У кого ми віримо, а кому вже ніколи не повіримо. Нехай усі деталі залишаться між нами, тому була така довга бесіда», – пояснив Президент (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/2/7199744/> - 2024. – 02.12).

В. Зеленський також відзначив, що в нього з канцлером Німеччини О. Шольцом лишаються розбіжності щодо питання надання Україні крилатих ракет Taurus, але вони працюють над їх подоланням. «У нас з Олафом багато спільних поглядів на деякі питання, а є різні погляди на деякі питання. Ми працюємо постійно над тим, щоб у питанні Taurus у нас було більше спільного», – підкреслив В. Зеленський (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/2/7199732/> - 2024. – 02.12).

При цьому український лідер подякував німецькому канцлеру за допомогу у зміцненні українського неба. Водночас В. Зеленський зазначив, що наданих систем ППО не вистачає, і Київ шукає способи захистити інфраструктуру від російських атак. «Я подякував Німеччині за оголошений оборонний пакет на 650 млн євро. І ми цінуємо, що названо не тільки обсяг цього пакета, а й чіткий термін постачань – грудень цього року. Якби всі інші партнери проявляли таке лідерство і таку своєчасність у постачаннях, ми б уже примусили Росію до справедливого миру», – наголосив Президент України (URL: <https://uatv.ua/uk/znak-shho-nimechchyna-zalyshayetsya-na-botsi-ukrayiny-vizyt-sholtsa-do-kyyeva-i-jogo-poboyuvannya-z-pryvodu-taurusiv-proanalizuvaly-eksperty/> - 2024. – 03.12).

На пресконференції після зустрічі двох лідерів німецький канцлер заявив, що Німеччина дає Україні найбільше військової допомоги у Європі і продовжить цю підтримку. Проте він нічого не сказав про далекобійні ракети Taurus, які давно просить Україна. Так само О. Шольц не дав конкретної відповіді на питання про можливе запрошення України в НАТО.

Щодо його нещодавньої розмови з Путіним німецький лідер заявив, що висловив йому свою позицію – Україна має право на незалежність, а Німеччина не залишить її у цій боротьбі наодинці.

О. Шольц також зазначив, що цим візитом хоче висловити свою солідарність і дати зрозуміти, що Німеччина залишиться «найсильнішим прихильником України в Європі» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cwyd4704q8vo> - 2024. – 02.12).

Також канцлер Німеччини відповів на звинувачення в тому, що намагається провести виборчу кампанію ціною допомоги Україні. «У Європі йде війна. Це питання, яке викликає велике занепокоєння у громадян цієї країни, зокрема і у мене... І майже не було помічено, що Німеччина вже

давно стала найбільшим прихильником України під моїм керівництвом», – наголосив канцлер.

Він заявив, що не погоджується надати Україні крилаті далекобійні ракети Taurus, адже громадяни його країни вважають, що це «небезпечна зброя», яка може бути використана для атак на цілі всередині Росії.

При цьому О. Шольц закликав голову опозиційної партії ХДС Ф. Мерца проявляти обережність у заявах про постачання далекобійних ракет Taurus Україні та не «грати в російську рулетку» з безпекою Німеччини.

Як повідомляли ЗМІ, Ф. Мерц наполягає на посиленні підтримки України, зокрема з можливим зняттям обмежень на далекобійні ракети. Його позиція збігається з підходом ключових союзників Німеччини, включно зі США та Великою Британією.

Ще в жовтні Ф. Мерц запропонував канцлеру О. Шольцу разом із Британією та Францією висунути Путіну ультиматум. «Йому треба сказати: якщо він впродовж 24 годин не припинить бомбардувати цивільне населення в Україні, тоді Німеччина має надіслати ракети Taurus, щоб знищити шляхи постачання, які цей режим використовує, аби нашкодити цивільному населенню України», – казав тоді Ф. Мерц (URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2024/12/3/7199834/> - 2024. – 03.12).

За словами політолога У. Шпека, Ф. Мерц діє в руслі західної політики, яка прагне стримати агресію Росії. Тим часом риторика О. Шольца викликала критику навіть від його партнерів по коаліції. Експерт із зовнішньої політики партії «Зелені» Р. Вагенер назвав такі заяви «цинічними» і звинуватив канцлера в маніпуляції страхами громадян на тлі війни в Україні. За словами Р. Вагенера, чинний керівник уряду Німеччини мимоволі повторює риторику Кремля, який регулярно загрожує ядерною ескалацією.

Політичні аналітики вважають, що передвиборча стратегія О. Шольца спрямована на людей, стурбованих загрозою ядерної війни. Зокрема, німецький депутат від консервативного Християнсько-демократичного союзу Р. Кізеветтер розкритикував візит канцлера Німеччини О. Шольца в Україну. В інтерв'ю виданню Augsburgener Allgemeinen Р. Кізеветтер заявив, що О. Шольц проводить свою передвиборчу кампанію «за рахунок українського населення та одночасно обслуговує російські наративи страху». «Це не тільки непристойно, але він також дедалі більше ізолює Німеччину і ставить під загрозу нашу безпеку», – зазначив політик (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/vizit-sholca-do-kiyeva-nimecka-opoziciya-rozkritikuvala-pojizdku-kanclera-v-ukrajinu-50471035.html> - 2024. – 02.12).

На його думку, Україна вимагає негайного запрошення до НАТО, далекобійного озброєння і дозволу вражати військові об'єкти на території Росії. «Шольц категорично відкидає всі три вимоги та неодноразово відмовляв у цьому своєму міністру оборони. Тому поїздка – це насамперед брехня і передвиборча кампанія», – наголосив Р. Кізеветтер.

Він переконаний, що О. Шольц послаблює європейську безпеку, навмисно граючи на ядерних страхах і ставлячи під сумнів захист НАТО.

Візит канцлера до Києва Р. Кізеветтер назвав «зарозумілістю та образою для наших партнерів у Європі».

Політики, експерти й пересічні спостерігачі, оцінюючи візит О. Шольца в Україну, звертають увагу на важливість цього візиту. Зокрема, журналіст і публіцист В. Портников зазначив, що багато оглядачів цей візит вважають важливим насамперед тому, що демонструє готовність Німеччини надалі допомагати Україні. І Шольц оголосив про виділення чергового пакета такої допомоги. Спостерігачі намагаються зрозуміти, про що ж федеральний канцлер конфіденційно розмовляв із В. Зеленським після своєї недавньої розмови з Путіним. І вважають, що О. Шольцу буде цікаво дізнатися, на які ж поступки буде готовий піти Київ, якщо перемовини про закінчення російсько-української війни все ж таки відбудуться.

При цьому В. Портников заявив, що погоджується саме з тими німецькими журналістами, які вважають цей приїзд О. Шольца до Києва цинічним, таким, який не має до реалій російсько-української війни жодного відношення. «Канцлер уже перебуває у режимі передвиборчої боротьби після розвалу власної коаліції та власного висунення соціал-демократами на посаду очільника німецького уряду. І великих перспектив стати цим очільником уряду у нього немає», – наголосив В. Портников.

За його словами, про якісь реальні зрушення щодо постачання Taurus до української армії після цього візиту не варто й думати, адже О. Шольц якраз і прибув до Києва, щоб ці Taurus Україна не отримала. Бо якщо уявити собі, що його партія переможе на дострокових парламентських виборах, і що він знову стане федеральним канцлером, то буде дотримуватися політичної лінії, яка і визначала його ставлення до російсько-української війни з перших місяців після того, як В. Путін ухвалив рішення про великий напад на нашу країну. «Тож Олаф Шольц просто використав цю поїздку і свій діалог із Президентом України Володимиром Зеленським для власних внутрішньополітичних цілей, які не стосуються російсько-української війни. І варто нагадати, що він уже не перший західний політик, який саме так ставиться до приїздів в Україну і зустрічей з українським Президентом», – наголосив В. Портников.

Як відомо, після візиту канцлера ФРН О. Шольца до України німецька преса активно розмірковує над зв'язком між його поїздкою та передвиборчою кампанією в Німеччині, а також тим, що вона дає главі уряду. Зокрема, видання Handelsblatt з Дюссельдорфа наголошує на тому, що О. Шольц у своїй виборчій кампанії часто використовує тему України, але на рішучі заходи не іде. «Шольц привіз до Києва пакет військової допомоги на 650 млн євро. Це багато грошей. Але Володимир Зеленський хоче гарантій безпеки від НАТО для своєї країни, а також постачання крилатих ракет Taurus. Від Шольца він не отримав ні одного, ні іншого», – зазначається в коментарі видання (URL: <https://www.dw.com/uk/nimecka-pres-a-pro-vizit-solca-do-kieva-ukrainci-ne-stafaz-dla-viborcoi-kampanii/a-70945014> - 2024. – 03.12).

Ще більш критично зауважує видання *Münchener Merkur*: «Під час розмов з українськими політиками та ветеранами О. Шольц мав змогу багато дізнатися про щоденні жахіття на фронті та відчайдушне становище захисників. Спустошена війною країна та її люди варті того, аби мати рішучого захисника з боку Німеччини. Українці віддали надто великі жертви не для того, щоб зараз їх ще й використовувати як стафаж для прикрашення виборчої кампанії. І візит канцлера мав стати знаком підтримки України, а не лише заради яскравих фото для німецької виборчої кампанії. Або щоб затьмарити лідера опозиції Фрідріха Мерца, який так само готується відвідати Україну».

Натомість Видання *Neue Osnabrücker Zeitung* з Оснабрюка намагається пом'якшити критику О. Шольца і наголошує на тому, що публічне обурення з усіх боків є передусім лицемірством. «Шольц намагається використати свою посаду у виборчій кампанії, то й що? Чи йому це вдасться, це все одно зовсім інше питання. А застережень щодо того, щоб використовувати в передвиборчій кампанії війну в Україні та її наслідки для Німеччини, вже давно немає чи не у всіх партіях. Але чи варто це справді засуджувати? Звісно, ця заряджена емоціями тема повинна відігравати роль у боротьбі за голоси виборців», – зазначається в публікації видання.

Газета *Süddeutsche Zeitung* з Мюнхена, коментуючи подію, вказує на те, що в сьогоденних реаліях тему війни в Україні неможливо обійти. Кожен кандидат на виборах буде висловлювати своє ставлення до цієї проблеми і О. Шольц не виняток. «Правильно, що війна в Україні є предметом передвиборчої кампанії в Німеччині: ніщо останнім часом так не змінювало Європу і не вимагало стільки від Німеччини, як цей конфлікт. Німеччина, яка довгий час трималася осторонь світових криз, повинна думати, як бути з цією нападницькою війною. Тим більше під час передвиборчої кампанії: у найкращому випадку німці тоді зможуть обрати між різними відповідями (щодо війни в Україні), які пропонують партії демократичного спектру. Лінія західної політики щодо України вималюється, починаючи з 20 січня, у Вашингтоні, коли Д. Трамп повернеться до Білого дому. Тільки тоді стане зрозуміло, наскільки великим є виклик для Німеччини», – зазначається на сторінках видання.

Експерти досить обережні в оцінках, адже політики, зокрема і О. Шольц, відображають настрої своїх громадян. Як зазначив німецький політолог, аналітик Стокгольмського центру досліджень Східної Європи А. Умланд, є суспільний запит на те, щоб Німеччина не стала сама учасником цієї війни, щоб ті ракети, які сьогодні летять в Україну, не прилітали в Німеччину. Це можна, напевно, розцінювати як успіх російської психологічної операції, тому що багато німців цього бояться. «Вони бояться Третьої світової війни і хочуть, щоб війна не виходила за рамки регіональної війни. Хоча, по суті, громадяни Німеччини просто не хочуть визнати нову реальність – ця війна вже не є регіональною. Ймовірно, візит Олафа Шольца в ролі федерального канцлера Німеччини до Києва був прощальним. Свою

посаду він залишить, найімовірніше, у травні 2025 р., тож Україні зараз не варто очікувати від нього якихось кардинальних рішень», – вважає експерт.

Він сподівається, що німецька підтримка України продовжиться і після виборів. «А, можливо, варто очікувати й збільшення цієї підтримки. Може, Фрідріх Мерц почне нову кампанію щодо постачання крилатих ракет Taurus. Україна, наприклад, могла б прискорити це рішення, пообіцявши не завдавати ударів Taurus по території Росії та зосередитися на Керченському мосту та окупованих територіях», – вважає експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/znak-shho-nimechchyna-zalyshayetsya-na-botsi-ukrayiny-vizyt-sholtsa-do-kyueva-i-jogo-poboyuvannya-z-pryvodu-taurusiv-proanalizuvaly-eksperty/> - 2024. – 03.12).

А. Розе, кореспондентка «Радіо Свобода» в Німеччині, частково погоджується з аналогічними висновками. При цьому зауважує, що візит німецького канцлера О. Шольца до Києва є символічним напередодні приходу до влади у США Д. Трампа і нових виборів у Німеччині. «І це знак усьому світу, що Німеччина залишається на боці України та продовжить підтримку. Це може бути останній жест Олафа Шольца перед його відходом з посади канцлера ФРН. Він хотів показати, що його остання міжнародна поїздка була саме до Києва, щоб підтримати Президента Зеленського та український народ», – наголошує А. Розе.

І. Петренко, доктор політичних наук, переконаний, що О. Шольц ніяк не міг обійти тему України у виборчій кампанії, але чи варто саме на цьому акцентувати увагу через візит до Києва? «Для того, щоб зберегти посаду канцлера, Олафу Шольцу потрібно проявляти активність. Питання в тому, наскільки ця активність буде конструктивною. Німеччина є одним із лідерів з допомоги Україні. Багато хто в Німеччині підтримує передачу Україні ракет Taurus, але О. Шольц виступає категорично проти цього. І це виключно його рішення. Німці та інші наші західні партнери прораховують потенційні ризики. Вони хочуть допомагати Україні, але водночас бояться бути втягнутими в серйозне протистояння та потенційних економічних наслідків. Якщо Путін почне ескалувати та створювати якісь провокації на кордонах з НАТО, то їм доведеться реагувати. Реакція буде обов'язковою. Німеччина та інші західні союзники розуміють, що для них питання підвищення обороноздатності стоятиме на порядку денному найближчі десятиліття», – наголосив експерт.

Політолог О. Постернак намагається урівноважити позиції експертів і відзначає, що О. Шольцу потрібні успішні треки, зокрема зовнішньополітичні. Йому потрібно показати пріоритетність німецьких засад зовнішньої політики – зокрема, підтримка України, але поміркована, яка явно вписується в образ канцлера миру як пунктуального і гнучкого політика. Власне, це О. Шольц демонструє й у своїй передвиборчій риторичі, і на пресконференції в Києві з Президентом В. Зеленським. «Проте цей візит важливий у контексті можливої зміни позиції американської сторони щодо підтримки України найближчим часом, у зв'язку з приходом до влади

Дональда Трампа. Київ потребує підстрахування американської допомоги з боку європейських союзників. Німеччина – ключовий гравець у “Великій сімці” зокрема щодо кредитування України коштом доходів від заморожених російських активів», – зауважив політолог.

На думку експертів, хоча візит О. Шольца і має передвиборчий характер, проте вкрай важливо, щоб один із союзників, перебуваючи на українській землі, обіцяв пролонгувати підтримку і відповідав тим засадам співробітництва, що були закріплені договором з питань безпеки, підписаним Україною та Німеччиною.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Ситуація в Сирії: наслідки для України за оцінками експертів

У житті народу Сирії 8 грудня почався новий історичний етап. Наступ опозиційних сил примусив Б. Асада тікати з країни і погодитися на добровільну передачу влади. Через важливість стратегічного становища Сирії, наявності нафтових покладів, зовнішніх гравців, втягнутих у громадянську війну в країні, серед яких РФ та її союзник Іран, ці події матимуть велике значення не тільки для Близького Сходу, а й усього світового співтовариства, зокрема для України.

Клан Асадів керував Сирією з 1970 р., коли батько Б. Асада, Х. Асад використав свою посаду міністра оборони, щоб захопити владу в країні та оголосити себе президентом (1970–2000). Майже єдиною потужною опозиційною силою режиму стало місцеве відгалуження міжнародного ісламістського руху «Братів-мусульман». Рух мав значний вплив у Сирії, зокрема тому, що представляв інтереси етнорелігійної більшості країни – арабів-сунітів (близько 70 %). Водночас майже вся правляча верхівка була алавітами (до 15 %), яких Асад-старший, розраховуючи на військово-політичну підтримку Ірану, оголосив шиїтами. У 1976 р. почалося шестирічне ісламістське повстання, в якому головну роль грали «брати» та ідеологічно поріднені з ними релігійно-політичні об'єднання. Символічно, що найбільш важливі тодішні події були теж пов'язані з містами Алеппо і Хама. Наприклад, гаряча стадія повстання почалася в 1979 р. з масового розстрілу «Братами-мусульманами» курсантів-алавітів артилерійського училища в Алеппо. Останнім акордом стали бої за місто Хама, в якому закріпилися ісламістські бойовики. Після потужного артобстрілу, в результаті якого також постраждали велика кількість місцевого населення та багато історичних будівель, почалася атака спецназу, і джихадистів було знищено. Після цього «брати» та їх послідовники майже на 30 років пішли в підпілля і не дуже дошкуляли владі (URL: <https://www.jewishpolicycenter.org/2009/02/28/from-hama-to-hamas-syrias-islamist-policies/>).

Після смерті Х. Асада у 2000 р. його наступником, замість старшого сина, який готувався наслідувати батька, мав лідерські здібності й випадково розбився на власному байку, став середній син Башар. Він отримав за кордоном медичну освіту і дружину англійку. На початку своєї президентської каденції Б. Асад намагався проводити косметичні реформи, але після вимог громадянського суспільства щодо незалежних виборів почалися арешти активістів. Протестувальники вимагали відставки президента та завершення майже 50-річного однопартійного правління Баас, ідеологія якої є синтезом арабського соціалізму і панарабізму. Для придушення протестів сирійський уряд почав застосовувати танки і снайперів. У декількох областях було перекрито воду та електроенергію, а сили безпеки вдалися до конфіскації борошна й продуктів харчування. Сирійська армія взяла в облогу великі міста країни. Влітку 2011 р. опозиційно налаштовані військові та перебіжчики сформували бойові загони під назвою Вільна сирійська армія (FSA), до якої долучилося багато «Братів-мусульман» і яка розпочала повстанську кампанію проти регулярної сирійської армії. Унаслідок цього збройні зіткнення поширилися на всю країну, щораз наростаючи й набуваючи більшої організованості.

З часом у конфлікт втрутилися декілька потужних іноземних гравців. Серед них Єгипет, Ізраїль, Іран, Йорданія, Катар, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), РФ, Туреччина і США.

Під приводом захисту одновірців шіїтів-алавітів Іран захищав цілісність свого головного геополітичного проекту – «шіїтського півмісяця». На територіях від Перської затоки до Середземного моря Тегеран контролює шіїтські общини самого Ірану, а також Іраку, Сирії, Лівану і меншою мірою – Бахрейн та Саудівської Аравії. У Сирію були введені бійці з елітного Корпусу вартівих Ісламської революції (КВІР). Про важливість для Ірану сирійської території свідчить той факт, що черговим штурмом стратегічно важливого міста Алеппо на півдні країни особисто командував колишній «сирій кардинал» тегеранського режиму, якого вважали другою за впливом в Ірані особою після аятоли Хоменаї – командувач спецназу КВІР «Аль-Кудс» генерал-лейтенант К. Сулеймані. Тоді він отримав важке поранення від розриву протитанкової ракети TOW. Крім того, у боях з армією Асада активно використовувалися іранські проксі – бійці загонів ліванської «Хезболли».

Катар, який традиційно є головним спонсором «Братів-мусульман», більшість яких входила до коаліції FSA, в економічному сенсі багато років плекав мрію щодо створення газогону від власних надпотужних газових родовищ до Європи. Але такій газолін, з одного боку, не міг оминати територію Сирії. З іншого – у разі реалізації цього задуму дешевший і якісніший катарський газ міг повністю витіснити з регіону російський. Тому Кремль, для якого критично важлива або повна підконтрольність сирійського режиму, а ще краще постійна нестабільність у країні, постачав зброю обом ворогуючим сторонам. Опозиція у цій оборудці була представлена загонами

курдських угруповань армії Сирійського Курдистану (YPG) та його жіночої фракції (YPJ), що становлять ядро Сирійських демократичних сил (SDF). Після того, як до Сирії були введені російські війська, головними базами для військово-морських сил став порт Тартус, а воєнний аеродром Хмеймім біля міста Латакії – для військово-космічних (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn9gd1q77wyu>).

У 2016–2018 рр. через обмежений простір сирійського театру воєнних дій для зручності розвороту бомбардувальники російських ВКС активно використовували ізраїльську територію. Тоді як ВПС Ізраїлю періодично наносили повітряно-ракетні удари по союзниках Асада, а тому й РФ – загонах «Хезболли», які до того ж перебували в зоні дії комплексів російської ППО С-300. А після того, як загострилися відносини між Ізраїлем і «Хезболлою», а також РФ, у жовтні 2024 р. авіація ЦАХАЛу атакувала Хмеймім, знищивши іранський літак і склади зі зброєю для ліванських джихадистів (URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/izrayil-vpershe-atakuvav-vijskovu-infrastrukturu-v-rajoni-rosijskoyi-bazy-hmejnim-v-syriyi/>).

Ще однією з головних сил у сирійському конфлікті є Туреччина. В Анкари ще за часів правління батька Б. Асада періодично виникали конфлікти із Сирією. Головна причина – курдські повстанці, загони яких після здійснення терористичних акцій на території Туреччини переходили спільний кордон у районах, населених сирійськими курдами, тоді як Асад-старший зазвичай відмовлявся видавати турецьких курдів Анкарі. З приходом до влади в Сирії Б. Асада (2000), а в Туреччині Р. Т. Ердогана (2002) між керівниками двох країн склалися дружні відносини. Обидва президенти зі своїми дружинами навіть спільно відпочивали в турецькому Бодрумі. Проте війна у Сирії все перекреслила, і Ердоган почав звинувачувати Асада у геноциді сирійських громадян, серед яких були й етнічно близькі туркам місцеві туркомани. Анкара почала активну підтримку сирійської опозиції, зокрема FSA, «Брати-мусульмани» були також ідеологічно близькі поміркованим ісламістам із політсили Ердогана. Крім того, з часом турецький вплив у FSA став превалюючим, і Анкарі вдалося перемістити більшість її бійців у підконтрольну Туреччині Сирійську національну армію (SNA) (URL: <https://en.zamanalwsl.net/news/31991.html>). Разом з тим турецькі проксі в Сирії за підтримки регулярних збройних сил Туреччини у 2016–2022 рр. здійснили чотири масштабні військові операції на півночі Сирії і створили буферну зону біля кордону. Головні цілі створення зони: переселити туди 3,5 млн сирійських біженців, що перебувають на території Туреччини, а також максимально витіснити з прикордонних територій загони курдських бійців із SDF (URL: <https://suspilne.media/781191-zbrojni-sili-tureccini-nappravili-pidkriplenna-na-pivnic-sirii-pisla-napadiv-u-prikordonnih-selah/>).

Головним пунктом своєї сучасної військово-політичної стратегії Саудівська Аравія традиційно бачила протидію поширенню впливу на Близькому Сході шіїтського Ірану. У сирійській війні Ер-Ріяд активно

підтримував відносно помірковану, на думку саудитів, ісламістську опозицію асадівському режиму на кшталт угруповання «Ахрар аш-Шам», у лавах якого билися джихадисти з Алжиру, Афганістану і Чечні. Метою використання саудівських проксі була заміна режиму Б. Асада на більш лояльний до Саудівської Аравії (URL: <https://www.dw.com/ru/война-в-сирии-кто-борется-против-кого/a-19004557>).

Ще одними з потужних акторів у сирійському конфлікті стали ісламістські угруповання. Усі вони вважають головною метою своєї діяльності створення всесвітнього Халіфату, який би керувався законами шаріату, але різною мірою афішують кінцевий пункт свого повернення в минуле. Різні ісламістські угруповання спираються на ідеологію «Братів-мусульман», з її власними інтерпретаціями. У Сирії ісламісти воювали проти режиму Асада, загонів демократичної та курдської опозиції і, періодично, між собою. З часом джихадистське об'єднання «Ахрар аш-Шам» (АШ), яка у 2014 р. декларувала розрив з ІДІЛ, разом з іще більш радикальною «Джебхат ан-Нусра» (ДН), яка була відгалуженням «Аль-Каїди» в Сирії і також мала зв'язки з ІДІЛ, поступово стали найбільш потужними озброєними коаліціями сирійської опозиції. Ним могла скласти конкуренцію тільки Вільна сирійська армія, що номінально підпорядковувалася політичному крилу демократичної опозиції в Сирії, але в її лавах досить великий прошарок місцевих «Братів-мусульман» – ісламістів, хоча й більш поміркованих, ніж в АШ та ДН (URL: <https://www.dw.com/en/what-is-the-ahrar-al-sham-organization-in-syria/a-19545783>; <https://foreignpolicy.com/2017/03/15/al-qaeda-is-swallowing-the-syrian-opposition/>).

У громадянській війні в Сирії, починаючи з 2011 р., було декілька моментів, коли влада переходила з одного боку на інший. Протягом перших двох років перевага була на боці повстанців. Солдати Б. Асада були погано навчені й мотивовані, їхня служба була низькооплачуваною, вони не хотіли воювати проти інших сирійців. Проте, коли в ситуацію втрутилися іранські проксі – загони ліванської «Хезболли», ситуація почала мінятися на користь Асада. Після інтервенції Кремля російські ВКС захопили панування в повітрі, а підтримана ними «Хезболла» – на суходолі. Це дало змогу силам правлячого режиму поступово відвоювати центральну частину Сирії. На заході країни свій контроль встановили курди, на північному сході – протурецькі проксі. На півночі невелику територію займали бійці Вільної сирійської армії, підтримуваної американцями (URL: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/us-backed-syrian-free-army-takes-control-of-homs-palmyra-district-from-regime-forces/3417179>). Така ситуація зберігалася, починаючи з 2020 р. За цей час почалися перемовини про нормалізацію відносин між Дамаском та ОАЕ, зменшувалася підтримка повстанців з боку Саудівської Аравії. РФ, яка ув'язла у війні з Україною, поступово виводила свої війська і техніку із Сирії, поступаючись контролем над деякими районами Ірану, за його допомогу в агресії проти нашої країни.

Проте все змінилося менш ніж за півмісяця. Підтримувані Туреччиною підрозділи угруповання «Хайят Тахрір аш-Шам» (HTS) 27 листопада за декілька днів майже без бою захопили такі важливі сирійські міста, як Хома і Алеппо, а 8 грудня загони опозиції увійшли до столиці Дамаску. Водночас Сирійські демократичні сили (SDF) взяли під контроль місто Дейр-ез-Зор на сході Сирії. На півночі опозиціонери з Вільної сирійської армії (FSA), захопили важливе місто Пальміра, в якому у 2016 р. відбувся пафосний концерт симфонічного оркестру під управлінням В. Гергієва, який замислювався як символ повернення РФ у ранг провідних держав на Близькому Сході. Користуючись нагодою, Ізраїль захопив частину сирійської території, створивши за зразком Туреччини «буферну зону» біля кордону між двома країнами. А Б. Асад зі своєю родиною втік, як колись висміюваний ним Янукович, до РФ (URL: <https://censoru.net/2024/12/08/podderzhi-vaemaja-ssha-sirijskaja-svobodnaja-armija-voshla-v-palmiru-gde-v-2016-godu-davali-koncert-druzja-putina.html>).

Якщо торкатися прогнозів подальшого розвитку ситуації в Сирії, хотілось би вірити словам лідера угруповання «Хайят Тахрір аш-Шам» А. Мохаммад аль-Джулані в його інтерв'ю CNN, коли він зазначив, що головною метою повстанців було повалення режиму Б. Асада, а також «зведення нової Сирії». Особливо коли Аль-Джулані говорив про намір створити уряд, «заснований на інститутах та демократично обраній раді». Раніше він підкреслював, що Сирією має правити уряд, який «надихається ісламськими принципами» (URL: <https://www.svoboda.org/a/voyna-v-sirii-storony-i-istoriya-protivostoyania-i-hod-boevyh-deystviy/33226488.html>). Із цього приводу виникає декілька питань, відповіді на які може дати тільки час: чи зможуть переможці створити дійсно коаліційний уряд, який відповідав би інтересам різних етнічних і релігійних груп населення країни (наприклад, якщо захопленню Дамаска передував наступ протурецької Сирійської національної армії (SNA) на північному заході проти формувань сирійських курдів? Як у майбутньому розвиватимуться відносини між останніми та арабами-сунітами)? Наскільки декларативним є поворот лідерів на кшталт Аль-Джулані від радикального ісламізму (джихадизму), часів його перебування у сфері впливу аль-Каїди та ІДІЛ, до демократії; яким бачать майбутнє Сирії основні закордонні гравці, такі як США, Саудівська Аравія, Катар, Іран і насамперед Туреччина? Яку, погоджуючись із висновками І. Куси з Інституту майбутнього, станом на сьогодні можна вважати головним бенефіціаром зміну влади в країні (URL: <https://www.facebook.com/iliya.kusa.71>).

Оцінюючи наслідки сирійських подій, інший український експерт, директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос звернув увагу на слова Джулані про звільнення Сирії від іноземної присутності. Нагадавши, що, крім росіян та іранців, частину сирійської території контролюють Туреччина та Ізраїль, створивши так звані «зони безпеки». Очевидно також, що жодна сирійська влада не визнає Голанські висоти, сирійську територію,

окуповану та анексовану Ізраїлем, як територію єврейської держави. Залишається невизначеним питання Хезболли. Можливим наслідком може стати подальше ослаблення шіїтського впливу в Лівані і переформатування ліванської політики в дусі «Кедрової революції» 2005 р. «Іран, як і Росія, станом на зараз є головними лузерами. Зусилля, які витратила Москва на посилення свого геополітичного положення на Близькому Сході пішли коту під хвіст. Це нищівний геополітичний удар, що, скоріше за все, підірве позиції Кремля в регіоні і є явною демонстрацією російської неспроможності захищати своїх сателітів на тлі гігантських втрат в Україні. Тегеран, у свою чергу, втратив так званий шіїтський коридор, який вони ретельно будували з 2015 р. Поразка експедиційного корпусу КВІР «Аль-Кудс» матиме суттєвий негативний вплив на позиції КВІР усередині Ірану, що може підштовхнути помірковані сили до перегляду їхньої ролі в середині країни. Такий сценарій може призвести до розколу еліт в Ірані і початку кінця ісламістського правління», – підкреслив І. Семиволос (URL: https://zaxid.net/blogi_tag50977/).

У Вашингтоні з тривогою спостерігають за розвитком подій у Сирії та долею її хімічних арсеналів. Американські розвідувальні служби вважають, що армія Асада зберегла обмежені запаси хімічної зброї, зокрема боєприпаси, заряджені нервово-паралітичною речовиною зарин. У США побоюються, що запаси хімічної зброї можуть потрапити до рук ісламських радикалів. У свою чергу міністр закордонних справ Німеччини А. Бербок зауважила, що Сирія не повинна потрапити до рук інших радикалів. Про це вона написала у соцмережі X. За словами А. Бербок, наразі «неможливо точно сказати, що зараз відбувається в Сирії», але зрозуміло одне – для мільйонів людей у країні кінець Асада означає перше велике полегшення після цілої вічності звірств, скоєних його режимом. Політичний аналітик І. Тишкевич зауважив, що контури нового уряду значною мірою визначатиме Анкара, з часткою впливу арабських монархів та, імовірно, Ірану. Глава дипломатії ЄС К. Каллас прокоментувала падіння режиму Б. Асада в Сирії, наголосивши, що це демонструє слабкість Росії та Ірану. Зокрема, представниця ЄС зауважила, що «процес відновлення Сирії буде довгим і складним». Однак вона переконана, що падіння Асада є позитивним і «довгоочікуваним» розвитком подій. «Це також свідчить про слабкість прихильників Асада – Росії та Ірану» (URL: <https://tsn.ua/svit/povstannya-u-sirii-yake-maybutnye-mozhe-ochikuvati-krayinu-2718966.html>).

У МЗС України також прокоментували події в Сирії, зазначивши, зокрема, що «упродовж десятиліть асадівський режим нехтував інтересами власного народу заради збереження влади, перетворивши Сирію на країну-вигнанця, яка спиралася на захист та підтримку інших диктаторських режимів. Його падіння вчергове свідчить, що Путін завжди зраджує тих, хто на нього покладається. Так завжди було та завжди буде з усіма диктаторами, які роблять ставку на підтримку РФ. Події в Сирії демонструють слабкість путінського режиму, який не здатен воювати на два фронти та кидає

напризволяще своїх найближчих союзників заради продовження агресії проти України. Крах режиму Б. Асада також істотно послабить експансіонізм Росії, яка роками використовувала сирійську територію, її ресурси та людей як плацдарм для поширення деструктивного впливу на Близькому Сході, розхитування регіональної стабільності та безпеки, створення осередків загроз для сусідніх із Сирією держав» (URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-padinnya-rezhimu-asada-v-siriyi>).

Наслідки подій у Сирії однозначно негативні для РФ, що вже само по собі є позитивом для України. Так, експерти Інституту вивчення війни (ISW) вважають, що втрата військових баз у Сирії може серйозно підірвати здатність Кремля здійснювати операції в Африці. «Це послабить позиції РФ в Лівії та країнах на південь від Сахари, а також поставить під сумнів її вплив на африканські авторитарні режими. Російська військово-морська база в Тартусі забезпечувала логістичну підтримку для операцій Кремля на Африканському континенті. Її втрата порушить ротацію особового складу, поповнення запасів і здатність Росії проектувати військову силу в регіоні. Особливо це торкнеться операцій у Лівії та країнах Африки на південь від Сахари, де Кремль прагне зберегти свій вплив», – ідеться у звіті ISW. Кремль може посилити присутність у Лівії чи Судані у спробі компенсувати втрати, але відсутність офіційних угод із цими країнами та слабка інфраструктура ускладнюють ці плани. Падіння сирійського режиму Асада стане додатковим викликом для російської стратегії. «Крах режиму Асада і нездатність Росії його зберегти завдасть значної шкоди глобальному іміджу РФ як надійного союзника, а також поставить під питання її вплив на африканські авторитарні режими, яких Росія прагне підтримувати, та її ширшу геополітичну мету – позиціонувати себе як глобальну наддержаву», – вважають експерти (URL: <https://tsn.ua/svit/vtrata-baz-u-siriyi-vdarit-po-ambiciyah-rf-v-africi-isw-2719032.html>).

Для України це може означати таке: Кремлю доведеться в екстреному режимі використовувати додаткові політичні, фінансові, аналітичні та інші ресурси, щоб зберегти зону свого впливу в надважливому через нафтогазові запаси та поклади інших корисних копалин на африканському континенті. Останні роки Сирія була наочною моделлю для експорту послуг з безпеки для країн Африки. Одним із наслідків цього стало вичавлювання росіянами французьких силовиків із ключових держав Сахеля Нігеру, Малі та Буркіна-Фасо (URL: <https://suspilne.media/749091-niger-mali-ta-burkina-faso-stvoruut-konfederaciju-vpliv-rf-u-regioni-zrostaevvazaut-eksperti/>). Відтепер дивіденди Москви від впливу в цьому регіоні постійно скорочуватимуться, поки не зникнуть зовсім.

Внутрішній ринок і розвиток аграрно-промислового сектору економіки України

(Продовження. Початок у № 22)

Аграрно-промисловий комплекс у життєдіяльності українського суспільства виконує дві функції, надзвичайно важливі для нашої держави за умов повномасштабної війни, а саме – забезпечення насамперед продовольчої безпеки, як складової національної безпеки, та дуже великий внесок у процеси відтворення національної економіки у широкому тлумаченні цього поняття. Якість реалізації цих функцій взаємопов'язана між собою. А повномасштабна війна з Росією наклала свій відбиток на характер взаємозв'язку між означеними функціями. Зокрема, значно зросло значення функції забезпечення продовольчої безпеки України. Але і внесок аграрно-промислового комплексу у процеси відтворення національної економіки при цьому, вочевидь, теж не зменшилось.

Причому за умов повномасштабної війни з Росією взаємозв'язок зазначених вище суспільних функцій за деякими напрямками діяльності аграрно-промислового комплексу стає надзвичайно тісним. Наприклад, нарощування експорту сільськогосподарської продукції та продовольства завдяки функціонуванню українського морського коридору забезпечило надходження відповідних валютних коштів не лише для підприємств АПК, а й для придбання військової техніки та озброєння.

Однак забезпечення аграрно-промисловим комплексом функції продовольчої безпеки України пов'язано з діяльністю підприємств АПК саме на внутрішньому ринку нашої держави. При цьому зазначені підприємства таким чином роблять свій внесок у процеси відтворення аграрно-промислового сектору та національної економіки загалом. Водночас переважна частина потреб українців у продовольстві, навіть за умов повномасштабної війни з Росією, забезпечується завдяки великій потужності аграрно-промислового сектору вітчизняної економіки. Водночас не йдеться про нестачу більшості великих груп різних продовольчих товарів вітчизняного виробництва. На внутрішньому українському ринку імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва має велике значення для відносно обмеженого набору видів продовольства, а також для вирівнювання відповідності попиту і пропозиції у випадках порушення ринкової рівноваги для тих чи інших товарів. Адже, як зазначалося вище, повномасштабна війна також загострила традиційні проблеми вітчизняного агропромислового комплексу, пов'язані із сезонністю виробництва,

цьогорічним погіршенням погодних умов, кадровими проблемами й проблемами попиту на продукцію АПК тощо.

Зокрема, за результатами соціологічного опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 20 до 26 вересня 2024 р., 44,2 % українців частіше намагаються купувати найдешевші продукти харчування, менше зважаючи на їхню якість. Водночас 44,8 % респондентів повідомили, що частіше дозволяють собі купувати більш якісні (більш корисні чи смачні) продукти, навіть якщо вони дорожчі. Останні становлять лише 15 % серед тих, хто відповідає, що «ледве зводять кінці з кінцями» і 81 % серед тих, хто відповідає що «живуть забезпечено» (URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-gromadian-veresen-2024r>).

Таким чином результати цього опитування відображають вельми чітку залежність попиту на продукти харчування від рівня доходів населення України. А це, як уже згадувалося вище, впливає як на різні продовольчі товари, так і на сукупний попит на продукцію аграрно-промислового комплексу загалом. З іншого боку, такі зміни попиту на продукти харчування на внутрішньому ринку України по-різному впливають на умови комерційної діяльності та виробничі процеси різних підприємств та галузей вітчизняного АПК.

Наприклад, фахівці підкреслюють, що, попри виробництво дуже великих обсягів зерна, в Україні бракує селекцій твердих сортів пшениці, які використовуються для виготовлення високоякісних (крафтових) сортів хліба та макаронних виробів. З-понад 50 варіацій доступних в Україні селекцій твердих сортів пшениці тільки вісім придатні для виробництва такої продукції. При цьому фермерам не вигідно вирощувати тверді сорти пшениці, як, наприклад, дуруму, з таких причин.

Фахівці АПК зазначають, що ключова причина, чому аграрій не йде у вирощування дуруму – потреба у т. зв. довгих грошах для впровадження в обіг цієї сільськогосподарської культури. Тобто йдеться про інвестиції у вирощування твердої пшениці, які швидко не окупляться. Адже у дуруму дорожча технологія вирощування приблизно на 20 %. При цьому урожайність, з досвіду роботи холдингу «Волинь-Зерно-Продукт», «десь на 25 % менша, ніж по м'якій пшениці... Тобто на виході вона на 50 % дорожча у собівартості. На ринку вам запропонують ціну лише на 20 % вищу за м'яку. Багато фермерів носяться з твердою пшеницею, а потім рахують, що воно того не варте, для чого заморочуватися», – наголошують фахівці аграрного сектору. До того ж, «довгі гроші потрібні як аграрію, так і млину, більшість з яких не розуміють, як працювати з твердими сортами пшениці. Інший аспект: через кліматичні умови і відсутність районуваних сортів дурум раз на три роки “не виходить”, аграрій отримує фураж».

При цьому деякі вітчизняні підприємці в галузі макаронної промисловості згадують «сусідню Угорщину, де держава побудувала

трикутник: аграрій, що вирощує тверді сорти пшениці, борошномел, виробник макаронів. Видали грант, залучили селекціонерів, вивели три сорти, які чудово працюють в місцевому кліматі ...». На їхню думку, однією з ключових перешкод для розвитку в Україні виробництва високоякісних макаронних виробів з борошна твердих сортів пшениці є та, що «немає ланцюжку комунікації між фермером, млином» і виробником високоякісних макаронних виробів з борошна твердих сортів пшениці, тобто відсутні глобальні професійні дискусії всередині цього виробничого кластеру (URL: <https://latifundist.com/reportazhy/182-de-ukrayinskij-smachnij-baget-i-chomu-fermeri-ne-hochut-viroshchuvati-tverdi-sorti-pshenitsi-zibrali-najtsikavishe-na-new-food-summit-pro-rinok-hliba>).

Але ця аргументація має дуже великі хиби логічного та соціально-економічного характеру. Адже Україна перебуває у стані повномасштабної війни, і тому держава дуже сильно обмежена у своїх фінансових можливостях щодо надання тих чи інших дотацій суб'єктам економічної діяльності. А хлібобулочні та макаронні вироби з борошна пшениці твердих сортів, судячи з інформації про доходи й потреби населення, включаючи наведені вище результати опитування Центру Разумкова, не є пріоритетними продовольчими продуктами у масштабах суспільства, налагодження виробництва яких може заслуговувати на державні дотації.

З іншого боку, президент Всеукраїнської асоціації пекарів та голова компанії «Київхліб» Ю. Дученко повідомив ЗМІ, що в листопаді ціни на хліб у роздрібній торгівлі можуть зрости ще на 10–15 %. Це обґрунтовується зростанням витрат виробників. «У жовтні ціни на хліб уже підвищилися на 5–10 %, що було узгоджено з торговими мережами. Однак це не покрити зростання витрат виробників, оскільки собівартість зростала ще суттєвіше», – розповів Ю. Дученко. Практично всі основні складники виробництва продовжують дорожчати: очікується, що з листопада до кінця року ціна борошна підвищиться ще на 11 %, пакування – на 10 %, логістичних послуг – на 8 %, газу – на 11 %, а електроенергії – також на 11 % ... Споживання хліба в Україні поступово знижується, що, за словами Ю. Дученка, частково пов'язано з його подорожчанням. За останній рік споживання впало приблизно на 5 %. Попит на хліб відчутно знижується відразу після підвищення цін, але з часом споживачі звикають, і споживання стабілізується на новому рівні (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/prodovolstvie/novosti/ukraintsiv-roperedzhaiut-pro-zdorozhchannia-khliba-na-10-15>).

Тому в найближчому майбутньому не варто очікувати на якісь радикальні зміни у спеціалізації виробництва зерна в Україні. Відносно невеликі зміни у спеціалізації цієї галузі можуть відбуватись поступово. Але загалом структура та обсяги виробництва зернових культур буде визначатись чинниками, які справляли на них вплив протягом 2022–2024 рр. Ключові з них – перебіг повномасштабної російсько-української війни та щорічні зміни погодних умов. Водночас саме повномасштабна війна буде вносити серйозні корективи у вплив інших факторів на розвиток зернового господарства

України. Непрямим чином правильність такої оцінки впливовості факторів розвитку вітчизняного зернового господарства підтверджується близькістю показників прогнозів обсягів збору зернових і зернобобових культур з боку фахових організацій. Ідеться про вже згадувані вище Міністерство аграрної політики та продовольства України, Українську зернову асоціацію, консалтингову компанію Varva Invest, а також Міністерство сільського господарства США. Так, згідно з прогнозом Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2024 р. в нашій державі буде зібрано 65 млн т зерна усіх видів.

Водночас треба наголосити, що в цілому масштаби розвитку виробництва зерна в Україні більшою мірою визначаються впливом зовнішнього (світового) ринку, а не внутрішнього українського. Наприклад, згідно з опублікованим на початку листопада цього року прогнозом Міністерства сільського господарства США, у 2024/2025 маркетинговому році (липень 2024 р. – червень 2025 р.) «виробництво пшениці в Україні оцінюється на рівні 22,9 млн т, а експорт – 16 млн т. Щодо кукурудзи, то виробництво перебуває на рівні 26,2 млн т, а експорт – 23 млн т». Як видно, обсяги експорту пшениці, особливо кукурудзи, на які припадає близько $\frac{3}{4}$ від валового збору всіх зернових культур в Україні, значно перевищують обсяги їх внутрішнього споживання.

А це означає, що динаміка внутрішніх українських цін на зерно багато в чому визначається кон'юнктурою світового ринку, який поглинає значну частку українського зерна. До речі, як наголошують представники борошномельної промисловості, «продовольча пшениця нового врожаю активно експортується. Через це її ціна на внутрішньому ринку зростає, а виробники продають зерно малими партіями або навіть затримують його в очікуванні ще вищої ціни. Це впливає на стабільність постачання борошна для виробників». А отже, як зазначалося вище, підштовхує зростання цін на хліб в Україні. Утім навесні 2025 р., на тлі очікувань нового врожаю зернових культур, ситуація може змінитись.

У цьому самому контексті показовою є динаміка внутрішнього ринку гречки у 2022–2024 рр. Українці добре запам'ятали, як з початком повномасштабного російського воєнного вторгнення стрімко зріс попит, а відтак і ціни на гречку. Так, на тлі ажіотажного попиту у III кварталі 2022 р. середньомісячні ціни на гречану крупу в роздрібній торгівлі в цілому по Україні сягнули 90 грн/кг і більше. Надалі вони поступово знижувались. Але цінову планку 70 грн/кг гречана крупа в роздрібній торгівлі в цілому по Україні пододала лише у січні 2023 р.

Зазначені події створили на ринку гречки потужний інформаційний сигнал щодо її прибутковості, який у подальшому багато в чому сприяв хибній поведінці учасників ринку цього продовольчого товару. Адже багато сільгоспвиробників сприйняли цю інформацію як стимул до збільшення обсягів виробництва гречки та розширили посівні площі під цією культурою. Унаслідок цього пропозиція гречки в Україні зросла на тлі зниження

ажіотажного попиту на неї у роздрібній торгівлі, що негативно вплинуло на ціни. Зокрема, експерти наголошують, що «торік для багатьох фермерів гречка стала збитковою культурою – її закупівельна ціна протягом сезону опускалася подекуди до 6 тис. грн/т. Для порівняння, у 2022 р. максимальна закупівельна ціна становила 35 тис. грн/т».

«Якщо у 2022 р., за даними Держстату, ціна гречки становила 23 805 грн/т, то у 2023 р. вона коливалась у межах 10 000 грн/т. Така ціна не лише не відшкодовує витрати виробників, а несе 5000–7000 грн збитків на кожній тонні продукції», – зазначила С. Черемісіна, головний науковий співробітник відділу ціноутворення та аграрного ринку ННЦ «Інститут аграрної економіки». Тому «головною причиною падіння ціни на гречку минулого року став класичний ринковий фактор – значне збільшення пропозиції спричинило негативну цінову динаміку. Крім того, за інформацією Міжнародної асоціації виробників та переробників гречки, зниженню ціни також сприяв імпорт».

На тлі скорочення у 2024 р. посівних площ та обсягів вирощування гречки доволі часто постає питання про забезпечення потреб населення України у цьому виді продовольства. Зі свого боку, фахівці зазначають, що «річні норми споживання круп, закладені у споживчому кошику, передбачають середнє споживання гречки 2,7 кг/рік для особи (3,4 кг – для дитини 6–18 років, 2 кг – для дорослого). Для внутрішнього споживання України потрібно приблизно 140–150 тис. т крупи. І тут потрібно врахувати, що вихід крупи із зерна становить 67 %, тобто для 1 т крупи необхідно 1,33 т зерна.

Якщо взяти, що середня врожайність цього року буде аналогічною до торішньої – 1,48 т/га, то загальний врожай становитиме приблизно 150 тис. т. Потрібно врахувати, що якась частка піде на насіння чи експортується. Відтак для забезпечення сукупних потреб валовий збір повинен становити понад 200 тис. т. Нестачу можуть покрити перехідні залишки й знову ж таки імпорт» (URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1608-nemaye-ni-tsini-ni-posiviv-scho-z-grechkoju-v-ukrayini-u-2024>).

Утім галузеві фахівці зазначають, що через зростання цін на картоплю та овочі на внутрішньому ринку України попит на гречку, а отже, і ціни її продажу, у 2024–2025 рр. можуть зрости. Як розповіла директор крупозаводу «Озерянка» А. Босюк, «цього року площі під гречкою зменшили ... Зараз іще є залишки минулорічного урожаю гречки, і фермери його притримують, очікуючи на підняття ціни, щоб дорожче реалізувати. І якщо до початку збирання нового врожаю гречки ми купували зерно приблизно за 8–10 тис. грн/т, то зараз – це вже орієнтовно 15 тис. грн/т». За її словами, магазини не можуть так швидко відреагувати на підняття ціни, оскільки мають значні залишки, які реалізують. Натомість на нову партію гречаної крупи вже роблять переоцінку в бік подорожчання. «Ціна на гречку зросте. Зараз спрогнозувати складно, але орієнтуємося, що будемо відпускати по 30–35 грн/кг, а в торговельних мережах вона коштуватиме орієнтовно 37–

40 грн», – додала директор крупозаводу (URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/grechka-v-ukrajini-podorozhchaye-nazvano-oriyentovni-cini>).

Водночас, згідно з нормами раціонального харчування, у раціоні людини 1 кг гречаної крупи за своєю поживністю може замінити 5 кг картоплі чи овочів. Однак за нинішніх умов вартість 5 кг картоплі у роздрібній торгівлі може у 3–4 рази перевищувати ціну 1 кг гречаної крупи. А це теж може стимулювати зростання попиту на греку й, відповідно, цін на неї у всьому ланцюжку від поля до роздрібною торгівлі.

Також проблеми, схожі з тими, що існують на ринку зерна, виникають і у взаємовідносинах виробників рослинної олії з аграріями-виробниками відповідної сировини. Зокрема, в Україні виробництво соняшнику та соняшnikової олії є ще більш експортно орієнтованим, ніж виробництво зернових культур.

За оцінкою першого заступника міністра аграрної політики та продовольства Т. Висоцького, за підсумками 2024 р., врожай сої в Україні може становити 6 млн т, що є історичним рекордом, і соняшнику – 10 млн т. При цьому, як повідомила в другій половині вересня 2024 р. Асоціація «Укроліяпром», обсяги виробництва та експорту олії соняшnikової у 2023/2024 маркетинговому році (МР) перевищили деякі періоди до російського повномасштабного воєнного вторгнення. Обсяги виробництва та експорту соняшnikової олії у 2023/2024 МР становили, відповідно, 6,6 млн т та 6,2 млн т і стали другим результатом за роки існування цієї асоціації. Більше було лише у 2019/2020 МР – відповідно, 6,9 млн т та 6,7 млн т (URL: <https://forbes.ua/news/ukraina-vstanovila-drugiy-rezultat-za-roki-nezalezhnosti-z-virobnitstva-ta-eksportu-sonyashnikovoi-olii-20092024-23756>).

Як видно з наведеного, внутрішній український ринок нині споживає лише близько 7 % виробленої в Україні соняшnikової олії – решта йде на експорт. По суті, цінова ситуація на внутрішньому українському ринку цього товару багато в чому залежить від кон'юнктури світового ринку соняшnikової олії.

А тому восени 2024 р. «ціни попиту на соняшник в Україні наблизилась до історичного максимуму для галузі, сягнувши 25 500–27 000 грн/т СРТ. Проте переробка цієї олійної культури в жовтні набрала обертів, перевищивши показник минулого року та склавши, за нашою оцінкою, близько 1,19–1,2 млн т (+38 % до вересня та +8 % до жовтня 2023 р.). Такі темпи переробки зумовлені зобов'язаннями заводів за експортними контрактами на соняшnikову олію. Але оскільки аграрії неактивно реалізують сировину, переробні підприємства не мають звичних для даного періоду запасів олійної сировини (зазвичай на 2–3 місяці роботи) і працюють майже «з колес». У трохи кращих умовах перебувають компанії, які мають власний соняшник, вирощений на своїх підприємствах» (URL: <https://agronews.ua/news/cziny-popytu-na-sonyashnyk-v-ukrayini-nablyzyls-do-istorychnogo-maksymumu/>).

З іншого боку, такі суперечності між виробниками соняшнику та його переробниками свідчать про ймовірність формування нестабільної цінової ситуації на внутрішньому українському ринку соняшникової олії у період з кінця 2024 р. і до середини 2025 р.

Водночас повномасштабна війна, розв'язана Росією проти нашої держави, поставила на порядок денний питання щодо можливості вирощування в Україні бавовнику, потрібного для виробництва вибухівки. Цього року дев'ять аграрних підприємств півдня Одещини взяли участь у державній програмі з вирощування бавовнику для виробництва вибухівки. На сьогодні цей експеримент продовжується. Що ж стосується економічних аспектів вирощування цієї культури, то фахівці зазначають, що виробничі витрати «в 1 га бавовнику коливаються в межах витрат на вирощування 1 га пшениці. Економічна вигода з 1 га залежить від якості та урожайності отриманого насіння бавовнику». Виходячи з досвіду аграріїв «Республіки Узбекистан, економічна вигода з 1 га бавовнику становить 700–1000 дол. США за тону насіння» (URL: <https://superagronom.com/news/18871-ekonomichna-vigoda-z-1-ga-bavovniku-skladaye-700-1000-za-tonnu-nasinnya--chernyavskiy>). Утім, поки експеримент з вирощування бавовнику в Україні не завершений, робити обґрунтовані прогнози щодо економічних результатів його вирощування та переробки в Україні та впливу на розвиток аграрно-промислового сектору вітчизняної економіки видається неможливим.

Надзвичайно сильного удару від повномасштабного воєнного російського вторгнення зазнало вітчизняне овочівництво. Адже найбільшими постачальниками овочів на внутрішній ринок були південні області України. Як зазначають оглядачі ділових ЗМІ, «традиційно найбільше овочів в Україні вирощували на Херсонщині. На помідори та огірки з цього регіону припадало 40 % річного врожаю країни або понад 90 тис. т. Крім того, на Херсонщині вирощували найбільше цибулі, перцю, моркви та баклажанів. До 2022 р. з величезним відривом у вирощуванні овочів на другому місці перебувала Миколаївщина – 30 тис. т. Унаслідок боїв та окупації частини Херсонської області овочева географія змінилася. Після втрати виробництв на півдні підприємці в інших областях прагнули заповнити ринок своєю продукцією. Деякі фермери переїхали з прифронтової зони».

При цьому негаразди цієї галузі, обумовлені повномасштабною війною, у 2024 р. посилюються через цьогорічні несприятливі для овочівництва і картоплярства погодні умови. Це позначилось на кон'юктурі внутрішнього українського ринку овочів і картоплі. «Після початку великої війни та окупації значної території на півдні ціни на овочі суттєво зросли, але сезонні коливання залишилися незмінними. Змінилися лише амплітуди. У 2024 році ситуація склалася так, що літній мінімум був далеким від торішнього, а восени ціни почали швидко зростати» (URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/10/7/720230/>).

Але високі ціни на овочі пояснюються не лише погодними факторами. «Передусім не варто забувати, що в країні війна – у нас немає достатнього

людського ресурсу для роботи в сільському господарстві. Наступний чинник – це світове подорожчання засобів захисту рослин та добрив. Його також спричинила війна в Україні. Але ми прийдемо до тієї ситуації, коли овочі будуть дешевшими або дуже дешевими, і нам уже сьогодні потрібно думати про те, що робити далі», – наголошують директори деяких агропідприємств (URL: <https://patrioty.org.ua/ecomomic/zoloty-my-budut-ne-lyshe-kartoplia-i-iaitsia-ukraintsiv-poperedyly-pro-podorozhchannia-populiarnoho-produktu-534812.html>).

Утім у листопаді цього року картопля й овочі почали дешевшати. Як зазначають оглядачі ЗМІ, «виробники зрозуміли, що за високої ціни на картоплю, яку можна було бачити впродовж останніх тижнів, реалізувати наявні обсяги не вдасться. Ця проблема особливо актуальна для партій, які не придатні до тривалого зберігання... Ще одним фактором стало те, що більшість оптових компаній, які закупили великі обсяги дорогої картоплі на зовнішніх ринках, почали реалізовувати надлишкові партії собі у збиток. При цьому деякі власники якісної картоплі не поспішають реалізовувати наявні обсяги своєї продукції, оскільки очікують поліпшення цінової ситуації на ринку». Водночас зазначається, що «навіть попри зниження ціни, вартість картоплі на українському ринку зараз у середньому в 2,3 рази вища, ніж на початку листопада 2023 року» (URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/skilki-koshtuye-kilogram-kartopli-v-ukrajini-cini-na-ovoch-znizilisya-12813927.html>).

Але експерти зазначають, що про як такий дефіцит картоплі й овочів в Україні не йдеться. «Якщо на ринку не вистачатиме певної продукції чи продукції вищої якості, цю прогалину покриє імпорт», – наголошують вони. Утім питання імпорту сільськогосподарської сировини та продовольства загалом в Україну, як і вплив зовнішнього (тобто світового) ринку сільськогосподарської сировини та продовольства на ситуацію на аналогічний внутрішній український ринок, буде розглядатись далі окремо.

Як зазначалося вище, повномасштабна воєнна агресія Росії проти України сильно погіршила й без того складну ситуацію у вітчизняному тваринництві, істотно прискоривши процес скорочення поголів'я свійської худоби та птиці, які є не лише джерелом товарної продукції тваринництва, а й засобом виробництва у процесі відтворення аграрно-промислового сектору української економіки. Усе це, у свою чергу, позначилося на динаміці виробництва продукції тваринництва.

Так, за даними Державної служби статистики, у 2022 р. в аграрному секторі України обсяги виробництва м'яса всіх видів сільськогосподарських тварин у забійній масі порівняно з 2021 р. зменшились на 9,5 %, у т. ч. яловичини та телятини – на 13,6 %, свинини – на 9,0 %, а м'яса птиці – на 8,8 %. Також у 2022 р. в аграрному секторі України скоротились обсяги виробництва молока на 10,9 % і 15,3 % відповідно.

У 2023 р. процес скорочення обсягів виробництва продукції тваринництва в аграрному секторі України, за деяким виключенням,

продовжився, хоча й значно нижчими темпами. Так, обсяги виробництва яловичини та телятини у забійній масі у 2023 р. зменшилися на 4,3 %, свинини – на 3,1 %, молока – на 4,3 %, яєць – на 4,5 %. Утім, виробництво м'яса птиці у 2023 р. зросло на 5,2 %, що призвело до зростання обсягів виробництва м'яса всіх видів сільськогосподарських тварин у забійній масі в Україні, порівняно з 2022 р., на 1,5 %. Адаже у 2023 р. на м'ясо птиці припадало 58,8 % від сукупного обсягу виробництва м'яса всіх видів в аграрному секторі України. Така відмінна від інших галузей тваринництва динаміка розвитку птахівництва в Україні обумовлена поширенням промислових технологій виробництва в цій галузі тваринництва та, відповідно, нижчою ціною м'яса птиці порівняно з яловичиною, телятиною та свининою, що за умов війни сприяє більшому попиту населення саме на м'ясо птиці. За 2024 р. статистичних даних щодо виробництва тваринницької продукції у відкритому доступі ще немає, але з аналізу інших джерел інформації можна припустити, що нині ситуація в українському тваринництві більш схожа на ту, яка існувала у 2023 р., а не у 2022 р.

Водночас треба наголосити, що на виробництво продукції тваринництва в аграрному секторі України доволі сильно вплинули російські повітряні атаки на українську енергетику. Фахівці наголошують, що «найуразливіші до вимкнень електроенергії молочні продукти та м'ясо. Вони швидко псуються, і їх виробничий процес залежить від температурного режиму» Аналітик Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ) М. Гопка пояснює, що «проблема відключень не нова, тож виробники, магазини та ресторани здебільшого заздалегідь закупили обладнання для альтернативного живлення і заклали їх вартість у ціни разом з витратами на пальне... Зростання витрат пояснюється вдвічі-втричі дорожчою електроенергією “з генератора” порівняно з мережевою, необхідністю купувати, обслуговувати та ремонтувати обладнання...Наразі на ціни на м'ясо та молоко тиснуть кілька факторів, зокрема сезонність та енергомісткість виробництва. Наприклад, виробництво м'яса птиці більше залежить від електрики, ніж вирощування великої рогатої худоби» (URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/08/1/717411/>).

Водночас цьогорічне подорожчання сільськогосподарської сировини та продовольства зробило свій вагомий внесок у розвиток інфляційних процесів в Україні. Як зазначили фахівці Національного банку України в «Інфляційному звіті. Жовтень 2024 року», «продовольча інфляція матиме вагомий вплив на пришвидшення загальної інфляції в короткостроковому періоді, але надалі буде відносно низькою. Пришвидшення продовольчої інфляції в III кварталі 2024 року зумовлювалося насамперед вичерпанням ефектів високих минулорічних врожаїв, а також помітним скороченням пропозиції окремих продуктів харчування через несприятливі погодні умови. У поточному році несприятливими для пропозиції продуктів харчування були кількатижнева спека у липні та тривалі періоди без опадів улітку й на початку осені, вплив на врожаї мали й весняні заморозки. Це позначилося на

цінах як на сирі, так і оброблені продукти харчування. Зокрема, вплив літньої посухи на пропозицію низки плодово-овочевих культур, а також тваринницької продукції, виявився суттєвішим, ніж очікувалося, що зумовило й погіршення оцінок урожаїв окремих культур у поточному році ...

У результаті після тривалого зниження цін на сирі продукти харчування, що було зумовлено високими врожайми минулого року, вже із серпня їх зростання відновилося та пришвидшилося у вересні (до 7,1 % р/р (рік до року. – Ред.) порівняно зі зниженням на 6,5 % р/р у червні 2024 р.).

Спекотна погода без дощів позначилася на врожайності, термінах дозрівання і якісних параметрах низки овочів і фруктів, тому ціни на цю продукцію зростали високими темпами. Вичерпання минулорічних запасів, вищі ціни на сировину нового врожаю та її гірша якість зумовили сповільнення здешевлення круп та пришвидшення подорожчання борошна. Погодні умови вплинули і на кормові культури, а також стримували пропозицію тваринницької продукції. У результаті швидше дорожчали молоко та окремі види м'яса. Проте завдяки достатній пропозиції тривало зниження цін на яйця. Крім того, початок сезону цукроваріння, з огляду на високі перехідні запаси, зумовив падіння цін на цукор та зниження цін у його виробництві.

Подорожчання продовольчої сировини та її обмежена пропозиція були вагомими чинниками стрімкого пришвидшення зростання цін на оброблені продукти (до 8,9 % р/р порівняно з 5,9 % р/р у червні 2024 р.), що значно перевищило прогноз НБУ. Зокрема, стрімко збільшилися темпи зростання цін на хліб, окремі борошняні та кондитерські вироби, молочні продукти. Здешевлення олії сповільнилося, а зростання цін на олійні продукти – пришвидшилося. Тривало й подорожчання м'ясопродуктів. Додатково на пропозицію та внутрішні ціни вплинула активізація експорту продовольства. Ці чинники позначилися на збереженні високих темпів зростання цін у харчовій переробці (зокрема, у виробництві молочної та борошномельної продукції), що може бути перенесено на ціни для споживачів у наступні періоди.

Тиск на ціни продовольчих товарів зберігатиметься протягом найближчого часу. У результаті на тлі низької бази порівняння минулого року, продовольча інфляція пришвидшуватиметься до II кварталу наступного року. Подорожчання сирих продуктів через вторинні ефекти позначиться й на цінах на оброблені продукти харчування. Проте з надходженням на ринок пропозиції від нових урожаїв інфляція сирих продуктів почне сповільнюватися та до кінця 2025 р. знизиться до близько 6 %. Цей процес триватиме й надалі завдяки поступовому нарощуванню виробництва продуктів харчування, подальшому налагодженню логістики, а також зниженню світових цін на продовольство, що сприятиме сповільненню продовольчої інфляції до близько 3 % у 2026 році» (URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q4.pdf?v=9).

Проведений вище аналіз демонструє, що в цілому за умов повномасштабної російської воєнної агресії аграрно-промисловий сектор вітчизняної економіки доволі успішно продовжував робити свій внесок у розвиток системи нашої держави, забезпечуючи функціонування продовольчого ринку України. Утім, це гарантування продовольчої безпеки України позначилося на характері внеску АПК у процеси відтворення національної економіки. Зокрема, ідеться про т. зв. продовольчу інфляцію, обумовлену прагненням підприємств агропромислового комплексу компенсувати зростання витрат виробництва підвищенням цін на власну продукцію.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

В останні дні листопада 2024 р. під головуванням президента Національної академії наук України академіка НАН України А. Загороднього відбулося розширене засідання Президії НАН України, присвячене подальшому вдосконаленню діяльності Академії під час воєнного стану.

Засідання відкрив президент Національної академії наук України академік А. Загородній, який звернувся до присутніх зі вступним словом.

Він наголосив, що сучасні реалії вимагають від Академії максимальної адаптивності, практичності та спрямованості на вирішення нагальних проблем держави. Війна змушує нас значною мірою переорієнтувати свої дослідження задля розв'язання важливих прикладних задач в інтересах підвищення обороноздатності та безпеки, мобілізувати ресурси і використовувати всі можливості для підтримки нашої країни у військовий час та її повоєнного відновлення.

У своєму виступі очільник Академії розповів про результати реалізації Цільової науково-технічної програми оборонних досліджень, частину з яких вже впроваджено, решта – на стадії впровадження та випробувань. І наголосив, що з наступного року передбачено збільшення обсягів фінансування оборонної програми в 1,7 разів.

Разом з тим, за словами президента НАН України, важливими завданнями на найближчу перспективу мають бути дослідження розробки, спрямовані на економічний розвиток країни на основі передових технологій, як під час війни, так і в повоєнний час, а також новітні напрями досліджень, як-то розвиток мікроелектроніки, штучного інтелекту, квантових матеріалів і квантових технологій, інтегрування до Європейської хмари відкритої науки.

Він також наголосив на необхідності об'єднання зусиль різних інститутів навколо важливих науково-прикладних проблем. Зокрема, участі у формуванні інноваційних кластерів з окремих напрямів

високотехнологічного виробництва для залучення інвестицій у науку, співпраці наукових установ з бізнесом і промисловістю, спільного продукування нових знань та технологій.

Академік А. Загородній розповів про обсяги фінансування Академії на 2025 р. та відзначив, що навіть додаткові асигнування не дають нам великого оптимізму щодо істотного покращення фінансового стану. Тож завдання – максимально залучати додаткові позабюджетні надходження. Насамперед за рахунок допомоги з боку іноземних партнерів та участі вчених Академії у наукових проєктах і конкурсах.

Він зауважив, що зручним механізмом для пошуку зарубіжних партнерів і налагодження контактів з ними, а також для залучення грантового фінансування може стати використання інструментів провідних наукометричних баз даних, більша частина яких на час війни є безкоштовними для українських науковців.

Президент Академії підкреслив важливість продовження реалізації плану з реформування Академії, подальшого удосконалення підходів до розподілу базового фінансування серед наших установ та методики оцінювання наукових установ НАН України, посилення заходів з підтримки наукової молоді та популяризації науки.

Далі з доповідями про досягнення, проблеми та конкретні пропозиції щодо покращення діяльності Національної академії наук України.

Заступник директора Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона член-кореспондент НАН України С. Максимов розповів про співпрацю наукових установ НАН України з підприємствами оборонно-промислового комплексу України під час виконання розробок в інтересах зміцнення обороноздатності та безпеки держави. Утім, своєчасне та ефективне виконання поставлених завдань значно сповільнюється через проблеми фінансового характеру.

Директор Інституту економіки та прогнозування академік НАН України В. Геєць наголосив, що відновлення та розвиток національної економіки неможливі без впровадження та промислового масштабування інноваційних технологій, розроблених науковими установами НАН України. Фахівці наукових установ економічного профілю Академії мають багаторічний досвід у сфері наукового супроводу інвестиційних проєктів та виконання відповідних фундаментальних та прикладних науково-дослідних робіт. Тому їх залучення спільно з науковцями інших відділень має стати основою комерціалізації інноваційних розробок установ НАН України та їх промислового масштабування для забезпечення внутрішніх потреб і виходу на зовнішні ринки, а також сприятиме налагодженню ефективної співпраці та популяризації наукових досягнень українських учених.

Перший заступник директора Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича академік НАН України С. Фірстов зауважив, що підставою для започаткування нових матеріалознавчих досліджень є затребуваність унікальних матеріалів для ключових сучасних технологій. Для

матеріалознавчого напрямку досліджень є доцільним узгодження нових завдань та їх фінансової підтримки з відповідністю розробок відомим рівням технологічної готовності. Чітке розподілення завдань власне науковців та інших учасників ланцюга «наука – виробники – споживачі» з урахуванням відомих рівнів готовності розробок для подальшого використання (TRL, IRL, IPR) сприятиме підвищенню ефективності використання наукових розробок. Створення в установах НАН України інженерно-технологічних центрів, завданням яких має бути комерціалізація прикладних розробок, дасть змогу, зокрема, оновлювати свої експериментально-технологічні бази.

В. о. академіка-секретаря Відділення математики НАН України академік НАН України О. Тимоха наголосив на критичному стані вітчизняної наукової і науково-технічної сфери, визначивши головні проблеми її функціонування (масова еміграція науковців, зникнення ряду критично важливих напрямів, вилучення з навчальних програм природничих та технічних дисциплін і скорочення годин на їх викладання тощо) та окресливши першочергові кроки з їх подолання. Він також акцентував увагу на необхідності створення цільової програми «наукових інкубаторів» у формі, зокрема, міжнародних наукових центрів (інститутів) спільно із провідними закордонними установами та центрів досконалості, які, пройшовши міжнародну експертизу, стали б прикладом ефективного залучення іноземної допомоги і виправлення ситуації з кадрами тощо. Ефективним шляхом поповнення установ науковою молоддю є активна розбудова дослідницького Київського академічного університету НАН України та МОН України. Найкоротший шлях передачі знань від найкращих учених Академії студентській молоді має реалізовуватися на створених при наукових установах кафедрах Академічного університету. Він також підкреслив важливість активної участі Академії у формуванні освітньої політики держави.

Заступник директора Інституту археології член-кореспондент НАН України А. Буйських зазначила, що, незважаючи на складні умови, установи Академії продовжують археологічні дослідження у тісній міжнародній співпраці. Так, Інститут археології НАН України сьогодні виконує близько 20 проєктів, частина яких спрямована не тільки на дослідження та публікацію результатів, а й на збереження археологічної спадщини України.

Голова Ради молодих учених НАН України доктор наук з державного управління В.Ковач відзначила, що в Академії діє низка ефективних механізмів заохочення та підтримки наукової молоді, зокрема стипендії НАН України, стипендії імені академіка НАН України Б. Є. Патона для молодих учених, конкурс на здобуття грантів НАН України дослідницьким лабораторіям/групам молодих учених, конкурс проєктів науково-дослідних робіт молодих учених. Значну роботу з організаційного забезпечення цих та інших форм підтримки здійснює Комісія для роботи з науковою молоддю НАН України. Активну участь у виконанні завдань, пов'язаних із викликами сьогодення для молодих учених НАН України, бере Рада молодих учених

НАН України, що діє як координаційний центр, який опікується потребами наукової молоді Академії, відстоює її інтереси, займається пошуками різних форм для підтримки талановитих молодих учених, ініціює проведення нових наукових конкурсів задля підвищення престижності дослідницької роботи та формування сучасного бренду вченого, презентує молодіжну спільноту НАН України у співпраці із зацікавленими державними структурами, бізнесом, міжнародними науковими осередками, а також долучається до роботи з удосконалення законодавства нормативно-правової бази з питань наукової та науково-технічної діяльності, здійснює широку популяризацію молодіжних наукових здобутків.

Завідувач відділу Інституту історії України член-кореспондент НАПН України О. Удод наголосив, що від 2014 р., а особливо після початку повномасштабної російської агресії проти України у 2022 р., питання протидії російській пропаганді перебуває у центрі уваги фахівців установ соціогуманітарного профілю НАН України. Їхня плідна робота створила належне підґрунтя для докорінного переосмислення концепції української історії, подолання стереотипів і міфологем радянської доби, що нав'язуються російською пропагандою. З огляду на значний попит громадськості на науково-аналітичні та контрпропагандистські матеріали науковці здійснюють постійну роботу з популяризації наукових досягнень та висвітлення науково-дослідної інформації у ЗМІ, активно співпрацюють з органами державної влади, міністерствами і відомствами з підготовки історичних довідок, аналітичних й прогностичних матеріалів з проблематики протистояння російській агресії, розвитку взаємин України з країнами Європи, вивчення їхнього досвіду в контексті суспільно-політичного реформування нашої країни і викликів євроінтеграції.

Старший науковий співробітник Інституту хімії поверхні імені О. О. Чуйка кандидат хімічних наук О. Золотаренко відзначив, що вчені-матеріалознавці та хіміки Академії активно працюють над вирішенням низки ключових питань розвитку та застосування екологічно безпечних водневих джерел струму в різних галузях економіки України. Насамперед ідеться про транспортну сферу, енергетику, електроніку і, безумовно, про оборонний сектор. Зокрема, є значні напрацювання у вирішенні проблеми безпечного та водночас економічно доцільного зберігання водню у вигляді сорбентів водню. Наявні науково-технічні розробки науковців НАН України здатні за належної уваги з боку держави та зацікавлених виробників створити умови для того, щоб найближчим часом Україна стала одним із провідних виробників сучасних водневих джерел електричного струму, в яких джерелом водню слугуватимуть накопичувачі, що здатні зберігати водень в атомарному стані.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –27.11).

Національна академія наук України взяла участь в урочистостях з нагоди 120-ї річниці заснування Ліцею інформаційних технологій № 79 Печерського району м. Києва та присвоєння йому імені Б. Патона

Керівництво Національної академії наук України та Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України 27 листопада 2024 р. відвідало Ліцей інформаційних технологій № 79 Печерського району м. Києва імені Бориса Патона, де взяло участь в урочистостях з нагоди відзначення 120-ї річниці заснування закладу та присвоєння йому імені славетного випускника, видатного вченого та організатора науки, багаторічного президента Національної академії наук України, директора Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона академіка НАН України Б. Патона.

У рамках заходу президент НАН України академік А. Загородній, віцепрезидент НАН України академік В. Богданов, академік-секретар Відділення матеріалознавства, директор Інституту електрозварювання академік І. Кривцун, заступник директора цього самого інституту академік Л. Лобанов та учений секретар інституту І. Ключков ознайомилися з досягненнями ліцеїстів та педагогічного колективу і взяли участь у відкритті Музею Бориса Патона.

У вітальному слові А. Загородній відзначив особливий статус ліцею, де впродовж понад вікової історії закладу навчалися та викладали чимало видатних особистостей. Тут здобували шкільні знання всесвітньо відомий танцюрист-балетмейстер С. Лифар, народний художник України Й. Осташинський, заслужена артистка України О. Писар, заслужений художник України Г. Малаков та чимало інших яскравих постатей.

Очільник академії розповів цікаві факти з біографії Б. Патона та про його неоціненний внесок у розвиток світової науки й техніки. На прикладі творчого шляху видатного науковця він показав, наскільки коротким може бути шлях від шкільної парти до перших значних успіхів у професійній діяльності, а отже – наскільки важливим для юнаків та дівчат, зокрема для формування їхніх особистостей, є наполегливе навчання в школі.

А. Загородній зауважив, що Б. Патон ніколи не забував рідну школу. Він відвідував ліцей у 2015 р., де зустрічався з педагогами та учнями. Кращі вихованці закладу навідувались до нього, ділилися своїми успіхами, та перемогами.

Президент НАН України відзначив також, що відкритий у ліцеї Музей Бориса Патона дасть змогу учням та іншим відвідувачам детально ознайомитись з його життєвим шляхом та видатними результатами його самовідданої праці.

На завершення виступу А. Загородній висловив упевненість, що, незважаючи на важкі часи в Україні, Ліцей інформаційних технологій № 79 буде і надалі успішно розвиватися як передовий освітньо-виховний заклад та гідно носитиме присвоєне йому ім'я видатного вченого та організатора науки

Б. Патона. Він побажав колективу вчителів ліцею та всім учням доброго здоров'я, щастя, благополуччя, натхнення, видатних творчих успіхів, невичерпної наснаги та звитяги і такого бажаного всіма українцями переможного миру.

Від імені Президії Національної академії наук України А. Загородній вручив нагороди та відзнаки НАН України кращим представникам колективу закладу.

З вітальним словом виступив також і директор Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона академік І. Кривцун. Він відзначив постійне прагнення Б. Патона всіляко підтримувати і заохочувати наукову молодь. «Молодь – це все, – казав він. – Не буде молоді, не буде наукових шкіл, а наукові школи – те, на чому тримається наука. Молодим людям я побажав би вважати науку справою свого життя...».

Учасники урочистостей поділилися цікавими фактами з шкільних років ученого, зокрема про те, як у старших класах юний Б. Патон особливо потоваришував з викладачем математики Г. Баліним, який умів пробудити інтерес до нового, цікаво пов'язував урок із технікою, наукою. Балінські олімпіади та конкурси вирізнялись справжньою новизною, оригінальністю, бажанням залучити школярів до творчості. Досвідченим оком математик одразу помічав устремління учнів, їхні схильності. Б. Патона Г. Балін давно вважав «своєю людиною». Вже через багато років, виступаючи на одному із заходів перед широкою аудиторією, Б. Патон з особливим трепетом висловлювався про таких наставників, як Г. Балін: «Ми завжди з великою душевною теплотою та вдячністю згадуємо шкільних учителів, які пробудили в нас постійний потяг до знань, до науки, до творчості. Світлі образи перших учителів-наставників ми з любов'ю проносимо крізь усе життя».

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –03.12).

У будівлі Президії НАН України 28 листопада 2024 р відбувся Міжнародний симпозіум «Оцінювання результатів наукових досліджень у сучасних реаліях: еволюція підходів у когнітивному, соціально-економічному та управлінському аспектах».

Захід було організовано в рамках серії щорічних міжнародних науково-теоретичних конференцій, які присвячені пам'яті академіка Б. Патона та проходять у наукових установах Академії під гаслом «Наука – в життя». Саме Б. Патону 2001 р. ініціював проведення в Києві міжнародного симпозіуму з актуальних проблем розвитку науки, який відтоді відбувається за підтримки ЮНЕСКО.

Цьогорічний симпозіум був присвячений обговоренню проблем оцінювання наукових досліджень у сучасних умовах та пошуку балансу між кількісними та якісними показниками в системах оцінювання.

Участь у ньому взяли представники установ Національної академії наук України, Національної академії правових наук України, Національної академії аграрних наук України, Національної академії педагогічних наук України, Національного університету «Києво-Могилянська академія», а також іноземні колеги з Азербайджану, Литви, Молдови, Польщі, США.

Захід відкрив президент Національної академії наук України академік НАН України А. Загородній. Він привітав усіх присутніх та зазначив, що необхідність оцінювати якість і ефективність наукових досліджень, які здійснюються за підтримки держави, загальноновизнана, адже йдеться про прагнення забезпечити високу ефективність використання обмежених ресурсів державного бюджету. Питання в тому, які підходи до оцінювання найбільш адекватно та об'єктивно відображають ситуацію, що склалася у науковій сфері.

Він відзначив важливість проведення цього заходу та висловив упевненість, що учасникам симпозіуму буде цікавим досвід оцінювання наукових установ НАН України, а також практика оцінювання наших колег з інших національних галузевих академій наук України та зарубіжних наукових організацій.

З вітальними словами виступили також голова Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій О. Антонюк, яка підкреслила важливість об'єктивного оцінювання результатів наукових досліджень та відмежування науки від псевдонауки, а також президент Академії наук Литви академік АН Литви Ю. Баніс та президент Академії наук Молдови академік АН Молдови І. Тігіняну, які висловили свою підтримку Україні у боротьбі проти Росії та наголосили на необхідності розвитку науки навіть у цих складних умовах та продовженні міжнародної наукової співпраці.

Далі було заслухано доповіді учасників. У центрі їхньої уваги були важливі питання методології та організації оцінювання наукових результатів, застосування принципів відкритої науки в сучасних підходах до оцінювання результатів досліджень у наукових установах і університетах.

Віцепрезидент НАН України академік В. Богданов розповів про найважливіші аспекти та результати впровадження методики оцінювання в установах академії.

Президент Національної академії правових наук України академік НАПрН України В. Журавель виокремив правові, організаційні та методичні проблеми державної атестації наукових установ України.

В.о. першого віцепрезидента Національної академії аграрних наук України академік НААН І. Гриник з доповіддю про діяльність Національної академії аграрних наук України та оцінювання результатів діяльності її установ.

Виступ директора Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України академіка І. Кривцуна була присвячена спадщині Бориса Патона в галузі організації системи оцінювання.

Власним досвідом поділилися представники Польщі, Литви та Молдови. Заступник голови відділення гуманітарних і соціальних наук Академії наук Литви, керівник відділу демографічних і сімейних досліджень Литовського центру соціальних наук Інституту соціології професор А. Масаускайте та заступник координатора секції точних та інженерних наук Академії наук Молдови професор В. Урсакі виступили з доповідями про національні системи оцінювання результатів діяльності наукових установ, їхні позитивні та негативні сторони. Директор представництва «Польська академія наук» у Києві М. Бялас розповів про процеси трансформації в науковій системі Польщі, її схожості та розбіжності з Україною.

В. Луговий, перший віцепрезидент Національної академії педагогічних наук України під час свого виступу розповів про методику оцінювання наукових установ у рамках державної атестації, її ризики і наслідки, фінансування науки в умовах війни та привабливість науки і наукової сфери.

Керівник Офісу оцінювання діяльності наукових установ НАН України член-кореспондент НАН України Іг. Єгоров розповів про оцінювання в науці, особливості показників наукової діяльності як критеріїв оцінювання та про системний підхід в оцінюванні.

Перший заступник головного вченого секретаря НАН України, начальник Науково-організаційного відділу Президії НАН України доктор філософський наук О. Кубальський розкрив напрями та форми експертної діяльності НАН України та підкреслив, що перед академією постають нові завдання у зв'язку з визначенням її Законом України «Про правотворчу діяльність» головною експертною установою з проведення юридичної (правової) експертизи проєктів законів.

У симпозіумі також взяли участь представники Інституту дослідження науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України. Директор інституту доктор економічних наук Б. Маліцький виступив з доповіддю про теоретичні та практичні питання оцінювання наукових результатів у світовому та національному контексті, в якій зазначив про важливість розвитку науки, її належного фінансування та вагомий внесок наукових установ у державну політику. Завідувач Центру інновацій та технологічного розвитку інституту кандидат економічних наук О. Васильєва розповіла про проблеми необ'єктивності методології оцінювання у міжнародних рейтингах інноваційної діяльності та спірні питання їх складання. Провідний науковий співробітник доктор філософських наук Л. Рижко окреслила когнітивістські та управлінські підходи експертизи в науці. Старший науковий співробітник кандидат економічних наук З. Попович ознайомив присутніх з результатами комплексного прогнозно-аналітичного дослідження з визначення пріоритетів наукового пошуку, які сьогодні виходять на передній план та будуть важливими і в період післявоєнного відновлення України та її наукового

потенціалу. Це дослідження проведено із залученням широкого кола експертів та за підтримки Фонду Фрідріха Еберта (ФРН).

За підсумками симпозіуму буде підготовлено збірник виступів та рекомендації щодо удосконалення оцінювання наукових досліджень у сучасних умовах.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –04.12).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

На загальноакадемічному міждисциплінарному семінарі в Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України обговорили структурні та механістичні аспекти конструювання біоактивних сполук

У кінці 2024 р. в Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України відбулося чергове засідання загальноакадемічного міждисциплінарного семінару у галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології». Із міждисциплінарною доповіддю «Структурні і механістичні аспекти конструювання біоактивних сполук» виступив почесний директор Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України, завідувач відділу механізмів біоорганічних реакцій цього інституту член-кореспондент НАН України А. Вовк.

Перед початком засідання його учасники вшанували пам'ять українців – військовослужбовців і цивільних, які загинули під час нинішньої війни Росії проти України.

Далі керівник семінару, заступник директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, завідувач відділу біохімії м'язів цього інституту академік С. Костерін у своєму вступному слові розповів присутнім про наукові інтереси доповідача, підкресливши, що член-кореспондент НАН України А. Вовк є визначним фахівцем у галузі біоорганічної хімії. Його дослідження присвячуються переважно:

- вивченню механізмів модельних перетворень вітаміну В1 та його структурних аналогів;
- з'ясуванню механізмів біоактивності нових гетероциклічних, фосфороорганічних і макроциклічних сполук;
- конструюванню інгібіторів ензимів;
- встановленню зв'язку між структурою і активністю нових речовин.

Нині тематика наукових робіт, виконуваних під керівництвом члена-кореспондента НАН України А. Вовка, передбачає прогнозування молекулярних механізмів біоактивності гетероциклічних сполук як антиракових і антивірусних агентів, спрямованих на потенційні мішені. Розвиваються дослідження фотоактивних фосфороорганічних сполук як інгібіторів глутатіон-S-трансфераз, протеїнтирозинфосфатаз і деяких інших ензимів. Як відзначив академік С. Костерін, член-кореспондент НАН України

А. Вовк уже давно співпрацює з науковцями біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, зокрема з колегами із відділу біохімії вітамінів та коензимів, відділу біохімії м'язів і відділу нейрохімії.

Далі учасники засідання заслухали доповідача семінару. За словами члена-кореспондента НАН України А. Вовка, синтетичні органічні молекули досліджуються в біоорганічній хімії як потенційні агенти, здатні впливати на перебіг біохімічних процесів. Для створення нових сполук і з'ясування їхніх властивостей у біологічному оточенні біоорганічна хімія як міждисциплінарна наука, що виникла на межі хімії та біології, використовує хімічні, біологічні, фізичні, математичні й інші підходи. При цьому різноманіття і доступність нових речовин сприяли становленню медичної хімії як складника біоорганічної хімії у частині розроблення ліків. За одним із відомих визначень, біоорганічна хімія вивчає природні біополімери і низькомолекулярні біорегулятори та зв'язок між їхніми структурою й активністю. За такими напрямками (включно з методами синтезу нових потенційно біоактивних органічних сполук) формувалась і тематика наукових досліджень в Інституті біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України. Це, зокрема, синтез біоактивних азотистих гетероциклів, флуоровмісних і фосфоровмісних сполук, структурних аналогів природних сполук, а також вивчення механізмів біологічної активності, медико-біологічні дослідження потенційних біорегуляторів. Цілеспрямоване конструювання нових молекул, синтезованих у лабораторіях інституту, базується на низці підходів, серед яких – молекулярне моделювання (QSAR, молекулярний докінг і молекулярна динаміка). Властивості сполук оцінюються за результатами вивчення антиракової, антивірусної, антимікробної активності (згідно з укладеними договорами), а також *in vitro* у модельних біохімічних системах як інгібіторів ензимів. Наявні напрацювання можуть скласти основу подальшої співпраці інституту з університетськими колективами й академічними установами біологічного профілю.

Чимало наукових робіт, що представлені в літературі та формують підґрунтя для дизайну ліків, засновані на концепціях скафолдів і біоізостерних груп. Актуальність підходів щодо біоізостерних і скафолдних замін не знижується з часом, з огляду на нові можливості синтезу вихідних сполук, які містять біоізостерні групи, та розширення кількості біоактивних молекул, що можуть розглядатись як базові. Слід також зазначити, що ідентифікація лігандів, споріднених до ймовірних мішеней, може бути достатньо обґрунтованою лише на основі уявлень про механізми їхньої дії. Водночас, наприклад, можуть вирішуватися питання щодо віртуального скринінгу, який передбачає чітко визначений сайт зв'язування, або ж щодо реакційної здатності сполук у разі ковалентної модифікації сайтів зв'язування. У доповіді головну увагу буде приділено аналізу застосованих в інституті структурних підходів до конструювання біоактивних молекул, а також аналізу механістичних особливостей їхньої взаємодії з потенційними

біомішенями. Серед іншого обговорюватимуться результати виконаних досліджень, присвячених пошуку та створенню гетероциклічних, фосфороорганічних, макроциклічних інгібіторів деяких терапевтично важливих гідролаз, оксидоредуктаз і трансфераз.

Із запитаннями до члена-кореспондента НАН України і в обговоренні його доповіді виступили:

– член Президії НАН України, директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України академік С. Комісаренко;

– член Президії НАН України, провідний науковий співробітник відділу фізичної електроніки Інституту фізики НАН України академік А. Наумовець;

– керівник семінару, заступник директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, завідувач відділу біохімії м'язів цього інституту академік С. Костерін;

– почесний директор Інституту органічної хімії НАН України, завідувач відділу хімії макроциклічних сполук цього інституту академік В. Кальченко;

– завідувач кафедри фізики функціональних матеріалів фізичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка член-кореспондент НАН України М. Куліш;

– провідний науковий співробітник відділу науково-інформаційних та інноваційних досліджень Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України доктор біологічних наук, професор О. Матишевська;

– завідувачка відділу нейрохімії Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України доктор біологічних наук, професор Т. Борисова;

– завідувач відділу біохімії вітамінів і коензимів Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України доктор біологічних наук, професор М. Великий;

– завідувачка відділу сигнальних механізмів клітини Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України доктор біологічних наук, професор Л. Дробот;

– провідний науковий співробітник відділу біохімії вітамінів і коензимів Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України доктор біологічних наук Ю. Пархоменко;

– провідний науковий співробітник відділу нейрохімії Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України доктор біологічних наук О. Шатурський;

– науковий співробітник відділу біохімії вітамінів і коензимів Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України кандидат біологічних наук Д. Лабудзинський.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –03.12).

За підтримки Київського академічного університету та проєкту «Academ.City» відбувся перший випуск акселераційної програми «Сіті Акселератор» для міста Києва від ISE Group

У приміщенні Київської міської державної адміністрації (КМДА) 20 листопада 2024 р. відбувся випускний день акселераційної програми “City Accelerator”, яку впроваджує ISE Corporate Accelerator на замовлення департаменту промисловості та розвитку підприємництва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) за підтримки Київського академічного університету (КАУ) та проєкту “Academ.City”.

На заході з вітальними словами виступили директорка ISE Group та керівниця програми «Міський Акселератор» О. Малицька, Президент НАН України А. Загородній, заступник голови КМДА В. Мондриївський, заступник голови КМДА з питань здійснення самоврядних повноважень у сфері цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації (CDTO) П. Оленич, директор Департаменту промисловості та розвитку підприємництва КМДА В. Костіков, голова Наукового комітету Нацради України з питань розвитку науки і технологій, керівниця проєкту Academ.City О. Антонюк.

У своєму виступі академік А. Загородній навів декілька яскравих прикладів, що демонструють ефективність співпраці науки та міста. Зокрема, він згадав роботи Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України спільно з Українським інститутом сталевих конструкцій імені В. М. Шимановського для ліквідації наслідків руйнувань Київської телевежі після ракетного удару у 2022 р., науково-технічного супроводу з реконструкції мосту ім. Є. О. Патона у Києві. А розроблену в Інституті хімії високомолекулярних сполук НАН України технологію «Геополімеркомпозит» було використано для ліквідації протікань води в зоні станції «Деміївська» Київського метрополітену.

Президент Національної академії наук нагадав, що співробітництво Академії з українською столицею відбувається в рамках Угоди про співпрацю між Національною академією наук України та Київською міською військовою адміністрацією, підписаною у 2023 р. Тоді ж було укладено Меморандум про взаєморозуміння щодо створення наукового парку «Academ.City».

А. Загородній висловив упевненість, що співробітництво науки та міста й надалі буде зміцнюватися і розвиватися. Він також підкреслив значну роль Київського академічного університету (КАУ) в організації акселератора.

Голова Наукового комітету Нацради України з питань розвитку науки і технологій, керівниця проєкту Academ.City О. Антонюк розповіла про історію створення парку та про основну мету Academ.City: «Наука має працювати на державу, приносити дохід, щоб люди отримували задоволення

у середовищі, що створює наша екосистема, і що ця екосистема для людей в першу чергу, щоб кожен міг реалізувати себе. Ми маємо зробити місце та умови для співпраці науки бізнесу і держави».

Цього дня 16 стартапів представили свої проєкти у таких сферах: енергоефективність та енергозбереження, житлово-комунальні послуги, екологічні ініціативи, транспорт і мобільність, цифрові послуги та розумне управління міською інфраструктурою. Зокрема, старший науковий співробітник Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова кандидат фізико-математичних наук В. Філатова презентувала стартап Flow Unlock (Композитні матеріали).

Усі учасники заходу відзначили важливість подальшого розвитку практики створення міських акселераторів.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –29.11).

Науковці академії беруть участь у підготовці Плану дій ЮНЕСКО для підтримки української наукової екосистеми

На запрошення керівника Офісу ЮНЕСКО в Україні професора К'яри Децці Бардескі та за дорученням президента Національної академії наук України академіка НАН України А. Загороднього у консультаціях взяли участь академік НАН України В. Радченко, академік НАН України С. Довгий, представники НАН України у Керівному комітеті Секретаріату ЮНЕСКО з питань свободи та безпеки науковців член-кореспондент НАН України В. Устименко та керівник Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки та провідний науковий співробітник ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамотова НАН України» кандидат юридичних наук А. Санченко.

План дій ЮНЕСКО розробляється відповідно до рекомендацій комплексного дослідження «Аналіз втрат українського наукового сектору, завданих війною, та їх наслідків» та з урахуванням результатів аналізу становища науковців України, які виконані у 2023–2024 рр. У підготовці цих матеріалів під егідою ЮНЕСКО взяли участь фахівці Національної академії наук України, Національного центру «Мала академія наук України» на чолі з його президентом академіком НАН України С. Довгим та української громадської організації «Science at Risk».

Під час консультацій помічником Генерального директора ЮНЕСКО з соціальних і гуманітарних наук Г. Рамос, керівником Офісу ЮНЕСКО в Україні професором К. Д. Бардескі висловлено задоволення в готовності планомірно та дієво сприяти зміцненню наукового сектору як наріжного каменю для стійкості та сталого відновлення України. Співробітниками ЮНЕСКО К. Тарарасом та М. Елсерафі представлено ключові елементи проєкту Плану дій ЮНЕСКО, який розраховано на коротко-, середньо- та довгострокову (5+ років) перспективу та поєднує підходи з реагування на надзвичайні ситуації та стале реагування.

Зокрема, проєкт Плану ЮНЕСКО передбачає запровадження інституційної системи «UNESCO 4 Sciences in Ukraine» з робочими групами з питань міжнародної координації і політико-правових питань та Порталом даних у сфері науки України; створення Наукового хабу ЮНЕСКО зі стійкості та відновлення України; забезпечення можливостей для віддаленого доступу українських учених до складного наукового обладнання і дослідної інфраструктури через спеціальну цифрову платформу; запровадження швидко реагуючого механізму надання грантів і надзвичайних стипендій для підтримки засобів до існування постраждалих від війни вчених із пріоритетом підтримки молодих учених і вчених-жінок, внутрішньо переміщених учених і вчених з обмеженими можливостями; організацію мережі з психологічної підтримки вчених; STEM навчання для вчителів та учнівської молоді тощо.

Запропоновані ЮНЕСКО заходи спрямовані на допомогу у виконанні програм Плану відновлення України щодо покращення системи освіти з акцентом на ключові компетенції й інновації та забезпечення ефективної соціальної політики, включно стосовно науковців, які є внутрішньо переміщеними особами та які повертаються до України.

Обмін думками учасників стосувався відповідності проєкту Плану ЮНЕСКО пріоритетам і потребам України, його доопрацювання з метою уточнення і конкретизації, координації подальших дій ЮНЕСКО, Міністерства освіти і науки, Міністерства закордонних справ та інших органів державної влади України, Національного фонду досліджень, Національної академії наук України та неурядових організацій науковців для забезпечення ухвалення Плану Виконавчою радою ЮНЕСКО на 221-й сесії та початку його імплементації.

З коментарями та пропозиціями в консультаціях взяли участь: академік НАН України С. Довгий, виконавчий директор Національного фонду досліджень України кандидат філологічних наук О. Полоцька, голова Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій доктор фізико-математичних наук О. Антонюк, співробітники Міністерства освіти і науки України З. Петренко та І. Красовська, заступник Постійного представника України при ЮНЕСКО М. Мовчан, член-кореспондент НАН України В. Устименко, начальник відділу «Офіс Горизонт Європа в Україні», кандидат економічних наук, доцент І. Таранов та інші.

Консультації організовано та проведено Національним фондом досліджень України, Офісом ЮНЕСКО в Україні, Секретаріатом штаб-квартири ЮНЕСКО за високопрофесійного сприяння дипломатичного корпусу Постійного представництва України при ЮНЕСКО.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –02.12).

Титан відродження «Софіївки»: одиссея І. Косенка

І. Косенко народився 3 грудня 1940 р. у старовинному козацькому селі Хрестителеве Чорнобаївського району (сьогодні це Золотоніський район) Черкаської області у родині селян. Невдовзі після його народження родина переїхала до Киргизії. Але коли батько загинув на фронтах Другої світової війни, мати з двома дітьми повернулася на рідну Черкащину.

Закінчивши школу (1958 р.), І. Косенко працював муляром, столяром, монтажником-висотником на Черкащині й Донеччині, у 1960–1963 рр. служив у війську; 1970 р. здобув кваліфікацію вченого-агронома в Уманському сільськогосподарському інституті (нині це Уманський національний університет садівництва), у 1971 р. закінчив Українську сільськогосподарську академію в Києві (нині вона називається Національним університетом біоресурсів і природокористування України) за спеціальністю викладача агрономічних дисциплін сільськогосподарських технікумів і шкіл. У 1967–1980 рр. викладав агрономічні дисципліни й охорону довкілля в Уманському технікумі механізації, електрифікації та сільськогосподарського будівництва (тепер це Уманський фаховий коледж технологій та бізнесу Уманського національного університету садівництва).

І ось доля зробила крутий віраж – І. Косенка запросили очолити всесвітньо відомий дендропарк «Софіївка». Як пізніше згадувала член-кореспондент НАН України Т. Черевченко (1929–2017), яка в ті роки, ще кандидатом біологічних наук, працювала заступницею директора з наукової роботи по зеленому будівництву Центрального республіканського ботсаду АН УРСР (його сучасна назва – Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України) в Києві (а «Софіївка» від 1955 до 1991 року була структурним підрозділом київського академічного ботсаду), в «Софіївці» тоді гостро постало кадрове питання: Академія шукала ініціативного й досвідченого фахівця на посаду директора парку. З-поміж кількох запропонованих кандидатур Т. Черевченко як уповноважена з організаційних, наукових і кадрових питань зупинила вибір на одній: «...мене зацікавив тільки наймолодший із них (40 років). Із фотографії на мене дивилася молода, впевнена у собі людина, таке враження, що дивилася у майбутнє». Проте І. Косенко погодився не одразу – не був певен, що впорається з такою надзвичайно великою відповідальністю. Та все ж зацікавився пропозицією і, зрештою, прийняв її. До речі, знайомство І. Косенка з Т. Черевченко стало початком плідної співпраці, великої дружби і взаємної підтримки на багато років. І. Косенко навіть називав Т. Черевченко своєю «ботанічною мамою».

І. Косенко зарекомендував себе як справді вмільний менеджер (кризовий і не тільки) й добрий господар у довіреній йому царині. Взнявши високий темп від першого дня роботи у парку, він не зупинявся ні на мить. «Саме на таких людях, як І. Косенко, тримається світ. Він провів титанічну роботу і, здавалося, міг уже перепочити. Але це не в його стилі. Ніякого відпочинку,

постійна увага до проведення реставраційних робіт, до згуртування колективу, до стану ландшафтів парку, розгляду наукових проєктів», – ці слова Т. Черевченко чи не найкраще описують робочий і творчий запал І. Косенка. Усіх змін і не перелічити, тож відзначимо лише ті, що найвідчутніше позначилися на розвитку «Софіївки» як садівничо-архітектурної перлини України, а також становленні її як важливого наукового осередку. Отже, з ініціативи й за активної участі І. Косенка:

– розширено територію парку, відновлено або оновлено чимало його історичних ділянок і об'єктів, а також створено нові, які органічно вписано у стилістичний та символічний контексти «Софіївки» (повернено історичну достовірність майже на всій території історичного ядра парку, зокрема відреставровано альтанку Тарпейської скелі, поромну переправу до острова Анти-Цирцеї, Амстердамський шлюз, грот Діани, всі мости, заново побудовано альтанку «Грибок», побудовано нову міську насосну станцію замість знесеної біля Головних воріт, повністю реконструйовано зону Головного входу з вулиці Садової та міст через Кам'янку й зону обслуговування туристів, створено нову алейну систему, що з'єднує Головний вхід із зоною обслуговування туристів; реконструйовано Партерний амфітеатр, Площу зборів, масив «Дубинка», урочище Звіринець, об'єкти Єлисейських полів, Арборетуму імені В. В. Пашкевича; реставровано павільйон Флори, Китайську альтанку, Фазанник, грот Фетіди, річище Кам'янки, Ахеронтійське озеро, підземну річку Ахеронт, Трояндовий павільйон, острів Ітака; відновлено грот Аполлона; у західній частині «Софіївки» на площі 53 га створено практично новий парк із розарієм, квітниками, кам'янистими гірками та чотирма водоймами, що органічно вписались у ландшафт тальвегу Грекової балки, а також новими моносадами; асфальт і гранітний відсів на дорожньо-алеїному покритті повністю замінено гранітною бруківкою; створено великий фентезі-парк «Нова Софіївка», в якому гармонійно поєднуються природні об'єкти, елементи різних культур і сучасні арт-інсталяції);

– зміцнено матеріально-технічну базу парку (створено адміністративно-господарчу зону; побудовано гаражі для техніки і транспорту; капітально відремонтовано пункт обслуговування техніки; добудовано невеликий лабораторний корпус; облаштовано бібліотеку з читальною залюю, їдальню й кімнату відпочинку для робітників і службовців, залу засідань, складські приміщення; споруджено водонапірну башту із власною свердловиною, пилораму, столярний цех, приміщення для тварин; облаштовано паркінг для автобусів і автомобілів; газифіковано котельню, підземні вбиральні, каналізаційну станцію, очисні споруди, фонтан зі зворотнім водопостачанням);

– на базі «Софіївки» створено науково-дослідний інститут Національної академії наук України (започатковано й розвинено низку наукових напрямів, відкрито аспірантуру; тривали дослідження зі створення й поліпшення насаджень, реконструкції ландшафтів і відновлення

архітектурних і гідротехнічних споруд, інтродукції й акліматизації нових цінних рослин, призначених для збагачення рослинних ресурсів «Софіївки»; вдосконалено структуру дендропарку і створено вищий орган розгляду колегіальних питань – вчену раду; зведено новий науково-лабораторний корпус, в якому діють лабораторія мікроклонального розмноження, насіннева лабораторія, науковий гербарій, музей історії «Софіївки», є конференційна зала і робочі кабінети науковців; створено чимало дослідно-експериментальних ділянок; введено в експлуатацію нову оранжерею для водних рослин із парниковим комплексом; на території розсадника збудовано і газифіковано котельню, теплицю, підвал для зберігання саджанців, туманотвірну установку для вкорінення кореневласних саджанців, контейнерний майданчик; започатковано традицію проведення масштабних всеукраїнських і міжнародних наукових заходів).

Нагадаємо, І.Косенко і сам був яскравою зіркою на небосхилі української науки. Його дослідження стосувалися теоретичних і практичних питань фундукарства. Найскладніші питання ботаніки, зокрема такі, як система роду *Corylus L.*, еволюція біології цвітіння й запліднення фундука та дикорослих видів ліщини, адаптація інтродукованих видів *Corylus L.* в Україні, специфічність їхнього насінневого й вегетативного розмноження, зокрема *in vitro*, вчений вирішував з великою об'єктивністю та глибоким знанням біології цієї цінної рослини.

За підсумками своїх досліджень І. Косенко захистив спершу кандидатську («Біологічні засади введення ліщини деревовидної в культуру Лісостепу УРСР», 1986 рік), а потім і докторську дисертацію («Рід *Corylus L.* в Україні. Біологія, інтродукція, поширення та господарське використання», 2002 рік). Всього ж у науковому доробку вченого близько 400 наукових і науково-популярних праць (одноосібних та у співавторстві), зокрема понад 30 монографій, присвячених історії «Софіївки», вивченню природних багатств України, теорії інтродукції та акліматизації рослин, збереженню та збагаченню біотичного різноманіття рослин і екології, а також паркобудівництву, дев'ять авторських свідоцтв (вони стосуються насінневого розмноження представників роду *Corylus L.*, які полягають у застосуванні технології ранньоосіннього посіву горіхів, не очищених від плюски) і сім патентів на наукові винаходи й нові сорти (ідеться, зокрема, про спосіб розмноження фундука, особливостями якого є закладання вертикальних відсадків із забезпеченням оптимальних технологічних умов укорінення).

І. Косенко вперше створив унікальну і найбільшу в Україні ботанічну колекцію всіх відомих видів і більшості форм роду *Corylus L.* (ліщина), а також:

– усебічно дослідив особливості росту й розвитку всіх інтродукованих в Україну видів ліщини і на підставі вивчення їхніх екологічних властивостей довів можливість їхнього введення у культуру практично в усіх кліматично-географічних зонах України;

– уперше інтродукував в Україну три реліктові гімалайські види ліщини (*C. chinensis*, *C. tibetica*, *C. jacquemontii*) та дві декоративні форми (*C. avellana*: *C. a.* ‘Aurea’, *C. a.* ‘Contorta’) і оцінив успішність їхньої акліматизації;

– вперше встановив залежність ефективності вегетативних способів розмноження від фітогормонального статусу пагонів різних видів ліщини;

– запропонував оптимальну біотехнологію насінневого й мікроклонального розмноження п’яти видів *Corylus L.* у культурі *in vitro*;

– виявив залежність результатів живцювання ліщин від віку маточних рослин;

– уперше в Україні розробив і впровадив технологію щеплення форми *C. avellana* на штабмі *C. colurna*;

– виокремив у культурі й описав, залежно від архітекtonіки крони, пірамідальну й кулясту форми ліщини ведмежої, від будови і забарвлення кори – форму «Надія», а від величини листя – форму «Полтавська»;

– запропонував оптимальну схему селекції ліщини для декоративного садівництва і плодівництва;

– підтвердив позитивний вплив ліщинових насаджень на фізико-хімічні властивості ґрунту;

– визначив культигенні ареали інтродукованих в Україні видів ліщини й інтродукційні райони для успішної культури цих видів у декоративному садівництві та плодівництві й розробив рекомендації на впровадження ліщин в окремих фізико-географічних зонах України.

І. Косенко умів ладнати з різними людьми, які траплялися на його життєвому шляху. Особливо теплі взаємини склались у нього з президентом Національної академії наук України у 1962–2020 рр. академіком Б. Патонем (1918–2020). Бориса Євгеновича навіть охрестили «благодійником і добрим генієм» «Софіївки» за постійну увагу до дендропарку та його потреб. Очільник Академії неодноразово відвідував цю установу України.

На жаль, у квітні 2022 р. І. Косенко після нетривалої хвороби пішов із життя. Його смерть стала важкою втратою для України й Національної академії наук, але зоря цього видатного українця й великої людини ще довго вказуватиме шлях усім, хто щиро вболіває за розвиток і процвітання нашої держави. Член-кореспондент НАН України І. Косенко лишив по собі когорту учнів і однодумців, які тепер продовжують його справу та примножують славу «Софіївки».

Працівники дендропарку дбайливо зберігають пам’ять про свого керівника й наставника. В його робочому кабінеті все лишилось, як було за господаря: документи, фотографії, книги, а також нагороди, яких в І. Косенка чимало. За наукову, організаторську й громадську діяльність його у різні роки відзначили орденами «За заслуги» (повний кавалер) і Ярослава Мудрого V ступеня, присвоїли звання «Заслужений працівник культури України» і «Почесний громадянин міста Умань», нагородили Державною премією України в галузі архітектури, преміями НАН України імені В. Я. Юр’єва й

імені М. Г. Холодного, Міжнародною премією ICOMOS – IFLA (Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць та Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ) імені професора Яна Захватовича, відзнаками НАН України «За професійні здобутки» та «За наукові досягнення» та багатьма іншими.
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –03.12).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки

У Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара відбулася XXVII Міжнародна конференція «Автоматика 2024», присвячена пам'яті академіка НАН України В. М. Кунцевича та академіка НАН України Ю. Г. Кривоноса.

Конференцію було проведено за участі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, Інституту космічних досліджень НАН України та Державного космічного агентства України, Української асоціації вчених та спеціалістів з автоматичного керування, ІТ компанії DataArt.

Оргкомітет конференції очолює академік НАН України А. Чикрій.

Вітаючи учасників міжнародної конференції, ректор Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара член-кореспондент НАН України С. Оковитий відзначив зростаючу роль автоматизації, зокрема в різних галузях науки, промисловості, транспорту, сільського господарства. Він також наголосив, що автоматика підвищує точність, швидкість і безпеку виконання завдань, а складні умови, в яких перебуває наша країна сьогодні, спрямовують науковців до певної зміни акцентів у наукових дослідженнях, зокрема на отримання результатів, що мають військове чи подвійне призначення.

У вітальному слові голова програмного комітету конференції академік НАН України А. Чикрій зазначив, що цією конференцією буде вшановано пам'ять великих українських вчених – академіка НАН України В. Кунцевича та академіка НАН України Ю. Кривоноса.

Він також наголосив, що конференція проводиться за підтримки Української асоціації вчених та спеціалістів з автоматичного керування, яка була заснована у 1992 р. академіком В. Кунцевичем та об'єднує трудові колективи організацій та установ, окремих осіб для сприяння розвитку фундаментальних та прикладних досліджень у теорії та практиці систем керування та їх впровадження у життя.

У привітальному слові до учасників конференції декан факультету прикладної математики та інформаційних технологій член-кореспондент НАН України О. Кісельова відзначила, що конференція є популярним

форумом фахівців з автоматичної математики, прикладної математики та новітніх інформаційних технологій, а фахові доповіді, повідомлення і дискусії, нові ідеї, погляди та концепції сприятимуть узагальненню наукових підходів до розробки автоматичних систем та розв'язання задач теорії керування.

Учасників конференції також привітав президент ІТ компанії DataArt Dnipro, доцент факультету прикладної математики та інформаційних технологій О. Хижа.

Перші пленарні доповіді були присвячені пам'яті відомих українських науковців. Академік НАН України А. Чикрій зазначив, що маючи широкий науковий світогляд, вміння бачити перспективи розвитку науки, В. Кунцевич нерідко був ініціатором розгортання нових напрямів досліджень. Він одним із перших оцінив необхідність почати дослідження з розробки методів розв'язування задач керування та ідентифікації в умовах невизначеності. Академік та його учні розвинули новий підхід до побудови адаптивних систем керування, що базується на методах розв'язання задач параметричної ідентифікації, які дають гарантовані оцінки, а також на нових алгоритмах розв'язання задач оптимального керування в умовах невизначеності.

Член-кореспондент НАН України О. Кісельова розповіла, що під керівництвом Ю. Кривоноса розроблено методи проєктування та технологічний інструментарій створення розподілених інформаційних технологій для комплексної автоматизації діяльності територіально-розподілених об'єктів. Він був науковим керівником із розробки ряду інформаційних технологій, зокрема підтримки діяльності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності України; підтримки діловодства Верховного Суду України (система «КАРС»); типової інформаційно-аналітичної системи забезпечення процедури закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти; системи розпізнавання рукописних математичних текстів; системи стиснення графічних зображень засобами адаптивних фрактальних структур та нейромереж. Ю. Кривоносом було створено засоби комп'ютерного озвучення текстів українською мовою, розроблено інформаційну технологію для української мови жестів та багато інших розробок.

Метою конференції є надання можливості науковцям з різних країн світу зібратися, щоб обговорити актуальні наукові проблеми, пов'язані зі створенням автоматичних систем, систем керування. Значну кількість доповідей присвячено питанням застосування новітніх методів обчислень та інформаційних технологій до розв'язання задач теорії керування.

Важливо, що участь у конференції беруть молоді вчені, аспіранти та студенти, які вже добре розуміють актуальність наукових досліджень у сучасному світі новітніх технологій та необхідність своєї особистої участі у вирішенні наукомістких проблем. Участь молоді в роботі конференції дає змогу зробити перші кроки в науковій діяльності та сприятиме успіху та професійному зростанню.

У зв'язку із запровадженням в Україні воєнного стану конференцію організовано у змішаному форматі – наживо з головного корпусу Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та з використанням відеозв'язку на платформі Zoom.

Особливу зацікавленість присутніх викликали пленарні доповіді, які були присвячені розробленню методу верхньої та нижньої розв'язувальних функцій в теорії конфліктно-керованих процесів (академік НАН України А. Чикрій, Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України); розробленню узагальненої моделі активного контуру в банаховому просторі та її застосування для супутникового дослідження сільськогосподарських територій (професор П. Когут, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара); застосуванню принципу уповільнення часу для розв'язання складних ігрових динамічних задач наближення (старший науковий співробітник Г. Чикрій, Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України); варіантам методу узагальненого еліпсоїда (член-кореспондент НАН України, відділення «Математичне моделювання та оптимізація», професор П. Стецюк, Інститут кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України); паралельним методам детектування радіовипромінювання (завідувач лабораторії високопродуктивних та розподілених обчислень А. Головинський, Інститут кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України); оцінці швидкості збіжності нових алгоритмів для варіаційних нерівностей (професор В. Семенов, Київський національний університет імені Тараса Шевченка); питанням стійкості і оптимальності в задачах керування процесами (професор Б. Мордухович, Wayne State University).

Роботу конференції було організовано за одинадцятьма секціями:

- Математичні проблеми керування та теорії динамічних ігор;
- Прикладний нелінійний аналіз, багатозначні відображення та їх застосування;
- Керування та ідентифікація в умовах невизначеності;
- Оптимізація складних систем, чисельні методи;
- Керування технічними, технологічними та біотехнічними об'єктами;
- Керування аерокосмічними, морськими та іншими рухомими об'єктами;
- Робототехніка та мехатроніка;
- Інтернет речей та вбудовані системи;
- Інтелектуальні системи та технології;
- Розподілені та паралельні обчислення;
- Проблеми надійності та інформаційної безпеки систем керування.

До оргкомітету конференції надійшли тези доповідей від представників закладів вищої освіти, науково-дослідних інститутів та організацій України та інших країн світу. Учасниками заходу стали близько 260 фахівців, до обговорення подано 120 тем доповідей. У доповідях висвітлювалися питання комп'ютерного моделювання, обробки цифрових зображень, моніторингу та оцінювання параметрів складних об'єктів та систем, застосування

нейромережових технологій, алгоритмів машинного навчання, технологій паралельних обчислень до розв'язання задач теорії керування, оптимізації тощо. У секційних засіданнях взяли участь аспіранти, студенти магістратури та бакалаврату. Крім виголошення доповідей, науковці активно обмінювалися досвідом, брали участь в обговореннях і дискусіях.

Найкращі доповіді, рекомендовані науковим комітетом конференції, будуть опубліковані у провідних фахових виданнях «Проблеми керування та інформатики», «Кібернетика і системний аналіз», «Системні дослідження та інформаційні технології», «Радіоелектронні та комп'ютерні системи», у спеціальному випуску збірника наукових праць ДНУ «Питання прикладної математики і математичного моделювання», а також можуть бути включеними до збірника наукових праць з автоматичного керування видавництва «River Publishers».

У рішенні, ухваленому конференцією, відзначено доцільність її подальшого проведення. Визнано високий науковий рівень доповідей учасників конференції й рекомендовано вагомі наукові праці, представлені учасниками конференції, до друку у вітчизняних профільних наукових виданнях. Наголошено, що захід сприяє підвищенню стандартів безпеки та ефективності автоматизованих систем, а також розвитку автоматизованих систем управління, робототехніки, оптимізації процесів в енергетиці, промисловості та інших галузях.

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –03.12).

Національні контактні пункти НАН України Рамкової програми ЄС «Горизонт Європа» продовжують інформаційну кампанію, спрямовану на збільшення активності українських учасників у конкурсах

У Великому конференц-залі НАН України (Київ, вул. Володимирська, 55) 10 грудня 2024 р. Центр досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України в межах діяльності національних контактних пунктів зі сприяння участі науковців України у проектах Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» проведе семінар «Охорона прав інтелектуальної власності у проектах Рамкової програми ЄС “Горизонт Європа” та Європейська дослідницька рада: нові конкурси та бюджет проекту».

На семінарі розглядатимуться такі питання:

- вимоги щодо створення, охорони й використання об'єктів права інтелектуальної власності під час реалізації проектів Рамкової програми ЄС «Горизонт Європа»;
- охорона прав інтелектуальної власності у договорах консорціуму проектів Рамкової програми ЄС «Горизонт Європа»;
- охорона конфіденційної інформації під час підготовки заявок і реалізації проектів Рамкової програми ЄС «Горизонт Європа»;
- нові можливості одночасного патентування у 18 державах-членах ЄС за

Єдиним європейським патентом, інші питання;
– презентація монографії, присвяченої, серед іншого, праву інтелектуальної власності ЄС і аспектам інтелектуальної власності у Робочій програмі ЄС.

Семінар триватиме з 11:00 до 14:00 у форматі офлайн, а також онлайн на платформі ZOOM.

Зареєструватися на захід

Для вчасної реєстрації й отримання посилання в Zoom організатори просять зареєструватися до 9 грудня 2024 р. (включно). Посилання для дистанційного долучення надійде на вказану електронну скриньку.

До участі запрошуються працівники наукових установ, закладів вищої освіти, підприємств, відповідальні за міжнародну діяльність; учені секретарі установ, керівники відділів/офісів міжнародних проєктів і підрозділів трансферу технологій, потенційні учасники конкурсів програми «Горизонт Європа» за всіма напрямками Робочої програми.

Програма заходу: Програма семінару НКП 10_12_2024 (офлайн та онлайн).pdf

Контактна особа – Карина Шахбазян

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2024. –05.12).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

А. Берегельська, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Аналіз світового досвіду збереження та захисту об'єктів культурної спадщини в умовах війни

Стаття присвячена проблемі збереження національних архівів, предметів культури і мистецтва в контексті сучасної російсько-української війни. З цією метою було досліджено досвід найбільших світових воєн ХХ ст., його вплив на сьгоднішні події в Україні. Окремо розглянуто питання захисту цінних історичних документів та бібліотечних фондів України. На практиці дотримання країнами-підписантами положень Гаазької конвенції 1954 р. висвітлено труднощі стосовно вирішення цієї проблеми в міжнародному правовому полі. Розглянуто основні тези національної доктрини із захисту культурної спадщини, які були сформовані за підсумками міжнародного форуму «Війна в Україні: битва за культуру». На основі цих положень було виявлено головні проблеми, з якими зіштовхнулися державні органи, працівники архівів, музеїв і бібліотек. Запропоновано способи вирішення допущених помилок і недоліків. Наведено приклади співпраці урядових і неурядових організацій (у тому числі міжнародних), спеціалістів цієї сфери, військових і волонтерів. Розглянуто технології та ресурси, що були використані для фізичного й віртуального збереження об'єктів культурної спадщини. Досліджено передумови виникнення спеціальних родів військ із часів Другої світової війни, що були задіяні в операціях із захисту та порятунку культурно-історичних артефактів. Показано відповідний досвід українських військових, що працюють згідно з положеннями Гаазької конвенції. Розглянуто можливі варіанти дипломатичного вирішення проблеми стосовно повернення викрадених культурно-історичних цінностей в умовах різних сценаріїв закінчення війни.

Ключові слова: культурна спадщина, бібліотечні фонди, історичні архіви, онлайн-бібліотеки, хмарні сховища, Гаазька конвенція, спецпідрозділ ЗСУ.

За свою понад тисячолітню історію України вже не вперше доводиться виконувати роль території протистояння варварства і цивілізації, автократії і демократії. Перебуваючи сьогодні в колі демократичних країн, наша держава обрала єдину можливу і водночас правильну стратегію, коли своєю непоступливою боротьбою змусила країни цивілізованого світу бути не лише співчутливими спостерігачами невинної російської агресії, а й приймати складні, проте необхідні рішення, що відповідають вимогам часу. Не без військово-політичної підтримки союзників Україна стала своєрідним полігоном для випробування засобів і методів сучасної війни, у тому числі гібридної, де, крім порятунку громадян, збройного та інформаційного реагування на виклики, необхідно ще забезпечити захист культурної спадщини українців, зберегти їхню національну ідентичність.

На цьому поприщі документальні архіви та бібліотечні фонди України є надзвичайно цінним джерелом знань багатовікової історії країни, культури українського й інших народів, що жили на цій землі. А зі здобуттям незалежності українські архіви ще набули статусу відкритих інституцій (де, зокрема, були розсекречені матеріали КДБ), які демонструють основні тенденції розвитку держави, процеси її демократизації та декомунізації. За іронією долі, саме ці історичні свідчення довготривалої боротьби України за свою незалежність і суверенітет, що мають своє віддзеркалення та логічне продовження в реаліях сьогодення, були і є основною причиною посягання Москви на територіальну цілісність та сам факт існування Української держави – головного «фантомного болю» руїни Радянського Союзу в подібні РФ після програшу в «холодній війні».

Ще до першої половини ХХ ст. урядові та військові архіви разом із творами мистецтва й іншими культурними цінностями нещадно нищилися під час збройних конфліктів. Усе, що вціліло, захоплювалося і переміщувалося, адже архіви традиційно вважалися цінним воєнним трофеєм. Проте й війни мають свої закони та правила – вони регулюють прийняття капітуляції, права військовополонених тощо – зокрема, всі ці речі прописані в Женевських конвенціях. Руйнівні наслідки Другої світової війни лише підштовхнули світову спільноту шукати шляхи вирішення проблеми захисту культурних цінностей у міжнародному правовому полі.

Найбільшим досягненням у цьому питанні вважається підписання Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р., включно з її другим протоколом 1999 р. Верховною Радою України Конвенція також була ратифікована 26 березня 1999 р. Цей важливий міжнародний документ покликаний створити правові умови для запобігання руйнуванню і переміщенню об'єктів культури (у т. ч. архівів, музеїв, бібліотек). Держави, які ратифікували його, зобов'язуються поважати культурні цінності на своїй території та території інших країн – не вчиняти дії, що призводять до їх руйнації, пошкодження або вивезення [1, 2].

Проте в сучасних збройних конфліктах, незважаючи на міжнародне регулювання цих питань, культурні пам'ятки та документальні зібрання продовжують знищуватися та викрадатися, про що свідчать численні злочини РФ в Україні, починаючи з анексії Криму. Таким чином, із розгортанням воєнних дій на Сході України та захопленням окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО) навесні – влітку 2014 р. на тимчасово окупованих територіях залишилася значна частина обласних державних архівів.

За даними статті директора Державного архіву Донецької області (2004–2015 рр.) Н. Буценко, опублікованої у виданні «Архіви України» 2016 р., на тимчасово окупованій території Донецької області опинилося 93% документів Національного архівного фонду (НАФ), і лише 7% – під контролем України. Усі фонди Держархіву Донецької області (архівні й облікові документи, електронні бази даних і цифрові копії) разом з обладнанням і комп'ютерною технікою опинилися в руках окупантів. Аналогічна ситуація склалася і в Луганській області [2].

Очевидно, що серед основних причин самої можливості проведення гібридної війни РФ в Україні та, як наслідок, знищення історичних архівів і привласнення цінностей культури й мистецтва є відсутність: послідовної проукраїнської політики в цих регіонах; жорсткої реакції компетентних органів на поширення проросійських націоналістичних та імперських ідей, головним чином, у південно-східних областях. Це ідеологічна війна, яка десятиліттями заклала фундамент для російського вторгнення. Приміром, на підконтрольній Україні території Донбасу ще на початку 2015 р. вакуум національної якісної літератури був заповнений російськими авторами, у творах яких червоною ниткою прославлялася російська велич. До того часу не було жодної адекватної відповіді з боку держави [6].

Після окупації Криму та ОРДЛО вже робилися певні кроки в напрямі «лагідної українізації» бібліотечних фондів на підконтрольних територіях Донбасу та й по країні в цілому. Наприклад, задля збереження пам'яті про сучасну боротьбу за територіальну цілісність та незалежність України архівістами була зібрана інформація про воїнів-учасників АТО та ООС (Антитерористичної операції, пізніше – Операції об'єднаних сил на Сході України). У цей період було створено нові архівні колекції, що відображають бойовий шлях деяких військових формувань, у тому числі добровольчих, на кшталт батальйону «Азов» [2].

Однак повномасштабна війна з РФ спонукає до більш радикальних методів боротьби з будь-якими проявами російської пропаганди в українських архівах і бібліотеках. Тому нещодавно, щоб остаточно закрити це питання на законодавчому рівні, були сформовані рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України. Насамперед текст документа закликає до вилучення з бібліотечних фондів видань, що представляють інтереси держави-агресора, чи будь-яким чином

сприяють поширенню ворожої інформації. Водночас цей процес має бути виваженим – відбуватися з урахуванням виду бібліотеки та індивідуальним підходом до кожного документа, який зберігається в її фонді. У разі ж виявлення забороненої літератури такі бібліотеки (національні, державні та центральні) не повинні представляти її у відкритому доступі [10].

Звісно, ці впровадження мають превентивний характер і направлені насамперед на недопущення інформаційного отруєння громадян (у тому числі молоді), зменшення кількості потенційних колабораціоністів і ймовірності самої появи їхніх російських «захисників». І незважаючи на те, що Україна вже змушена боротися з наслідками своєї помилкової політики багатовекторності, такі заходи хоча й дещо запізнілі, проте все ще необхідні. Оскільки сьогодні в нашій державі навіть четверта влада більшість своїх публікацій щодо збереження культурної спадщини присвячує музейним та історичним об'єктам (до прикладу, добре відома історія зі «Скіфським золотом»¹), тоді як новинам про викрадення чи знищення росіянами цінних українських архівів і бібліотечних фондів приділяє значно менше уваги.

За даними Української бібліотечної асоціації (станом на квітень 2023 р.), три національні та державні бібліотеки, у тому числі Національна наукова медична бібліотека України, а також близько 25 університетських бібліотек були серйозно пошкоджені або зруйновані. Серед зруйнованих – кілька будівель бібліотеки Харківського університету ім. Каразіна, яка зберігала понад 3 млн томів, зокрема багато стародруків і рукописів. У березні 2022 р. в бібліотеку рідкісних книг влучила ракета, знищивши або пошкодивши понад 60 тис. цінних томів [9].

Загалом постраждало понад 600 бібліотек, 90 музеїв і галерей, 28 театрів і філармоній, 120 закладів мистецької освіти (URL: <https://chytomo.com/za-chas-vtorhennia-rosiia-znyshchyla-607-ukrainskykh-bibliotek>). Руйнування бібліотек та інших культурних об'єктів було неминучим, враховуючи інтенсивність обстрілів українських міст. Однак свідчення вказують на те, що російські війська здебільшого цілеспрямовано нищили університети та їх бібліотеки – це не були поодинокі влучання чи мародерство солдатів. Л. Балман – американська експертка у сфері захисту культурної спадщини під час війни, у минулому співробітниця ЦРУ і ФБР, де займалася документуванням злочинів у сфері мистецтва – стверджує, що геноцид щодо культурної спадщини України є «частиною військового плану Москви». «Ми чули від керівника Ермітажу, що ніхто не може зупинити наступ на Україну. Він чітко каже, що культура є частиною стратегії захоплення України. Глава російської розвідки також очолює Російське

¹ «Крим – золотий острів у Чорному морі», також «Скіфське золото» – виставка історико-культурних цінностей, яка проходила з 3 липня 2013 р. в Рейнському крайовому музеї, а пізніше в археологічному музеї Алларда Пірсона за сприяння Амстердамського університету із 7 лютого до 31 серпня 2014 р. Сформована з колекцій шести українських музеїв та історико-культурних заповідників, виставка охоплювала хронологічні рамки античності до часів раннього середньовіччя (Вікіпедія).

історичне товариство. Окрім того, супутникові знімки та свідчення очевидців показують, що були прицільні бомбардування. Є фотографії та звіти, де ГРУ, СВР і ФСБ, перебуваючи на сході, керували частиною мародерства», – зазначила експертка [14].

Таким чином в окупованій частині України російські війська збирали книги з бібліотек і знищували їх у розчині соляної кислоти. У Куп'янському районі Харківщини окупанти наказали зареєструвати та знищити всі книги для шкільних бібліотек, видані після 1991 р., дитячі книжки та казки. Їх замінили офіційно затвердженою в РФ літературою [9]. Частково такі невтішні результати української політики можна пояснити явищем найменш і найбільш кризової ситуації, де в першому випадку сонна політична нація, догулюючи радянську епоху перебудови, не мала достатнього ентузіазму чи бажання для забезпечення заходів зі збереження та захисту своєї культурної спадщини, а в другому – можливості. Тому коли раптово виникла реальна загроза знищення національних об'єктів культури і мистецтва, постало питання їх екстреного порятунку, щоб потім, у кращому випадку, не довелося відновлювати або шукати втрачене на території ворожої країни.

Слід зазначити, це не лише суто українська проблема – людству взагалі не дуже властиво робити висновки на довготривалу перспективу. Зло завжди лишається злом, тим більше, якщо воно не засуджене і не покаране, яку б маску воно на себе не приміряло. Навряд чи лідери будь-якої країни світу можуть дозволити собі захоплюватися політикою Третього рейху, принаймні публічно. Тоді як фанатів Радянського Союзу та сучасної Росії – хоч відбавляй, особливо серед країн, що розвиваються (т. зв. «країн третього світу»). Як відомо, пірнати в історію – улюблене заняття Путіна, коли він намагається аргументувати і виправдати свої злочини проти України, проводячи надумані історичні паралелі та алюзії.

Чому ж ми маємо обмежувати себе в такому задоволенні, маючи для цього повне моральне право та історичні факти? Тому надзвичайно важливо дослідити цю проблему глибше, адже для України питання збереження архівів і предметів мистецтва далеко не нове в контексті багатовікового протистояння з російською ордою, де особливої гостроти воно набуло під час глобальних воєн і революцій ХХ ст. Необхідно порівняти досвід тих часів з теперішніми подіями та об'єднати його в готовій стратегії захисту культурної спадщини України, з прицілом на недопущення або ж нівелювання найгірших сценаріїв можливих загроз.

Керуючись імперською політикою стосовно права народів на самовизначення та розвиток, радянські спецслужби в часи Першої світової війни буквально «полювали» (в тому числі на території європейських країн) за українськими політичними архівами УНР (Центральної ради, згодом Директорії УНР) і ЗУНР, документацією УПА й української еміграції. Опрацювання та засекречення українських архівів було спрямоване на боротьбу з національним рухом, знищення його лідерів та активістів. З цією самою метою путінський режим, який є послідовником чекістів та

прихильником їхніх методів, напередодні повномасштабного вторгнення склав актуальні списки ідейних українців – політиків, журналістів, діячів культури, блогерів та інших патріотичних лідерів суспільної думки (не говорячи вже про військову еліту та учасників АТО/ООС).

Ще тоді М. Обідний, один з найактивніших організаторів архівно-музейної справи доби Української революції та міжвоєнної еміграції, усвідомлюючи всю ступінь загрози з боку більшовиків, пропонував заснувати осередок національних архівів в одній із нейтральних країн Європи через неможливість їх збереження на території України. Важливу роль у збереженні українських державних і військових архівів надавала Директорія УНР в умовах війни та відступу Армії УНР на територію Польщі. Про це писав С. Петлюра у своєму публіцистичному творі «Сучасна українська еміграція та її завдання».

Першими з них утворилися в 1921 р. у Польщі Головний військово-історичний музей-архів Армії УНР і Музей-архів визволення України. Завдяки самовідданій праці вищезгаданого М. Обідного тут вдалося зібрати цінні документи з історії бойових дій Армії УНР, відомості про загиблих українських бійців і місця їх поховання. Згодом документи, що відображали участь українців у подіях Першої світової війни та розгортанні Визвольних змагань 1917–1921 рр., становили основу фондів Українського національного музею-архіву при Українському інституті громадознавства в Празі (т. зв. «празькі архіви»), Музею визвольної боротьби України, Українського історичного кабінету при МЗС тодішньої Чехословаччини. Дуже активно європейські та американські фахівці займалися проблемою збереження архівів на початку Другої світової війни.

Так, В. Ліланд у президентській промові перед Товариством американських архівістів у 1940 р. запропонував своє бачення місії архівістів та алгоритму їхніх дій щодо порятунку архівів під час надзвичайної ситуації, що було зведено в статті «The Archivist in Times of Emergency», опублікованій у 1941 р. в журналі «The American Archivist». Він рекомендував архівістам у співпраці з військовими експертами, інженерами та хіміками розробити план дій із захисту архівів, що включав евакуацію цінних документів, мікрофільмування (аналогова альтернатива сучасній оцифровці) тих архівів, які неможливо евакуювати, знищення певних категорій документів [2].

Досвід Другої світової війни свідчить про те, що культурна спадщина, якій загрожує знищення, може бути збережена завдяки співпраці професіоналів, урядових і неурядових організації, науковців і волонтерів. Імовірно, саме тому такі організації, як ЮНЕСКО, повною мірою не здатні виконувати свої задекларовані обов'язки, зокрема і через обмеженість юрисдикції та власних ресурсів на окупованій агресором території. Крім того, приклад війни в Україні демонструє, як її представники поведуться часом неадекватно тим викликам, які постають перед ними після чергового акту вандалізму або тероризму російської армії відносно об'єктів культурної

спадщини України (URL: https://24.tv.ua/sadoviy-rozkritikuvavyunesko-zazayavu-shhodo-obstrilu-lvova_n2348674).

Однак існує й більш вузькопрофільна організація, яка спеціалізується на захисті світової культурної спадщини від стихійних лих та воєн – це Міжнародний комітет Блакитного Щита (ICBS), що був створений у 1996 р. та має статус на кшталт Червоного Хреста, співробітники якого теоретично захищені від нападів у зоні бойових дій, де вони здійснюють свою рятувальну місію [5]. Проте й вони тут самі безсилі, адже це питання потребує залучення обох воюючих сторін. РФ, як відомо, порушує всі існуючі домовленості, саботує рішення міжнародних організацій, оскільки не зацікавлена у збереженні Української держави та будь-яких історичних згадок про неї. Таким чином, коли терористи (Росія фактично є державою-терористкою) не бажають домовлятися та діють поза межами міжнародного права, лишається єдиний можливий і ефективний сценарій із захисту та порятунку артефактів національної спадщини – силовий. У далекому 1940 р. бібліотекар Конгресу А. Макліш відіграв важливу роль у захисті й поверненні урядом США об'єктів європейської культурної спадщини. Він, член Гарвардської групи – організації художників, бібліотекарів, музейників та істориків, серед яких були викладачі Гарвардського університету – попередив американський уряд про можливе знищення об'єктів європейської культурної спадщини після окупації Європи нацистами. Спеціальна група мала завдання добитися від федерального уряду (у т. ч. від членів Верховного Суду, Військового та Державного департаменту) гарантій захисту культурних об'єктів Європи та забезпечити армію інтелектуальними ресурсами для досягнення поставлених завдань [5].

А в 1943 р. на прохання голови Верховного Суду Х. Стоуна президент Рузвельт створив Американську комісію з охорони й порятунку мистецьких та історичних пам'яток у районах бойових дій. Це сприяло створенню «Агентства образотворчого мистецтва та архіву пам'ятників» (MFAA), що об'єднала американські й британські війська у загони спеціального призначення, відомі як «монументалісти» (monuments men), для виконання спільної місії зі збереження історичних та культурних пам'яток: мінімізації мародерства, ідентифікації викрадених предметів, надання першої допомоги творам мистецтва й книгам [5].

Надалі чітко прослідковується, як щойно згаданий досвід двох світових воєн глибоко вивчається Україною та союзниками, адаптується до реалій російсько-української війни, з урахуванням власної практики та роботи над помилками, і застосовується на практиці. Таким чином, з 8 по 9 лютого 2023 р. відбувся міжнародний форум з безпеки культурної спадщини «Війна в Україні: битва за культуру», до якого долучилося близько 200 фахівців з України та з-за кордону (представники громадського та державного сектору). Захід було ініційовано Штабом порятунку спадщини, музеєм Майдану та низкою інших партнерів [8].

Під час складання положень відповідного документа (резолуції/доктрини) Україна опиралася на норми, закладені в тій самій Гаазькій конвенції 1956 р. Проте реалії війни з РФ свідчать про неефективність положень, що зобов'язують воюючі країни (які одночасно є підписантами Конвенції) утримуватися від будь-яких ворожих актів стосовно культурних цінностей. Водночас ці правові норми дають змогу класифікувати дії РФ як злочини, що допоможе Україні та партнерам їх розслідувати і привести до відповідальності злісного порушника. Отже, за підсумками цього форуму була узгоджена необхідність формування національної доктрини (дорожньої карти) із захисту культурної спадщини, яка має містити такі етапи [8]:

- функціонування в некризових умовах і підготовку до кризи;
- реагування на кризу;
- стабілізацію та відновлення.

Відповідно до пріоритетів було сформовано кілька груп тематичних доктрин, які пропонують гнучкий перелік складників, завдань і засад. Зупинимося на деяких узагальнених тезах цих доктрин, найбільш проблемних та актуальних у контексті цієї статті: підготовці й проведенні евакуації; збереженні та захисту культурно-історичної спадщини України; притягненні до відповідальності агресора; залученні до цих процесів міжнародних організацій та урядів дружніх країн-партнерів. Щодо об'єктів культури (архітектурні, історичні й археологічні пам'ятки; бібліотечні фонди й архіви; колекції музеїв і твори мистецтва) – нині вони найбільше потребують таких процедур та заходів:

- Стовідсоткового оцифрування предметів Музейного фонду України, Національного архівного фонду, нерухомих пам'яток. Централізоване накопичення та збереження оцифрованих даних із системою захисту інформації, верифікація цифрового контенту. Створення онлайн-реєстру МФУ.

- Системного документування втрат, пошкоджень та ризиків (звітів, протоколів, формування єдиного реєстру), на основі чого проводитиметься системна політика щодо відстеження та повернення культурних цінностей, вивезених і викрадених у цій війні та в минулому.

- Своєчасної музеєфікації, меморіалізації й популяризації знакових подій, об'єктів та явищ сучасної війни. Інституції – державна система збереження, захисту, промоції та розвитку культурної спадщини – потребують:

- створення відповідної системи реагування на надзвичайні ситуації у сфері культури; запровадження інструкцій, методичних матеріалів і протоколів, які враховуватимуть міжнародний досвід обмежених часових, ресурсних, кадрових, комунікаційних можливостей;

- документування фактів нападу на культурну спадщину, особливо тих, що кваліфікуються міжнародними конвенціями як воєнні злочини;

– створення спеціальних підрозділів ЗСУ зі збереження культурної спадщини, проведення освітніх заходів для військових – їх підготовки до реагування та захисту об'єктів культури на території бойових дій. Міжнародна система охорони культурної спадщини – система урядових і неурядових організацій, інституцій і норм міжнародного права – має на меті:

- Створення та системну актуалізацію каталогу викрадених об'єктів на зразок Червоного списку культурної спадщини України, поширення інформації про нього на митницях, аукціонах, у мережі Інтерполу з метою унеможливлення незаконної торгівлі.

- Координацію зусиль стосовно документування злочинів проти культури та сприяння притягненню винних до відповідальності у міжнародних судах. Як результат – розширення санкцій проти агресора й невідворотність несення відповідальності на рівні держав за воєнні злочини проти культури, централізований та системний підхід до оцінювання збитків і виставлення рахунку на репарації.

- Активізація діяльності Національного комітету Блакитного Щита (Blue Shield Ukraine) [8]. Опираючись на ці рекомендації, цікаво буде дослідити, які заходи зі збереження та порятунку культурної спадщини вже були задіяні, що з термінами їх виконання; з якими труднощами зіштовхнулися органи державної влади, працівники музеїв, архівів і бібліотек; що зараз робиться для усунення допущених помилок і недоліків, з майбутніми планами щодо посилення та реалізації положень даної доктрини. У цілях безпеки Міністерство культури неохоче ділиться подробицями роботи зі збереження культурної спадщини. Точно відомо, що кожен український музей, як і будь-яка державна чи то центральна бібліотека, мають свій «червоний список» власної колекції (найбільш цінних фондів), об'єкти якої в разі небезпеки підлягають евакуації в пріоритетному порядку. Адже під час запланованого переміщення є можливість добре підготуватися – забезпечити матеріально-технічну базу та організувати персонал.

Навесні 2021 р. ці списки пройшли чергове оновлення [1]. Більшість відомих культурних закладів приготувалися завчасно – під виглядом «гостьових виставок» почали вивозити частину робіт на Захід країни ще до повномасштабного вторгнення. Зокрема Харківський літературний музей евакуював свою збірку книг, фотографій і рукописів, яка документує історію українського літературного супротиву російській культурній експансії. У Маріупольському художньому музеї на момент бомбардування вже не було шедеврів живопису Архипа Куїнджі. Таким чином, завчасно вивезли частину колекцій музеї Вінниці, Житомира, Одеси, Дніпра, Чернігова та Сум. Лише співробітники Національного музею історії в Києві займалися консервуванням та переміщенням уже після початку воєнних дій, незважаючи на те, що столиця була чи не найбільш бажаною ціллю російських загарбників [1].

У цілому ж українські музейники скаржаться на те, що Міністерство культури вчасно не потурбувалося про організацію евакуації експонатів.

Заступник директора Харківського літературного музею Т. Пилипчук відзначила неготовність держави до евакуації ще у 2014 р. Тому працівники музею вісім років самотужки поновлювали «червоні списки» експонатів та вели іншу підготовку до можливої евакуації. Керівник Чернігівського обласного художнього музею ім. Григорія Галагана Ю. Ткач скаржиться на брак пакувальних матеріалів і тари для перевезення. Тож порятунок експонатів, у тому числі організація маршруту евакуації та транспорту, лягло на плечі працівників музею та волонтерів.

Сам колишній міністр культури О. Ткаченко запевнив, що міністерство за його керівництва вело облік музейних експонатів, проте зізнається у труднощах із логістикою та величезному дефіциті необхідної кількості пакувальних матеріалів для безпечного транспортування предметів культури. «Нам допомогли горизонтальні зв'язки з різних організацій, допомога з-за кордону – десятки мільйонів доларів допомоги», – пояснює О. Ткаченко [4].

Один лише Державний департамент США виділив 7 млн дол. на захист «культурної ідентичності та спадщини України», які перебувають «під постійною загрозою та нападами з боку російських військ» (URL: <https://www.holosameryku.com>). Як і понад 100 років тому, до справи збереження української культурної спадщини активно долучилися окремі закордонні заклади. Зокрема, у Польщі створили Комітет допомоги музеям України (40 польських музеїв). Уряд Німеччини ініціював створення Мережі захисту культурних цінностей України, на чолі з Німецьким національним комітетом Міжнародної ради музеїв (ICOM), у співпраці з Німецькою національною бібліотекою, Федеральним архівом і ЮНЕСКО. Музеї Фінляндії також об'єдналися задля допомоги українським колегам із забезпеченням пакувальними матеріалами, особливо реєстраторами показників температури та вологості для забезпечення клімат-контролю у сховищах (адже від тривалого зберігання творів культури й мистецтва без належних кліматичних умов ті швидко псуються) [1].

На допомогу роботі уряду прийшли також низові ініціативи підтримки невеликих культурних інституцій. Серед інших активно діють: Штаб порятунку спадщини, члени якого входять до профільної робочої групи при Міністерстві культури; Музейний кризовий центр, що допомагає невеликим інституціям на Сході та Півдні країни; Івано-Франківська галерея «Асортиментна кімната». Крім колосальної роботи з фізичного збереження об'єктів культури, український уряд і волонтерські організації також займаються віртуальною документацією. Онлайн-архіви стануть у нагоді для відбудови знищених об'єктів та збору доказів воєнних злочинів – для цього український Мінкульт запустив спеціальний сайт (URL: <https://restore.mkip.gov.ua>).

Над створенням онлайн-архівів працюють також окремі культурні інституції. Зокрема, нову електронну бібліотеку творів (слова та ноти у форматі pdf та docx) українських композиторів «Stand with Ukraine» презентувала Львівська національна опера (URL: <https://opera.lviv.ua/stand->

with-ukraine). На жаль, через відсутність необхідного обладнання практично в усіх архівних підрозділах установ Національної академії наук України дуже повільно здійснюється створення цифрових копій документів, науково-довідкового апарату тощо. Як зазначила у доповіді в червні 2022 р. на онлайн-конференції європейських національних бібліотек в Анкарі генеральний директор НБУВ член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна, «відсутність потужного сучасного обладнання для оцифрування наших колекцій – це пряма загроза культурній спадщині під час війни» [3].

Наприклад, під час бомбардування в Чернігові згорів архів СБУ, який містив дані про репресованих і документи радянських спецслужб. Десятки тисяч записів про українців, зібраних агентами КДБ, були знищені окупаційними військами РФ – надважлива інформація назавжди втрачена через відсутність її цифрової копії. Крім труднощів діджиталізації, існує також проблема надійного зберігання вже оцифрованих даних. Треба зазначити, що за фактичної наявності готових цифрових матеріалів робота в цьому напрямі просувається дещо бадьоріше. Певною мірою все це відбувається через небувалий сплеск солідарності до України, із залученням діячів найпрогресивніших країн світу та їх активної матеріальної та інтелектуальної підтримки.

Таким чином, наша держава отримала доступ до ексклюзивних технологій і ресурсів для ще більш зручного та надійного зберігання оцифрованих джерел інформації. Уже в березні 2022 р. було досягнуто домовленості з Національним архівом Сполученого Королівства про тимчасову передачу на зберігання цифрових копій документів українських архівів до британських хмарних сховищ [2].

Активно працює вебархів міжнародного проєкту «Saving Ukrainian Cultural Heritage Online» (URL: <https://www.sucho.org>). До проєкту долучилися понад 1000 програмістів, фахівців з архівування та волонтерів, які за місяць зібрали понад 2600 сайтів українських музеїв, бібліотек, віртуальних турів та фотодокументів. І коли навіть гіпотетично українські сервери будуть фізично знищені чи стануть об'єктом хакерських атак, їх резервні копії надійно зберігатимуться у хмарних сховищах Гарвардського українського інституту та Університету Альберти. На думку головного ідеолога архіву С. Майсторовича, фахівцям різних країн необхідно об'єднатися і створити цифрову інфраструктуру міжнародного масштабу, де навіть невеликі регіональні музеї безкоштовно та без особливих зусиль зможуть створювати резервні копії своїх даних [1, 11].

Заклади вищої освіти України теж слідкують за такими трендами, тому у своїх наукових роботах вони дедалі частіше приділяють увагу проблемі розвитку та впровадження технологій хмарного зберігання цифрових ресурсів, демонструючи це на практиці їх використання у власних наукових бібліотеках. Нещодавно на факультеті філології, психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка» провели власне дослідження, присвячене використанню програмного

забезпечення DSpace² – розробки Массачусетського технологічного інституту (MIT), що підтримує протокол обміну метаданими та дає змогу інтегрувати матеріали в міжнародні реєстри. У доповіді відзначається, що DSpace має необхідну гнучкість для запуску електронної бібліотеки, зокрема були представлені можливості програми на базі науково-технічної бібліотеки університету [12].

Щодо навчання та створення спеціальних підрозділів ЗСУ, які б займалися порятунком культурної спадщини – тут теж спостерігається позитивна динаміка. В. Титич – відомий успішний адвокат, захисник родичів Небесної сотні – з початком повномасштабного вторгнення став до лав територіальної оборони (ТрО) та був автором ідеї створення спеціального підрозділу, що документує воєнні злочини, у тому числі стосовно об'єктів культурної спадщини. Його підрозділ заповнює інформацією електронну карту та навчає інших, як нею користуватися. Зокрема, щодо можливості прийняття відповідних рішень під час планування операції, враховуючи наявність культурно-історичних цінностей. За всіма правилами, військові працюють разом з експертами – археологами, інженерами, музейниками з групи українського Блакитного Щита.

Від початку великої війни ці експерти зайнялися створенням Штабу з порятунку спадщини, який нині інституційно трансформується в українське крило Блакитного Щита. Спираючись на позитивний досвід підрозділу В. Титича, командувач ТрО ініціював створення штатного угруповання в рамках ЗСУ – спецпідрозділу на базі ТрО, що матиме повноваження діяти в зоні операції усіх військ. «Ми говоримо про завдання захисту. Починаючи від евакуації до якихось фізичних заходів щодо збереження пам'ятки на місці. Але все це має бути проведено наказами, щоб такі операції були забезпечені всіма силами та засобами», – пояснює колишній адвокат ([URL: https://www.youtube.com/watch?v=eWruffc2pxo](https://www.youtube.com/watch?v=eWruffc2pxo)).

Також В. Титич та його колеги співпрацюють із західними партнерами. Нещодавно їх запросили до США пройти спецпідготовку на базі американського досвіду захисту культурної спадщини під час військових дій. Аналогічні підрозділи існують у країнах НАТО та в арміях багатьох розвинутих держав. Таким чином, уже шість українських офіцерів пройшли відповідне навчання, яке Міністерство оборони США проводить спільно зі Смітсонівським інститутом та іншими партнерами. Випускна церемонія відбулася досить символічно – 25 серпня 2023 р. у Музеї корінних

² DSpace – пакет вільного/відкритого програмного забезпечення, що забезпечує інструменти для керування цифровими активами і зазвичай використовується як основа для колективних архівів. Від першого виходу у 2002 р., спершу як продукт альянсу HP-MIT, DSpace був встановлений і використовується у понад 1400 установах по всьому світу, від великих університетів до невеличких освітніх коледжів, культурних організацій та дослідницьких центрів. DSpace підтримує широку різноманітність даних, зокрема книги, тези, 3D-сканування об'єктів, фотографії, фільми, відео, набори дослідницьких даних та інші форми вмісту (Вікіпедія).

американців у Вашингтоні. Сама ж програма була започаткована наприкінці 2019 р., коли Смітсонівська культурно-рятувальна ініціатива та Командування цивільних справ і психологічних операцій армії США у Форт-Бреггу підписали угоду про співпрацю щодо підготовки американських солдатів до проведення військових операцій так, щоб не завдавати шкоди культурним цінностям. Незважаючи на те, що програма є досить новою, вона швидко розширилася – до неї приєдналися учасники з інших країн-партнерів, що є підписантами Гаазької конвенції. Тому разом з українцями та американцями навчалися військові з Великої Британії, Франції та Польщі [13, 14].

Однак такі операції, які передбачають залучення збройних сил, добрі там, де вони не мають значних обмежень у методах і засобах боротьби з противником. Тому виникає питання: як повернути те, що вже опинилося на території такої ворожої країни, як Росія? Дипломатія, суди, спецоперації з вилучення тощо – все це залежить від етапу війни або результатів її завершення. Особливо розраховувати на те, що РФ навіть після своєї поразки та виводу окупаційних військ з міжнародно визнаної території України кардинально змінить свою імперську реваншистську політику, не доводиться.

Отже, найбільш імовірним сценарієм для України є її звернення до міжнародних судів, які, зрештою, все одно відбудуться. Саме тому сьогодні так важливо документувати та висвітлювати російські злочини – це єдиний правовий інструмент, який може змусити Росію повернути вкрадене. Своїми думками з цього приводу ділиться Т. Філевська, креативний директор Українського інституту: «Поверненням культурної спадщини опікується Міністерство культури України. Спільно з Міністерством закордонних справ відбувається робота з представлення України у міжнародних судах. Крім того, до цих справ долучені українські слідчі органи та прокуратура. Український інститут не бере участі в цих процесах, ми діємо через міжкультурні зв'язки. Нами уже опублікований український ред-ліст (Червоний список культурної спадщини України ICOM) – список втраченої, вивезеної культурної спадщини, починаючи з весни 2014 р. За цим списком можна звіряти закупівлі та нові надбання, і це є частиною кримінальних розслідувань. Уперше це сталося у такий короткий термін. У Косово до таких кроків дійшли лише через 23 роки» [7].

Я. Супоровська, журналістка й авторка подкасту «Культурний трибунал», наголошує: «Існує потреба в спеціалізованому органі, який би займався реституцією всього, що було відібрано в Українській державі – починаючи з княжої доби, коли Московія ще формувалася як імперія, закінчуючи часами Гетьманщини та Радянського Союзу. Чого варті лише Остромирове Євангеліє та Вишгородська ікона, яку зараз у Росії називають Володимирською (їй присягали російські царі, коли отримували владу). Київський Псалтир та чимало фресок й мозаїки Михайлівського монастиря. Усі ці предмети та твори були вивезені з України, але головне – вони осіли на

території Росії. В історії України вже були спроби створення таких органів. У 1920–30-х рр. за часів УНР діяла археологічна комісія, яка також займалася питанням повернення робіт з Ермітажу, і щось таки вдалося повернути» [7]. За словами Я. Супоровської, станом на сьогодні вже можна говорити про деякі «успішні кейси». Наприклад, так зване «Кримське золото», яке було вивезене та представлене на виставці в музеї Алларда Пірсона в Амстердамі і застрягло там у Нідерландах, вже повернуто Україні [15].

Проте не варто виключати й можливості сценарію пом'якшення режиму, чи то повної зміни геополітичної курсу РФ, або держави, що може утворитися на більш-менш адекватних територіях колишньої Росії, та нестиме відповідальність за всі злочини попередньої влади і російського народу відносно України та інших сусідів, яким свого часу не пощастило бути в орбіті впливу Москви. У будь-якому випадку, створеним вікном можливостей необхідно буде скористатися. У цьому контексті доречно буде згадати приклад із так званою «Руською метрикою» – зібранням оригінальних документів, що стосувалися українських земель часів Гетьманщини XVI–XVII ст., зведених у реєстрах Вільнюса (оскільки тоді Україна була частиною Великого князівства Литовського, а згодом – Речі Посполитої).

У період регіонального панування Польщі над Литвою ці реєстри опинилися у Варшаві. І вже в 1795 р., коли Польща зазнала чергового поділу між Росією, Австрією та Пруссією, реєстри були вивезені Катериною II до Санкт-Петербурга. Після Першої світової війни архіви повернулися до Варшави, проте частина документів, що стосувалися України, на довгі роки заховалися в Москві. Про їхнє існування стало відомо лише після 1989 р., коли нова політика гласності дозволила дослідникам отримати доступ до архівів [9].

Отже, без перебільшення, українці сьогодні б'ються за своє існування, за свою пам'ять та ідентичність. Росія – жорстокий ворог, який у своєму несамовитому бажанні за будь-яку ціну позбавити Україну її державності, здійснює справжній геноцид українського народу та його культурно-історичної спадщини. Як показало це дослідження, для України питання збереження архівів, предметів культури і мистецтва завжди було актуальним. Тому особливо цінним у цьому контексті є вивчення досвіду найбільших світових воєн XX ст., з урахуванням специфіки сьогоденного російсько-українського протистояння. При цьому проблемі захисту цінних історичних архівів та бібліотечних фондів в умовах війни держава має приділити окрему увагу.

Адже російська влада та її спецслужби в усі часи з особливим завзяттям «полювали» на таку документацію, нищили будь-яку українську літературу. Як і тепер, події майже сторічної давнини вказують на те, що культурна спадщина, яка опинилася під загрозою знищення, може бути збережена завдяки співпраці професіоналів (архівістів, військових), урядових і неурядових організацій, науковців і волонтерів. Виходячи з цього, попри

свою вразливість і нестачу ресурсів, українська культурна сфера, за ефективної підтримки громадянського суспільства, досить швидко мобілізувалася, продемонструвавши свою спроможність до самоорганізації та захисту. Що, зі свого боку, спонукало владу швидше реагувати на проблеми збереження культурних цінностей. До того ж завдяки небувалому прояву солідарності до України серед найбільш прогресивних країн світу та їх активній матеріальній й інтелектуальній підтримці, наші фахівці отримали доступ до технологій і ресурсів для ще більш зручного та надійного зберігання, як фізичних об'єктів культури й мистецтва, так і їх цифрових копій.

Масштаб «культурної» допомоги друзів України – співмірний з кампанією союзників зі збереження європейських пам'яток під час Другої світової війни. Про що, зокрема, свідчить запрошення Сполученими Штатами воїнів ЗСУ до участі в програмі підготовки солдатів (за стандартами НАТО та згідно з положеннями Гаазької конвенції) щодо проведення спеціальних військових операцій із захисту та порятунку культурно-історичних артефактів, цінних архівів, бібліотек тощо.

Таким чином, попри те, що світ, на перший погляд, став більш складним та цинічним, він не втрачає своєї головної сутності, допоки людство береже й цінує здобутки цивілізації та поважає культурну спадщину всіх народів світу. Отже, російська агресія, спрямована на знищення української ідентичності – це не лише випробування української державності на міцність, а й глобальний тест на право існування всієї західної цивілізації. І схоже на те, що у нас разом є досить непогані шанси вистояти і захистити наші культурні й моральні цінності.

Список бібліографічних посилань

1. Від архітектури до віртуальних архівів: як Україна захищає культурні цінності. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/culture/2022/04/01/511860_vid_arhitekturi_virtualnih.html (дата звернення: 26.07.2023).

2. Палієнко М. Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності. *Архіви України* : наук.-практ. журн. 2022. Вип. 1 (330). С. 12–38. <https://doi.org/10.47315/archives2022.330.012>

3. Яременко Л. М. Діяльність наукових архівів в умовах воєнного стану : тези доп. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1541> (дата звернення: 02.08.2023).

4. Музеї не евакуювали завчасно, бо в Україні немає відповідного закону, – Ткаченко. *Евакуація.city*. URL: <https://evacuation.city/articles/303100/muzei-ne-evakuovali-zavchasno-bo-v-ukraini-nemaeye-vidpovidnogo-zakonutkachenko> (дата звернення: 01.09.2023).

5. Ткаченко І. Збереження культурної спадщини. Уроки Другої світової війни (ч. 1). *Музей історії Десятинної церкви*. URL: <http://mdch.kiev.ua/node/968> (дата звернення: 21.07.2023).

6. Книголюди: “Ми подаємо книги, як набої!”. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/09/30/knygolyudy-my-podayemo-knygy-yaknaboyi> (дата звернення: 29.07.2023).

7. Час повертати мистецтво. Розмова з Ельмірою Аблялімовою, Тетяною Філевською та Яною Супоровською. *Суспільне Культура*. URL: <https://suspilne.media/379172-cas-povertati-mistectvo-rozmova-z-elmirou-ablalimovoutetanou-filevskou-ta-anou-suporovskou> (дата звернення: 24.10.2023).

8. Резолюція «Війна в Україні: битва за культуру». *Істор. правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2023/04/19/162597> (дата звернення: 29.10.2023).

9. Richard Ovenden. Putin’s War on Ukrainian Memory. *TheAtlantic.com*. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/04/russia-war-ukraine-occupation-libraries-archives/673813> (дата звернення: 10.10.2023).

10. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв’язку зі збройною агресією російської федерації проти України. *Міністерство культури та інформаційної політики України*. URL: <https://mkip.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf> (дата звернення: 26.07.2023).

11. Як айтішники захищають пам’ятки культури України. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/terabaity-proty-bomb-yak-aitishnyky-zakhyshchaiut-pamiatky-kultury-ukrainy/a-61259856> (дата звернення: 25.09.2023).

12. Студентки політехніки представили дослідження сучасних комп’ютерних технологій у роботі університетських бібліотек та діяльності УБА. *Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*. URL: <https://nupp.edu.ua/news/studentki-predstavilidoslidzhennya-suchasnikh-tekhnologiy-u-roboti-universitetskih-bibliotek-ta-uba.html> (дата звернення: 30.07.2023).

13. Культурний геноцид: як Україна та світ захищають культурну спадщину під час військових дій. *Голос Америки*. URL: https://www.holosameryky.com/a/cultural_genocide_ukraine/7187474.html (дата звернення: 20.10.2023).

14. Шість українських офіцерів навчалися у США, як рятувати культурні скарби під час війни. *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/lyudy-pamiatnykiv/7246125.html> (дата звернення: 21.10.2023).

15. Стародавні скарби Криму: «скіфське золото» повернули Україні. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/foto-skifske-zolotopovernuly-v-ukrayinu/32707127.html>